n 02

nemunas

2020 **02**

Mėnesinis kultūros ir meno žurnalas

Severija xxxxxxxxxxxx

Jáchym Topol

Juozas Naujalis

Pier Paolo Pasolini

Vladas Juodagalvis

3^{90} €

9 770134 314038

nesvarbu, kur esi

prenumeruok: www.nemunas.press, www.post.lt

n | *nemunas*

PAREIGA IR „AŠ NORIU“

ERIKA DRUNGYTĖ

Visi skaitė „Iliadą“ ir „Odisėją“, nes tai būtina. Beliko pora šimtmečių, ir šie epai minės jau trijų tūkstančių metų gyvavimo bei šlovės jubiliejų, o vis tebėra pagrindinis ne tik istorinių antikos įvykių, bet ir graikų mitų, dievų, deivių, herojų sąvadas. Neprilygstamais Homero (nors Gustave'as Flaubert'as dar XIX a. visiems „išaiškino“ mitą apie antikos dainių – „HOMERAS: Jo niekada nebuvo“) kūriniais pasinaudojo mokslas, suteikdamas veikėjų vardus įvairiems reiškiniams, prototipams, psichoanalizės terminams, menas semiasi vaizdų ir metaforų iš pagrindinių siužetų bei atskirų scenų, kasdieniame gyvenime prigijo daugybė posakių, vartojamų iki šiol. Atrodytų, kad graikų mitologija sukūrė nepajudinamą pasaulėvaizdžio ir žmogaus elgsenos archetipų modelį, aktualų net tokiame neaprėpiamos pažangos, kai ir be pasakų galima tapti pusdieviu, amžiuje.

Argi yra nors vienas, negirdėjęs apie Trojos arklį ir spartiečių pergalę, kurią lėmė Odisėjo sumanymas sumeistrauti medinę arklio formos pakišą? Ak, tas amžinas noras turėti – dovaną priėmę trojiečiai gavo ir „siurprizą“ – pasislėpusius karius. Klasta patekusi į Trojį, karaliaus Menelajo kariuomenė sugebėjo sutriuškinti ir nusiaubti Pario valdas, kad pagaliau galėtų atsiimti tai, dėl ko prasidėjo dešimtmetį trukęs karas – karalienę Eleną. Šis pasakojimas, kurio epicentre du valdovai ir moteris, puikiai atskleidžia, kaip atrodo viena nelaimių, gulėjusių Pandoros skrynios (o, taip, ir vėl graikai) dugne. Ar vertėtų plėtoti moterų temą, abejoju – ir „visų apdovanotoji“, grožiu deivei prilygusi pirmoji žemės moteris Pandora, Dzeuso užsakymu iš molio nulipdyta Hefaisto, ir tikroji Dzeuso dukra Elena, vadinta gražiausia pasaulio moterimi, tebuvo tariamos nelaimių priežastys. Esą dėl pirmosios žmonija patiria kančias, ligas, senatvę, mirtį, o antroji grožiu iš proto variusi visą vyriją, tad ji tariamai ir buvusi didžioji, Trojos žlugimą lėmusi, problema, kurią daug vėliau prancūzai vainikavo posakiu „cherchez la femme“ – ieškok moters.

Ir visgi... Pandorą kaip bausmę žmonijai sukūrė Dzeusas, kerštaudamas titanui Prometėjui dėl pavogtos ir žmonėms atiduotos ugnies. Jo egocentriškas vienvaldystės troškimas buvo toks maniakiškas, kad labai gražią, bet žiopliką moteriškę įspraudė tarp dviejų brolių, paskirdamas ją lėtapėdiškai mąsčiusio Epimetėjo žmona ir neleisdamas įžvalgiajam Prometėjui kontroliuoti situacijos. O štai Spartos karalius Menelajas viso labo tenorėjo atsiimti teisėtą savo žmoną, kuri pati jį pasirinko, iš pagrobėjo Pario. Juk puikusis strategas Odisėjas, ir pats norėjęs vesti Eleną, buvo radęs auksinę išeitį iš padėties – kad būsimoji spartiečių karalienė nebūtų ištekinta už atsitiktinai atrinkto jaunikio, jai leista spręsti pačiai, o visi besivaržiusieji dėl gražuolės rankos privalėjo pasirašyti sutartį, jog niekaip neprieštaraus moters pasirinkimui, jokiais veiksmais nekenks būsimai santuokai, dar daugiau – privalės ją palaikyti ir saugoti. Tačiau narciziškasis jaunuolis nepaisė jokių susitarimų ir girdėjo tik vieną vidinės sirenos dainą – „aš noriu“.

Joks karas nesibaigia be aukų. Ir šiame krito dievai, deivės, herojai, eiliniai ir žymūs kariai bei karaliai. Paaukota daugiau kaip dešimt metų, vienam objektui išnaudoti visi kariniai resursai, gyvenimas virto baime, košmaru, kančia. Galiausiai buvo sunaikintas nuostabus Trojos miestas, iššudyti trojėnai. Vietoj karaliavimo – pareigos už savo valdas, žmones, miesto klestėjimą, gerovės strategijos kūrimą – Paris pasirinko asmeninę užgaidą, jos siekimą bei išlaikymą bet kokia kaina. Šis epo epizodas yra tikra giesmė apie teisingumą, išmintį, ištikimybę, šlovę ir garbę iš vienos pusės bei apie niekingumą, menkumą, savanaudiškumą, aistrą, beprotybę, neatsakingumą ir žlugimą – iš kitos. „Aš noriu“ – tai infantilumo, siauraprotiškumo, egocentriškumo karūna, kuri visada ištirpsta ant karaliumi save laikančio savimylos galvos, palikdama jį durniaus vietoje. Bet baisiausia, kad tas tirpsmas dažnai virsta tvanu, paskandinančiu tiek daug niekuo dėtų žmonių. Ar ne tokiems šiuolaikinėje visuomenėje taip dažnai tiesiami raudoni kilimai, atveriami populiarumo langai, lengvai atleidžiami chamizmas, cinizmas, galios demonstravimas, kitų paniekinimas ir narciziškas svaiginimasis savimi?..

Mėnesinio kultūros ir meno žurnalo **nemunas**

2020 **02** ___ *turinys*

Mėnesinis kultūros ir meno žurnalas
2020 m. vasaris, Nr. 2 (1019)

ISSN 0134-3149
Leidžiamas nuo 1967 m. balandžio mėn.

M. Daukšos g. 34, 44283 Kaunas
El. p. info@nemunas.press

Steigėjas – Lietuvos rašytojų sąjunga (SL Nr. 405)

KPLA NARYS

VYRIAUSIOJI REDAKTORĖ – Erika Drungytė
Tel. +370 614 13883
El. p. erika@nemunas.press

PROJEKTŲ VADOVAS – Saulius Keturakis
El. p. saulius@nemunas.press

MENO REDAKTORĖ – Eglė Petreikienė
El. p. egle@nemunas.press

DIZAINERIS – Darius Petreikis
El. p. darius@nemunas.press

STILISTĖ – Milda Kiaušaitė
El. p. milda@nemunas.press

REFERENTĖ – Rosanda Sorakaitė-Ramanauskienė
Tel. +370 625 13745
El. p. info@nemunas.press

VIRŠELYJE: Severija Inčirauskaitė-Kriaunevičienė
Tomo Petreikio nuotrauka

Spausdino KOPA® www.kopa.lt
Tiražas 2000 egz.

Rankraščių nerecenzuojame ir negrąžiname.
Redakcija neatsako už reklamų turinį.

Visos teisės saugomos. © NEMUNAS, 2020
Kopijuoti ir platinti žurnale publikuojamą medžiagą galima tik gavus raštišką redakcijos leidimą.

Rėmėjai

SPAUDOS, RADIJO IR TELEVIZIJOS RĖMIMO FONDAS

ASOCIACIJA LATGA
30metis kuriame Lietuvai

LIETUVOS KULTŪROS TARYBA

LIETUVOS RESPUBLIKOS KULTŪROS MINISTERIJA

Severija Inčirauskaitė 4—15

Jolita Mieželaitienė IŠSIUVINĖTAS PARADOKSAS. Pokalbis su menininke apie daiktus kaip nuorodas į tam tikrą laikmetį ar emocinę būseną bei perdirbimą kaip meno kūrimo strategiją. Toks požiūris į kūrybą sudomino net paslaptingąjį britų menininką Banksy'į, per tarpininkus susisiekusį su Severija ir pasiūliusį dalyvauti jo projekte, sukėlusiame milžinišką žiniasklaidos susidomėjimą.

Jáchym Topol 16— 19

Mojca Pišek AŠ ESU VIDURIO EUROPOS ŽMOGUS. Žymus čekų rašytojas aiškina, kodėl Vidurio Europa – daug realesnė už Rytų, nušviečia garsiojo čekų humoro kilmę bei atkreipia dėmesį į jaunuosius posovietinės epochos rašytojus, kurie labai šauniai moka kūrinius pradėti, tačiau beveik niekada – taip pat gerai užbaigti.

Jáchym Topol 20— 23

SESUO. Romanas, kurio ištrauką publikuojame, čekų literatūroje padarė ne menkesnį perversmą, nei anglakalbėje literatūroje – Jameso Joyce'o „Ulisas". Pasak kritikų, čia viena dalis Borgeso, truputis Joyce'o, įmaišyta Kerouaco, pabarstyta Amerikos indėnų mitais – ir štai, prašom – „Sesuo". Vos tik pasirodęs kūrinys iškart buvo įtrauktas į geriausių čekų romanų šimtuką. Bet tuo pačiu visi pripažįsta: pasakyti, apie ką šis pasakojimas – neįmanoma.

Juozas Naujalis 24— 27

Dorotėja Uždavinytė SVAJONĖS PRIE NEVĖŽIO. Labai smalsu pasižvalgyti po garsių žmonių buitį ir kasdienius įpročius. 2019-uosius paskelbus J. Naujalio metais, Kauno rajono muziejus Raudondvaryje praturtėjo asmeniniais kompozitoriaus daiktais ir liudijimais apie muziko kasdienybę. Jam patiko grybauti, dėl aukšto ūgio vos netapo policininku, mėgo augalus ir gyvūnus – turėjo katę Katalaiką, o visus augintus taksus šaukdavo Gremučiais.

Ieva Zībārte 28— 29

SKAITO VISI IR VISUR. PRIVATI IR VIEŠA SKAITYMO ERDVĖ ŠIANDIENĄ. Kas yra biblioteka XXI a., kai pastoviai nardome internete ir, su labai retomis išimtimis, informaciją gauname nuolatos? Atrodo, jog bibliotekos tarpusavyje pradeda varžytis savo pastatų architektūriniais sprendimais, o skaitymas beveik visiškai persikėlė į pačias netikėčiausias erdves anapus bibliotekų sienų.

PRENUMERATA

Indeksas 5589.
Prenumerata priimama visuose pašto skyriuose, redakcijoje ir internetu: www.post.lt, www.nemunas.press.
Dėl platinimo užsienyje teiraukitės el. paštu: info@nemunas.press.

www.nemunas.press

zurnalasnemunas

Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas 2020 metams skyrė 55 000 Eur dalinį finansavimą projektui „Kultūros šimtmetis: nuo 1920 iki 2020 m.".

Lietuvos kultūros taryba 2020 metams skyrė 8000 Eur dalinį finansavimą projektui „Literatūros pasaulio atodangos".

30-metį švenčianti Asociacija LATGA iš dalies finansuoja projektą „Archyvai ir aktualijos: asmenybės, reiškiniai, problemos".

Pier Paolo Pasolini 30— 33

Giedrius Zubavičius P. P. P. (1922–1975). Intriguojančiame tekste – atidus žvilgsnis į sudėtingą rašytojo, kino kūrėjo P. P. Pasolinio likimą, prieštaringa jo draugystę su didžiuoju F. Felliniu ir tragišką baigtį.

Pier Paolo Pasolini 34— 37

POEZIJA. Pasolinio tekstus išversti į lietuvių kalbą išties nelengva, tačiau džiaugiamės galėdami jums pristatyti net penkis šio įvairiapusiško menininko eilėraščius. Daugelį jų, įskaitytų paties autoriaus, galima rasti „Youtube". Labai rekomenduojame pasiklausyti – net jei ir nesuprantate itališkai – monotoniško vieno aistringiausių italų menininkų balso.

Mindaugas Skrupskelis 38— 45

ATIDĖTI PASAULIO PABAIGĄ. ŠANCHAJAUS DIENORAŠTIS. Pasaulyje įsibėgėjant Korona viruso epidemijai, verta pasiskaityti šį Kinijoje gyvenančio lietuvių architekto dienoraštį. Atidus žvilgsnis iš vidaus bei puikūs pasakotojo gebėjimai tekstą verčia neeiliniu dokumentu apie negandą, kurios akivaizdoje esame civilizacijos pasiekimai – bejėgiai.

Simona Paplauskaitė 46— 49

KAIP IŠLAIKYTI AISTRĄ ILGALAIKIUOSE SANTYKIUOSE. KOMUNIKACIJA ARCHITEKTŪROJE. Pastatai nėra tik sienos ir stogas, atliekantys elementariausias funkcijas – saugoti žmogų nuo šalčio ir lietaus. Jie reikšmingi kaip tekstas, naratyvas, todėl architekto rankose – visų jo kurtuose statiniuose gyvenančių žmonių likimai. Ir jei tik nebus numatyta, sakykime, bendra erdvė, kur visi galėtų bendrauti, neišvengiami susvetimėjimas ir augantis nusikalstamumas.

Vladas Juodagalvis 50 — 59

Vidas Poškus LIBIDO NUGALI CIVILIZACIJĄ, ARBA TRYS RAKTAI VLADO JUODAGALVIO TAPYBAI. Tokios menotyros kaip V. Poškaus daugiau niekur nerasite. Jei tik pamatote jo pavardę, nedelsdami skaitykite – bus smagu. Štai ir šį kartą, pasakojant apie dailininką V. Juodagalvį, sužinome, kad kibinai gali būti laikomi menininko kūrybos metafora, pats kūrėjas šiuo metu dažnai turguje pardavinėja gėles, o absurdas jo paveiksluose kyšo lyg sustandėjusi varpa.

Kirill Kobrin 60— 61

GRIEŽTAI OGANIZUOTAS BURŽUAZINIO MENO CHAOSAS. Vienas populiariausių nūdienos mitų – kas nors originalaus gali atsirasti tik iš chaoso, o ne iš tvarkingo, vadybiškai griežtai sureguliuoto proceso. Šioje esė remiantis garsių britų menininkų poros „G&G" pavyzdžiu atskleidžiama, jog toks kūrėjams palankus chaosas įmanomas tik kaip savotiškas nuotykis griežtai organizuotame kontekste.

Gediminas Jankus 62 — 64

RITERIS, MIRTIS IR VELNIAS. Naujausias fantasmagorijoms neabejingo prozininko novelių triptikas, kuriame eksperimentuojama lietuvių literatūrai neįprastais rašymo būdais, kaitaliojant poezijos ir prozos literatūrines technikas. Siužete žaidžiama įspūdžiais, kuriuos pasakotojui sukėlė Albrechto Dürerio graviūra „Riteris, Mirtis ir Velnias", todėl skaitant šiuos tekstus visai ne pro šalį prieš akis turėti vieną garsiausių vėlyvųjų viduramžių atvaizdų.

Vladas Rožėnas 65— 67

ŽMOGŲ UŽPUOLA ANTRININKAS, ARBA ANTRININKĄ – ŽMOGUS. Jau praeityje laikai, kai siaubo filmuose rodytos įvairios pabaisos. Šiandienos žiūrovui nebebaisios istorijos apie gigantiškus ryklius ar visa ryjančius sliekus. Naujuosiuose siaubo filmuose didžiausias pavojus tūno iš pažiūros mieluose, išsilavinusiuose žmonėse, šventai besilaikančiuose politinio korektiškumo. O jei jie dar ir numanomos aukos artimieji, tuomet begalinės kančios ir kylantis nerimas – garantuoti.

Alicia Pérez Gil 68— 71

DVIDEŠIMT IDĖJŲ SIAUBO ISTORIJAI (SU PAVYZDŽIAIS). Internetas pilnas instrukcijų, kaip pačiam išsikepti kepsnį ar susikonstruoti atominę bombą. Galima imtis ir rašyti literatūrą. Šiame taikomosios literatūrologijos tekste sužinosite, kaip sukurti siaubo istoriją. Iš siūlomų idėjų pasirinkite labiausiai patinkančią, įsigilinkite į pavyzdžius ir – pirmyn. Eksperimentus siųskite redakcijos paštu.

Arūnas Kavaliauskas 72

STEBĖTOJAS. Laukėme sensacijos, nes sklido gandas, jog šįkart bus proga pamatyti patį Stebėtoją. Tačiau Stebėtojas elgėsi labai gudriai: sakykime, jei jis žvelgia į savo atvaizdą veidrodyje, tai tas veidrodis skilęs; jei matome Stebėtojo autoportretą lovoje – veidas iki pusės uždengtas. Nors kai kas kyšo visiškai be jokios gėdos. O jei Stebėtojas dirba – stebi – pro langą, jis sėkmingai pasislėpęs už rėmo...

SEVERIJA INČIRAUSKAITĖ-KRIAUNEVIČIENĖ. IŠSIUVINĖTAS PARADOKSAS

KALBINO JOLITA MIEŽELAITIENĖ

Tomo Petreikio nuotrauka

Bandžiau suskaičiuoti, kiek kartų įvairiuose tekstuose susidūriau su žodžio „paradoksas“ vartojimu – gal tik mano akys vis už jo užkliūdavo, bet, regis, taip dažnai, kad pamečiau skaičių, ir priėjau išvadą, jog galime visą savo egzistencinį laiką išdidžiai ar dramatiškai vadinti paradoksaliu, ką jau kalbėti apie šiuolaikinį meną. Keliaujant paradokso dviprasmybių, neapibendrintų teiginių labirintu, imi ir aptinki paveikių idėjų, stulbinančių įžvalgų, vizionieriškų vaizduotės iškrovų.

Menininkės Severijos Inčirauskaitės-Kriaunevičienės kūryba nepaliauja stebinusi – kas gali būti paradoksalesnio, nei kalbėti apie taiką išsiuvinėtų kareiviškų šalmų voromis, metalą dekoruoti banaliu kryželiu, į ekologijos problemą pažvelgti išmestų metalinių kibirų, konservų dėžučių, surūdijusių kastuvų, bidonų, vandens cisternos artefaktais, tokiu būdu pažadinant dviprasmiškas žiūrovo reakcijas.

Kaip užgimsta ryšys tarp sumanymo ir atlikimo, formos, galutinio kūrinio įgyvendinimo?

Žmonės dažnai klausia: „Kaip jums į galvą šovė ši idėja?“ Atrodytų, jos atsiradimas yra kažkas staigaus, netikėto, momentiško. Vyrauja nuomonė, kad idėjos gali šauti bet kam ir bet kada. Kartais taip atsitinka, bet tai nėra kaip spragtelėjimas pirštais ar burtažodžio kerai. Juk studijuoji meną, giliai, nuosekliai. Kūrėjai gilinasi, vykdo socialines apklausas, taiko įvairius tyrimo metodus, ginasi bakalauro, magistro, daktaro laipsnius. Sumanymai gimsta iš ilgalaikio stebėjimo, domėjimosi aplinka ir gyvenimu. Skaitai, kalbi, ieškai sprendimo būdų, analizuoji kontekstus. Kartais meno kūrinys gali likti teorinių svarstymų lygmenyje, taip ir nesulaukęs fizinės išraiškos.

Man asmeniškai materialumas yra svarbus. Gal, tiksliau, konceptualus medžiagiškumas, kai menininkas jį naudoja ne šiaip sau, o tik dėl tam tikrų savybių, paskirties, konotacijos. Medžiaga, tamponti kūrinio idėjos dalimi, yra reikšminga, ir matau, kad šiuolaikiniame mene ši tendencija atgimsta. Taip atsitiko, kad man svetima kurti naują daiktą; mano kūriniuose susijungia skirtingi, bet jau egzistuojantys objektai. Tai darau dėl savaiminio medžiagos bei atlikimo iškalbingumo. Dažnai naudoju sovietmečio gaminius, kaip savo vaikystės artefaktus, jie tampa laikmečio nuorodomis, citatomis. Mano kūryboje susipina istorinis ir dabarties kontekstai. Net siuvinėjimas, jungiamas su metaliniu dirbiniu, yra radinys arba skolinys. Gėlių motyvai iš rankdarbių žurnalų, piešiniai nuo pakuočių – tai egzistuojančios, unifikuotos schemos, kurias pritaikau prie pagrindinio objekto, keisdama jų dydžius.

Tendencija kūryboje naudoti gaminius, juos meniškai „apdorojant“, šiandien ypač gaji. Todėl Marcelio Duchamp'o sugalvotas terminas *ready-made*, tapęs bendriniu meno krypties apibrėžimu, galėtų būti raktas, bandant išsiaiškinti, koks jūsų, kaip tekstilės gildijos atstovės, santykis su pramoniniais dirbiniais.

Man svarbus jau egzistuojantis funkcinis daiktas, kurį perkeliu į jam nebūdingą aplinką. Bet *ready-made* mano kūrinių nepavadinsi, nes praktikuoju papildomą intervenciją, juos pakeičiu. Iš esmės naudoju du jau egzistuojančius dalykus – funkcinį objektą ir unifikuotą siuvinėjimo schemą. Mano vaidmuo – sujungti šiuos paradoksaliai nederančius elementus.

Tiesa, pasitelkiu ir trečią jau egzistuojantį dalyką – posakius, dainų tekstus, tampančius kūrinių pavadinimais. Viena iš Vilniaus dailės akademijoje mano dėstomų paskaitų yra „Perdirbinys. Perdirbimas kaip kūrybos metodas“. Su studentais kalbamės apie meno strategijas: *ready-made*, apropriaciją ir, žinoma, apie M. Duchamp'o „Fontaną“ (apverstą pisuarą).

Šiuo metu esate VDA dėstytoja, bet juk pirmiausia pati studijavote, rinkotės specialybę.

Nuo mažens gyvenau apsupta tuometinio Telšių taikomosios dailės technikumo (dabar VDA Telšių fakultetas, kuriame profesoriauja abu mano tėvai) studentų, menininkų bendruomenės. Vaikystėje su broliais žaisdavome ant kieme stovinčių skulptūrų, demonstruodavau diplomantų darbus: būdama vos ketverių, su vaikiškais studenčių sukurtais rūbais puikavausi diplominių darbų gynimo nuotraukose. Tai buvo natūrali mano gyvenimo dalis. Kartu su tėvais važiuodavome į parodų atidarymus, simpoziumus. Buvo ir menininkų vaikų būrelis. Su viena geriausių draugių, taip pat menininkų dukra, per tėvų parodų atidarymus eidavome į pievą skinti gėlių. Taip, ta aplinka buvo visiškai organiška ir, atrodo, kad tokį tėvų gyvenimo ritmą, gal būdą, savotiškai kartoju, bet kitaip. Nors paauglystėje šmėstelėdavo mintis, kad man tai primesta. Norėjau tapti aktore, su drauge vaidindavome ir režisuodavome spektaklius (beje, ji įstojo į režisūrą), tačiau buvau paklusnus vaikas ir pasirinkau menus. Dėl to tikrai nesigailiu ir esu dėkinga tėvams už paraginimą. Dabar, kai mūsų šeimoje auga sūnus paauglys, dažnai pagalvoju, kokią poziciją turi užimti tėvai, kiek jie gali daryti įtakos, patarti.

Manieji didžiuojasi mano kūryba ir pasiekimais, dažnai išreiškia savo jausmus, ir tai labai svarbu, nes esu linkusi abejoti. Jie mane visokeriopai palaiko, tėtis (skulptorius Romualdas Inčirauskas) kartais padeda organizaciniais, techniniais klausimais: suranda meistrus, pasiūlo techninius sprendimus. „Vandens lelijos“ buvo nemenkas iššūkis ir svoriu, ir dydžiu.

Kūrinio „Vandens lelijos“ idėją ir jo atlikimo techniką dailininkė pristatė filmuotoje medžiagoje „ArtVilnius'19“ mugėje. Būtent čia prieš keletą metų Severija iš advokatų kontoros vadovo Irmanto Norkaus gavo pasiūlymą viešoje Vilniaus erdvėje sukurti didelių gabaritų darbą. Menininkė baiminosi, kad bus itin sudėtinga susidoroti su laukiančiais iššūkiais, didelė atsakomybė įkomponuoti savo sumanytą vandens cisterną Vilniaus senamiestyje. Šioms problemoms spręsti ji pasikvietė architektą Tomą Grunskį. Tad komandinė parama ir dalinis finansavimas iš sostinės savivaldybės projekto „Kuriu Vilnių“ leido per kelis metus įgyvendinti „Vandens lelijų“ projektą. Jis atsidūrė prie MO muziejaus ir šalia buvusių miesto pirčių. Pristatytas videofilmas pasakoja apie autorės pastangas sukurti šiuolaikišką meno objektą. Griozdiška cisterna, iškelta iš statybvietės šiukšlių krūvos ir atgabenta į išnuomotą garažą-dirbtuves, apdorota, rūdžių patina padengtas jos paviršius metaliniais siūlais išsiuvinėtas vandens lelijomis. Taip nereikalinga, metalo laužu bevirstanti talpa persikūnijo į meno kūrinį, kuris papildo miesto erdvę kaip reliktas iš praeities ir sykiu byloja apie ekologinę grėsmę...

Minties, idėjos paradoksas jūsų darbuose – viena įdomiausių jus identifikuojančių savybių, kurią pastebėjo net pats Banksy'is, paslaptingiausias meistriškai provokacijomis žaidžiantis britų menininkas, savo chuliganišką kūrybinę veiklą pradėjęs Bristolyje

Instaliacijos KILL FOR PEACE fragmentas, 2016. Autentiškas II pasaulinio karo šalmas, medvilnė; gręžimas, siuvinėjimas kryželiu. Kūrinys priklauso kolekcininkams Irinai ir Mariui Vitolsams. Vidmanto Ilčiuko nuotrauka

WITH LOVE FROM..., 2018. II pasaulinio karo zenitinio pabūklo „8,8 cm FlaK" sviedinio tūtos fragmentas; gręžimas, siuvinėjimas kryželiu. Aivaro Abromavičiaus nuosavybė. Modesto Ežerskio nuotrauka

ir ilgainiui įvairiausių pasaulio miestų gatves padabinęs puikiai atliktais, neretai humorą ir socialinę kritiką sujungiančiais grafičiais. Banksy'io komanda jus pakvietė dalyvauti „Dismaland" projekte. Kaip tai atsitiko?

Kai su manimi susisiekė šio kūrėjo tarpininkė, pamaniau, kad tai *spam'as*, pirmuosius elektroninius laiškus ištryniau, bet, jų gavusi dar keletą, pasitariau su jaunesniuoju broliu dizaineriu, ėmiau ir atrašiau. Daugiau sužinojusi apie patį projektą, supratau, kad planuojama ekspozicija atviroje erdvėje, tad suabejojau, ar mano siuvinėti kūriniai bus tam tinkami. Vėliau paaiškėjo, kad bus ir galerija po stogu, tuomet, atsižvelgiant į pagrindinę parodos koncepciją, gimė karinių šalmų instaliacijos „Žudyk vardan taikos" (*Kill For Peace*) idėja. Nusiunčiau jiems maketą, viskas tiko, tačiau koją pakišo trumpi įgyvendinimo terminai – technika, kurią naudoju, reikalauja daug laiko. Pasirinkau kitą darbą – rožėmis siuvinėtas automobilių detales (projekto pavadinimas – „Rožėm klotas kelias"). Tiesa, parodoje „Dismaland" dar eksponavau šviestuvą „Saulėgrąža" ir lygintuvų padus „Objektai palyginimui".

Man patiko Banksy'is „nematomo" kuratoriaus vaidmenyje ir ypač tai, kaip buvo organizuojamas pasirengimas prieš atidarymą. Eksponuojant kūrinius susibūrė ypatinga bendruomenė, galėjome prisidėti prie kitų projekto darbų; aš prisijungiau prie dangtelių dažymo, kurie buvo panaudoti parodos prižiūrėtojų kepurėlėms – peliuko Mikio ausų imitacijoms – sukurti. Prisipažinsiu, prieš nuvykdama į vietą nerimavau, nes reikėjo „žaisti" paslaptingumą pagal Banksy'io taisykles. Bilietus gavau prieš pat skrydį, viešbučio adresą sužinojau paskutinę minutę, nuolat persekiojo mintis: o gal visa tai apgaulė? Kai oro uoste mane pasitiko taksi vairuotojas, jis kelis kartus perklausė, ar aš – ne aktorė, nes visiems miestelyje apie parodą buvo pučiama migla, kad tai filmavimo aikštelė, tad net vietiniai nežinojo, kas iš tikrųjų vyksta. Pačioje projekto pabaigoje, prieš atidarymą, pasklido kalbos, ir žiniasklaidos susidomėjimas buvo milžiniškas – skraidė dronai, žurnalistai veržėsi per tvoros plyšius. Banksy'iui ir vėl pavyko sukurti ažiotažą, tokios ryšių su visuomene akcijos reikėtų pasimokyti.

Perskaičiusi jūsų gyvenimo aprašymą, buvau sužavėta. Gal čia reikėtų ieškoti „visagalybės paradokso"? Šiuolaikinis kūrėjas dažnai derina kelias menines praktikas, bet jūs dar skiriate savo laiką dėstymui akademijoje, „Artifex" galerijai ir šeimai... Esate ne tik kūrybiška, bet ir disciplinuota asmenybė?

Na, tikriausiai disciplinuota. Kartais net pagalvoju, kad norėčiau tarnauti kariuomenėje. Nors, kai reikia kažkur nueiti laiku, keletą minučių vėluoju. Sutinku, jog savęs dalinimas, laiko atidavimas įvairioms veikloms vargina, gali sukelti „perdegimo" sindromą, todėl turiu įjungti saugiklius. Vienas jų – bėgiojimas gamtoje, pabuvimas su savimi. Vasarą stengiuosi keliauti į vietas, kurios mažiau paliestos civilizacijos, ypač kalnus. Nuolat jaučiu gamtos poreikį, net, sakyčiau, sezoninį nerimą. Kuo toliau, tuo sunkiau susikaupti. Labai daug blaškančių dalykų aplinkui. Gal todėl judėjimas man toks svarbus, bėgiojimas stimuliuoja smegenis – grįžtu namo pavargusi ir pailsėjusi vienu metu. Kartais atvirkščiai – norisi užsidaryti, tuomet einu į dirbtuvę. Nemėgstu, kai menininko gyvenimas mistifikuojamas: mūzų sklandymas aplink, įkvėpimas, užgriūnantis nežinia iš kur... Kūryba – tai darbas, kuris kartais gali būti sunkus, o kartais lengvas, inspiruojantis, suteikiantis prasmės.

Man svarbūs garsai, ypač gamtos, patiriami gyvai. Bet ir miško kvapas – didžiulė atgaiva. Taip pat kūriniai, kurie sugeba sujaudinti ne tik vaizdu, bet veikia visas žmogiškąsias jusles.

***

Šiuolaikinio meno kontekste Severijos Inčirauskaitės-Kriaunevičienės kūryba įdomi todėl, kad sugeba sujungti įvairias menines praktikas, yra aktuali, dinamiška, netikėta, įtraukianti žiūrovą į kūrybinį procesą. Paradoksalumo sąvoką kaip tam tikrą matricą galima taikyti daugeliui šiuolaikinio meno kūrinių, bet Severijos darbuose prieštaravimų ir dviprasmybių logika skleidžiasi ypač įtaigia – siuvinėto paradokso – forma.

VANDENS LELIJOS, kūrinys viešoje Vilniaus erdvėje, 2019.
Metalinė vandens talpykla; gręžimas, siuvinėjimas kryželiu.
Architektas Tomas Grunskis, iniciatorius ir rėmėjas Irmantas Norkus.
Rėmėjai: Vilniaus miesto savivaldybė, „ArtVilnius".
Ryčio Šeškaičio nuotrauka

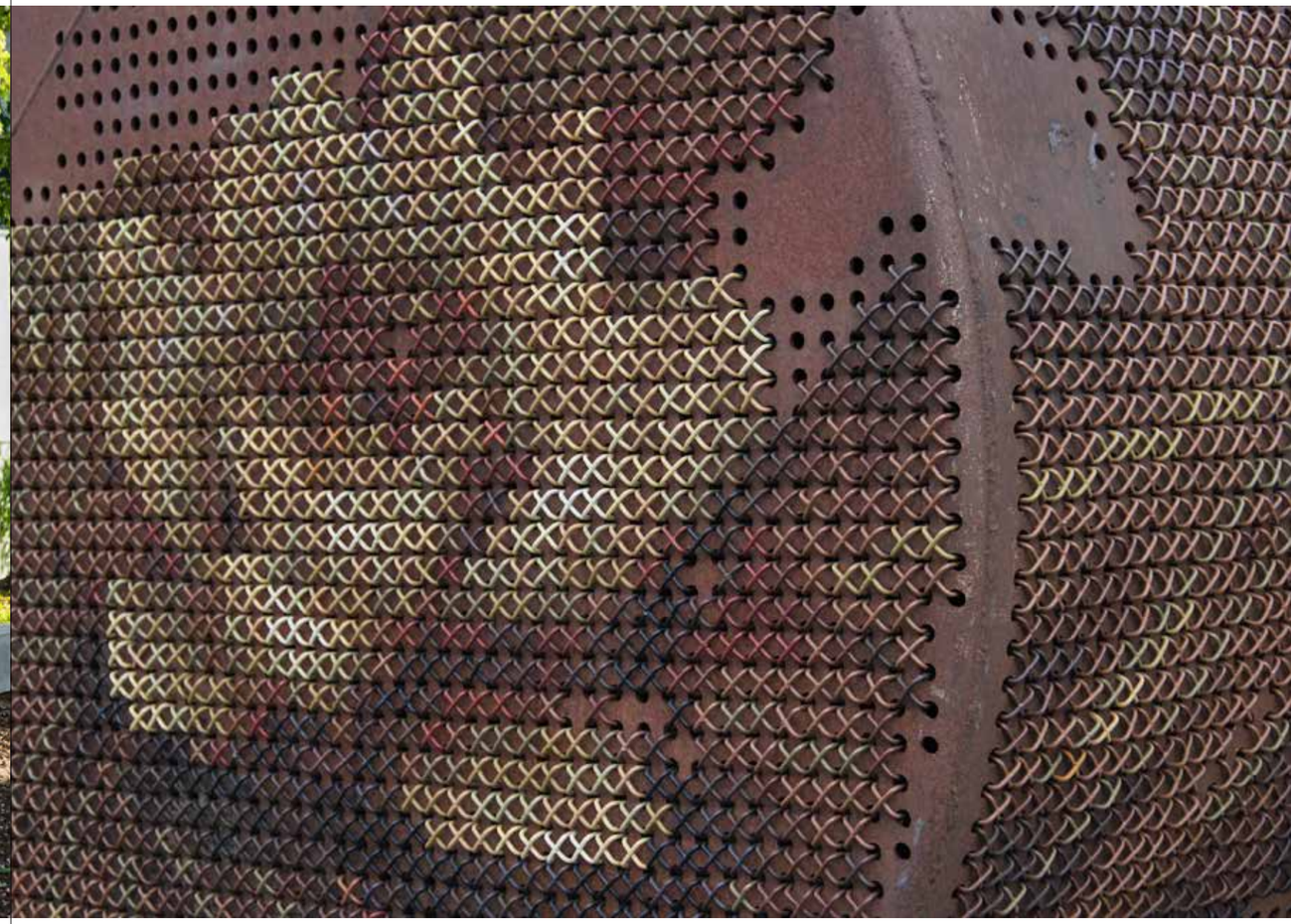

Kūrinio VANDENS LELIJOS fragmentas. Inetos Armanavičiūtės nuotrauka

LAZDA TURI DU GALUS, 2010. Metalinis kastuvas,
medvilnė; grėžimas, siuvinėjimas kryželiu. Darbas yra muziejaus
„Musée de la civilisation" (Kvebekas, Kanada) nuosavybė.
Modesto Ežerskio nuotrauka

TARP MIESTO IR KAIMO, 2008. Metalinis kibiras, laistytuvas,
bidonėlis, medvilnė; grėžimas, siuvinėjimas kryželiu.
Modesto Ežerskio nuotrauka

Instaliacija ROŽĖM KLOTAS KELIAS gatvės menininko Banksy'io organizuotame projekte „Dismaland", 2015.
Organizatorių nuotrauka

Instaliacijos ROŽĖM KLOTAS KELIAS fragmentas, 2008.
Originalaus „Volkswagen Golf 2" automobilio detalė, medvilnė; gręžimas, siuvinėjimas kryželiu.
Modesto Ežerskio nuotrauka

Instaliacijos DONALDO NUOTYKIAI fragmentas, 2016.
Originalūs kramtomosios gumos „Donald" popierėliai, kibirai;
gręžimas, siuvinėjimas kryželiu. Modesto Ežerskio nuotrauka

Instaliacijos DONALDO NUOTYKIAI fragmentas, 2016.
Originalūs kramtomosios gumos „Donald" popierėliai, kibirai;
gręžimas, siuvinėjimas kryželiu. Modesto Ežerskio nuotrauka

JÁCHYM TOPOL: „AŠ ESU VIDURIO EUROPOS ŽMOGUS“

KALBINO MOJCA PIŠEK

Jáchymas Topolis 2019 m. Leipcigo knygų mugėje. Amrei-Marie nuotrauka, publikuojama pagal CC 4.0 licenciją

(Interviu su rašytoju Vilenicos literatūros festivalio apdovanojimo įteikimo proga)

Ką jums reiškia toks pripažinimas?

Esu labai patenkintas, bet drauge ir šiek tiek sutrikęs. Nežinau, ką pasakyti. Nesitikėjau. Tačiau premiją gavau pačiu laiku, nes jau buvau pradėjęs baimintis, kad nepajėgsiu užbaigti knygos, kurią kaip tik rašau. Tris mėnesius kūriau kaime, o dabar teko tą ramią aplinką palikti ir atvykti atsiimti prizo. Viliuosi, kad šis įvertinimas, ši finansinė injekcija ir žiuri man parodytas pasitikėjimas bus paspirtis užbaigti darbą. Šiuo metu viskas rutuliojasi puikiai.

Koks kuklumas...

Prisipažįstu, kartais mažumėlę susigėstu.

Kodėl?

Nes gaudamas šį apdovanojimą norėčiau būti geresnis. Norėčiau rašyti geresnes knygas. Vilenicos premija išties nuostabi. Ją yra pelnę puikūs autoriai. Tarkime, geras mano bičiulis iš Lenkijos Andrzejus Stasiukas. Pirma mano reakcija buvo lengva panika. O paskui sau pasakiau – ne, aš nesijaudinsiu, tai yra atsakomybė žmonių, kurie skyrė man tokį įvertinimą. Aš viso labo parašiau knygas. O tada manęs pradeda klausinėti dalykų, kurių dabar klausiate jūs, ir aš neišmanau, ką atsakyti.

Šiuo požiūriu iš esmės nesiskiriate nuo kitų šiuolaikinių autorių – daugelis nemėgsta klegesio, lydinčio kūrybinį literatūros procesą, bet dažniausiai įsitraukia į jį grynai dėl finansinių priežasčių ar norėdami įtvirtinti savo statusą.

Štai todėl į tokius kvietimus sudalyvauti literatūros festivalyje visada žiūriu kaip į apdovanojimų dalytojų atsakomybę. Jei gebi kasdien po daug valandų sėdėti ramybėje ir rašyti, dar nereiškia, kad esi mokslininkas ar politikas, gebantis kalbėtis apie savo darbą. Pastaraisiais metais apskritai kaip kviestinis svečias nedalyvavau literatūriniuose renginiuose, vien rašiau. Ir todėl ypač džiugu atsidurti Vilenicoje. O savo knygų nemoku aiškinti, viskas glūdi jose, kiekvienas pats gali įsitikinti, apie ką ten kalbama.

Kažkur esate pasakęs, kad Vilenicos apdovanojimas yra Vidurio Europos rašytojų Nobelio premija. Ką jums reiškia Vidurio Europos konceptas? Daugelis mano, kad ji išvis neegzistuoja.

Žinoma, kad egzistuoja. Aš esu Vidurio Europos žmogus. Vidurio Europą sukūrė tokie svarbūs ir įtakingi rašytojai kaip Milanas Kundera, Václavas Havelas, Czesławas Miłoszas ir György'is Konrádas. Tai buvo didžiosios sovietų imperijos laikais. Ir tie žmonės, tie disidentai yra mano dvasiniai tėvai. Vidurio Europą jie sukūrė kaip opoziciją, kaip kažką kitoniška nei sovietinis pasaulis, norėdami jam parodyti, kad nesame Rytų Europa. Daugeliui kito pasaulio žmonių Rytų Europa vis dar reiškia visa, kas kitados priklausė Sovietų Sąjungai.

Taigi, kur tas didis turinio skirtumas tarp Vidurio ir Rytų Europos?

Skiriasi mūsų tradicijos ir mes nesutinkame su komunizmu. Tai Vidurio Europos intelektualų projektas, kurie, užuot postringavę apie Leniną, verčiau šnekasi apie Kafką. Rytų Europa vis dar reiškia šį tą itin keista, o ypač dabar, kai Rusijoje, t. y. Ukrainoje, – vėl karas. Prieš penkerius metus esu kalbėjęs, kad Rusijos agresija yra praeitis, bet štai ji ir vėl tapo aktualija. Viskas rutuliojasi labai sparčiai. Mano draugas, ukrainiečių rašytojas Jurijus Andruhovyčius sako, kad be Rusijos nėra Rytų Europos. Bet Rytų Europa apskritai neegzistuoja, nes niekas nenori būti Rytų Europos žmogumi. Jeigu atsidūrę Prahoje ieškosite rytų europiečių, jums pasakys: ne, ne čia, jums reikia į Slovakiją. Slovakai taip pat paaiškins, kad jie puoselėja gilią demokratijos tradiciją ir stiprią tautinę kultūrą – keliaukit į Lenkiją. Tas pats ir Lenkijoj: ne, mes turime ilgą savo literatūros tradiciją, važiuokit į Ukrainą. Bet ir ukrainiečiai didžiuojasi savo šviesuomenės tradicija ir patars jums vykti į Rytus, į Rusiją. Tačiau ten taip pat niekas nepriima rytų europiečio tapatybės; šitaip užsisklendžia užburtas Rytų Europos paieškų ratas. Vaikystėje skaičiau istorijas apie keliones į Pietų Ameriką, pas indėnus. Buvo ieškoma kanibalų. Kiekviena gentis nukreipdavo keliautojus į kaimyninę gentį. Tai – pasaka be galo. Niekas nenori būti kanibalu.

Vis dėlto kova prieš komunizmą slovėnų taip stipriai nesuvienijo, na, greičiausiai jis nebuvo toks rūstus kaip pas jus, ir dabar tai puikiai atspindi jų nostalgija aniems laikams.

Žinoma, kad nostalgijos esama ir pas mus, nes tada alus buvo pigus, o gyvenimas – ne toks sunkus. Bet galbūt Rusijos baimė vėl nepaprastai išaugo, nes toji nostalgija nyksta. Ji galėjo būti stipri tol, kol vėl neatsirado rusiškų tankų grėsmė. Labai gerai juos prisimenu iš vaikystės, iš 1968-ųjų. Manau, tikrų komunistų Čekijoje nėra. Keistuolių stalinistų aptiksime visur, bet gausaus komunistinio judėjimo – ne.

Tačiau žmonės ilgisi ne tik pigaus alaus ir paprastesnio gyvenimo. Jie trokšta socialinės teisybės bei lygybės, kurias simbolizuoja tie laikai. Iš čia kyla minėtoji nostalgija.

Kai kurie ilgisi saugaus prieglobsčio idėjos. Idėjos, kad bet kuriuo metu gali išvykti į Vokietiją, Prancūziją ar Didžiąją Britaniją ir ten baigti savo dienas rojuje. Dabar to nėra. Dabar nebėra vietos, kur būtų galima pabėgti. Gyvenimas visada geresnis, kai gyveni su mintimi, jog kažkur kitur jis gali dar pagerėti. Tačiau niekas tuo nebetiki. Niekur gyvenimas nebėra geresnis.

Apie tai galėtume pasakyti: komunizmas visur savaip žlugo, o kapitalizmui niekur deramai nepasisekė.

Komunizme, tiksliau, socializme gyvenau iki 25-erių. Be to, šalyje, apjuostoje geležine uždanga. Jūsų valstybėje [Slovėnijoje – red. past.] klostėsi kiek kitaip. Jūs galėjote keliauti. O mes – ne. Mes tikėjome, kad, kritus geležinei uždangai, ateis rojus.

Ir neatėjo. Kas atsitiko tada? Ar čekai patenkinti tuo, kaip jiems nusisekė pereinamasis laikotarpis?

Šiuo metu Čekijoje kilusi isterija, visų pirma, dėl migrantų. Bet aš manau, kad bendrai esame nelaimingi, nes turime prezidentą Milošą Zemaną, kurio daugelis gėdijamės. Dabar jis – vienintelis vakarietiškos valstybės vadovas, kuris pagerbė Kiniją, atvykdamas oficialaus vizito į paradą, taip pat bičiuliaujasi su Vladimiru Putinu. Po V. Havelo neturėjome nė vieno gero prezidento, šiame poste atsiduria vien keistos personos.

Vadinasi, vis dėlto – šioks toks ilgesys, galbūt troškimas, kad grįžtų didelių vilčių metai?

Manding, daugelis čekų jaučiame nostalgiją dešimtajam dešimtmečiui.

Kodėl?

Kai krito geležinė uždanga, viskas atrodė nauja, sklidina spalvų, atsivėrė aibė galimybių, bet vis dar galėjai pasprukti į kokį nors geresnį pasaulio kampelį. Dabar tuo niekas nebetiki.

O, kita vertus, ar nejaučiate nostalgijos disidentų laikams?

Ne, nenorėčiau, kad tie laikai pasikartotų. Dirbu V. Havelo bibliotekoje programų vadovu. Prieš kelis metus dažnai organizuodavome pokalbius apie lenkų „Solidarumą“, čekų „Chartiją 77“ ir apie įvairių šalių disidentų grupes. 2011-aisiais, prieš V. Havelo mirtį, man atrodė, tarsi kalbėtume apie Julijaus Cezario laikų įvykius. Bet dėl rusų agresijos prieš Ukrainą viskas pasikeitė. Dabar į tuos renginius vėl ateina daug jaunimo, kuriam rūpi šios temos. Pas mus lankosi rusų ir ukrainiečių disidentai. Tai, kas turėtų būti tik istorinės tezės ir paskaitos, tapo nūdienos aktualija. Net baugu. Tarsi keliautume laiku atgal.

Kaip jūsų rašymo būdą paveikė žurnalistika?

Ji turėjo įtakos kaip amatas. Man nebereikia tiek daug žodžių. Iš žurnalistikos išmokau trumpinti, kirpti, mažinti, sakyti tik tai, kas svarbiausia. Iš tiesų, ilgainiui vis labiau toks darausi – nebenoriu tuščiai

mėtytis žodžiais. Būti žurnalistu man buvo itin svarbu, rašyti pradėjau dešimtajame dešimtmetyje. Rašiau reportažus. Prieš tai keliavau kaip pamišęs. Mane nepaprastai traukė dvasinė istorija, ypač Vidurio ir Rytų Europos. Tiesiog troškau žinoti, kas esu, koks esu, kas yra mano protėviai. Panūdau pažinti demonus, apsėdusius šio pasaulio krašto žmones.

Kai kas sako, kad jei jau sykį tapai disidentu, liksi juo visada. Kurioms esamoms jėgoms oponuojate dabar?

Nenoriu būti profesionalus disidentas arba profesionalus aktyvistas.

Regis, jūsų disidentiškam likimui nuo jaunumės lemtinga buvo tai, kad esate kilęs iš inteligentų – taip pat rašytojų, kuriuos gniuždė režimas – šeimos.

Be abejo. Mano draugai irgi daugiausia buvo disidentų vaikai. Buvome savotiška gentis, tokių šeimų būrys. Čekijoje gimsti *undergrounde*. Ir toli gražu nesu vienintelis, mūsų buvo daug.

Kokie dabar Čekijos ir Slovakijos santykiai?

Puikūs. Čekija ir Slovakija išsiskyrė bendru susitarimu, nes kai kurie slovakai to norėjo, sava valstybė buvo jų svajonė. Taip pat manau, kad anuomet čekų politikai labai gerai šį troškimą suprato, todėl išsiskyrimas nebuvo problemiškas. Dar ir dabar turime nemažai ryšių, daug mišrių santuokų, apskritai, palaikome broliškus tarpusavio santykius. Man ir daugeliui draugų, emociškai žiūrint, tai, žinoma, buvo šokas, bet iš tikrųjų puiku, kad tai atsitiko. Šis išsiskyrimas buvo sąlygotas istoriškai, tačiau, net jei grįžtume penkis šimtus metų atgal, nerastume nė vieno čekų ir slovakų konflikto. Tad viskas praėjo taikiai, kruvinų Balkanų karų šešėlyje.

Ar vis dar pažįstate vieni kitų kultūrą, sekate, tarkime, literatūrą, muziką, meną?

Manau, visų pirma, vis dar suprantame vieni kitų kalbą, o tai leidžia stebėti kultūrinį kaimynų gyvenimą. Bet užauga naujos kartos, kurios nebesusikalba. Mano jaunėlei, kuriai dabar trylika, slovakų yra visai kitokia kalba, vyresniajai, jai aštuoniolika, irgi. Keliaudami į Slovėniją lėktuve peržiūrėjome slovakų spaudą, dukra įsitikino, kad rašytinės slovakų kalbos nesupranta, gyvą – dar šiaip taip. Kai kurie slovakai skundžiasi, kad jie labiau domisi čekų literatūra nei čekai – slovakų, ir tai tikrai pagrįstas priekaištas.

Koks jūsų šalyje požiūris į knygą, ypač kalbant apie jaunimą?

Dabar knyga yra šis tas ypatinga. Jei skaitysi ją, gyvensi tuo vienas. Ir apskritai būsi vienišas. Tai ne tas pats, kaip klausytis muzikos ar žiūrėti filmą – šitai gali daryti draugijoje; jokio feisbuko, nesi surištas su pasauliu, niekuo nesidaliji. Lieki vienas.

Literatūrinė Prahos tradicija nepaprastai stipri. Kaip joje susirandate sau vietą?

Senstant tai pavyksta vis geriau. Tokie rašytojai kaip Jaroslavas Hašekas, Bohumilas Hrabalas ir Franzas Kafka daro stiprią įtaką, kurios joks čekų rašytojas nepajėgus išvengti.

O kaip šiuolaikinė čekų literatūra, ar vyksta kas nors įdomaus?

Begalė išleistų knygų ir gerokai didesnė autorių konkurencija nei kitados. O literatūra lieka tiems, kurie ją mėgsta. Drauge ji tampa vis labiau snobišku reikalu ir tai, tiesą pasakius, man patinka. Šiais laikais šimtas penkiasdešimt puslapių daugeliui jau yra per daug, su tuo galima sutikti, nes dauguma tiesiog negeba susitelkti. Tad spausdintos knygos skaitytojo vaizdas, įsiterpiantis tarp išmaniųjų telefonų ir kompiuterių vartotojų, tampa vis labiau egzotiškas, netgi keistuoliškas. Man patinka būti to vaizdo dalimi.

Ar šie skaitymo įpročių pasikeitimai veikia jūsų rašymą?

Žinote, kaip rašytojas pats dėl to turėjau bėdos. Naudoju telefoną, kompiuterį. Sunku susikoncentruoti į darbą. Pirmą knygą „Sesuo“ parašiau prieš dvidešimt metų Vokietijos kaime. Be jokio telefono ir interneto. Užsimanęs paskambinti, pirmiausia turėdavau nukulniuoti penkis kilometrus, be to, buvo brangu. Todėl skambindavau tik kartą per savaitę. Ir tai buvo normalu. Ir visai gerai. O dabar man nutiko tai, kas nutinka visiems – savaitę praleidau kaime rašydamas knygą ir išties teko pasistengti, kad ištverčiau be elektroninio pašto ir mobiliojo ryšio, nes strigo signalas. Pirmą dieną buvau irzlus, paskui pamiršau ir pasijutau nuostabiai. Žinoma, vėliau užgriuvo kalnas problemų, nes turėjau visiems perskambinti, bet, šiaip ar taip, jie palaukė. Ir, žinoma, tai – banalybė, tačiau tikra nūdienos rašytojų rykštė – kaip susikaupti?

Kaip tai konkrečiai paveikia literatūrą?

Klausėte apie jaunus rašytojus – turiu šiokios tokios patirties su literatūrinėmis dirbtuvėmis pradedantiems autoriams mūsų bibliotekoje. Jiems skiriama užduotis sukurti esė. Aš ir mano kolegos matome, kad iš pradžių esė gali būti nepaprastai sklandi, o į galą kažkaip visada susijaukia. Ir kas gi tai, jei ne susitelkimo ilgesniam darbui stoka? Dirbant kas nors ima vykti, ir jie neišlaiko dėmesio.

Koks jausmas būti literatūrinio *establishmento* dalimi, turint omeny, kad pačiais veržliausiais savo metais priklausėte literatūriniam *undergroundui*?

Iki 23-ejų buvau *undergroundo* dalis, dabar man – 53-eji. Taigi atsakymas galėtų būti – biologija, gamta. Beje, neįsivaizduoju, kaip dabar galima priklausyti *undergroundui*. Šiuo metu tiesiog rašau tai, kas man rūpi. Daugiau keblumų turiu dėl mirties, o ne dėl politinės galios klausimo.

Iš kur tas savitas juodas čekų humoras?

Šiaip ar taip suksi, bet greičiausiai – tiesiog iš alkoholio. Net kai prisigeriame, su draugais pokštaujame, tuo norėdami parodyti tik tai, kokie mes galingi. Nors iš tikrųjų tokie nesame. Aludžių tradicija mūsuose labai stipri. Kaime, kur rašau, pastebiu, kad išnyko rūkalų dūmuose skęstantys pokalbiai, kupini pagyrų ir persūdymų. Dabar kiekviename bare stovi televizorius, kurį apspitę nuobodžiaujantys veidai.

Kaip jums patinka jūsų kūrinių priėmimas Vakaruose? Ar atrandate naują požiūrį į savo romanus?

Dabar man jau vis tiek. Anksčiau būdavau laimingas aptikęs recenziją dideliam laikraštyje ir mintydavau sau – fantastika. O dabar jų visai nebeskaitau. Ne, nėra taip, kad man būtų visai neįdomu. Tiesiog nežinau, ką su jomis daryti. Bet esu labai patenkintas, kai pamatau palankius įvertinimus. Tačiau tai yra jūsų užduotis, skaitytojų reikalas, visai ne mano.

Neigiama kritika jus kažkaip aplenkė?

Jos daugybė, visų pirma – Čekijoje, retai užsienyje. Palankūs vertinimai svetur man padėjo atlaikyti neigiamus čekiškus atsiliepimus.

Parengė ir iš slovėnų kalbos vertė Laima Masytė

Versta iš: www.dnevnik.si

JÁCHYMAS TOPOLIS

Jáchymas Topolis (g. 1962 Prahoje) – čekų rašytojas, muzikantas, žurnalistas, kilęs iš disidentų šeimos (tėvas – dramaturgas Josefas Topolis, senelis – rašytojas Karelas Schulzas). Vienerius metus studijavo socialinių mokslų ir teisės mokykloje, po to jį ištiko įprastas disidento likimas: teko dirbti kroviku, kūriku, angliakasiu; nuo 1990 m. išleistas į invalidumo pensiją. Buvo politiškai aktyvus: 1986 m. pasirašė disidentų aktą „Chartija 77“, priklausė politinei grupei „Čekijos vaikai“, bendradarbiavo su lenkų „Solidarumu“, 1988 m. areštuotas už nelegalų Lenkijos sienos kirtimą ir antisocialistinės medžiagos platinimą. 1982 m. J. Topolis tapo savilaida spausdinamo žurnalo „Violit“ bendrąkūrėju, o 1985 m. kartu su draugais įsteigė dar vieną savilaidą leidžiamą žurnalą, skirtą čekų moderniajai literatūrai, – „Revolver Revue“. Dabar yra Václavo Havelo bibliotekos Prahoje programų koordinatorius. Užsienyje laikomas vienu įdomiausių šiuolaikinių čekų rašytojų.

J. Topolis debiutavo 1979 m., savilaida išleidęs poezijos ir muzikos grupei „Psí vojáci“ („Šunys kariai“) sukurtų dainų tekstų. Vėliau ėmėsi prozos. Pirmas 1994 m. pasirodęs Jáchymo romanas „Sestra“ („Sesuo“), pripažintas geriausiu 10-ojo dešimtmečio čekų romanu bei apdovanotas Egono Hostovský'io premija, išgarsino rašytoją tarptautiniu mastu, yra laikomas šiuolaikinės čekų literatūros klasika. „Sesers“ pasaulis skleidžiasi ties tikrovės ir sapnų riba, tarp dokumentikos ir pramano, nevengiama autobiografinių detalių. Keistuoliškos istorijos audžiamos iš miesto, archetipinio Prahos vaizdinio, prisiminimų ir pateikiamos konkrečioje socialinėje, istorinėje terpėje. Pagrindinė romano tema – sesers kaip meilės, artumos ir prasmės atšiauriame pasaulyje simbolio paieškos. Platoniška antroji pusė čia reiškia kur kas daugiau nei meilę, tai – galima išeitis iš šiuolaikinės gėrio ir blogio kovos. Romano siužetas nėra vientisas, jis sudarytas iš realybės šukių. Plačiai aprėpdamas tikrovę, pasakotojas dėlioja fiktyvų pasaulį, prie jo „lipdo“ daugybę šalutinių siužetinių linijų ir įvykių, kuriuose dalyvauja įvairių socialinių grupių, tautų ir subkultūrų atstovai. Pagrindinis veikėjas-pasakotojas, pravarde Upokšnis, anot autoriaus, yra „lūzeris – pasimetėlis ir gangsteris“; jo kelionė prasideda pogrindinėje komunoje prieš pat sprogstant Aksominei revoliucijai, t. y. prieš sugriūvant socialistinei santvarkai, įsivyraujant chaosui, suirutei. Dainininkė Juodoji įkūnija ieškomą seserį, tačiau dėl savo kaltės Upokšnis ją praranda, vėl įsitraukia į neįtikėtinų peripetijų verpetą (tampa net slaptosios tarnybos agentu). Galiausiai suvokia, kad iš tiesų visa ko prasmė yra kelias, kelionė į šviesą, gėrį. Kita svarbi veikėja – Praha; ji siejama su mitais įgauna mistinę plotmę. Šitaip interpretuodamas gimtąjį miestą autorius remiasi pirmtakais (Gustavu Meyrinku, Daniela Hodrová, Michalu Ajvazu). Apskritai, Praha J. Topolio kūryboje tampa istorinių įvykių kryžkele, civilizacine įvairių tautų sankirta.

Romane ryškus intertekstualumas: sąsajos su pasakų pasauliu ir mitais, bitnikų ir pankų kultūromis, su moksline fantastika, nuotykiniais romanais (Karlas May'us, Jackas Londonas); daug kultūrinių ir literatūrinių užuominų, reminiscencijų atliepia postmodernistinį pasakojimo braižą. Ypatinga pati kūrinio kalba – ji provokuoja ir laužo nusistovėjusias taisykles, autorius prasimano naujadarų, radikalizuoja šnekamąją kalbą, padaro ją pagrindiniu naratyvo įrankiu: tekstas mirgėte mirga nuo slengo, žargono, barbarizmų, archaizmų, tarmybių, svetimybių iš anglų, vokiečių, rusų, lenkų, slovakų, romų kalbų, kaitaliojami pasakojimo būdai, įvairuoja raiška, atspindinti herojaus vidinę nedarną. Tad įveikti „Seserį“ – nelengva užduotis, tekstas reikalauja skaitytojo indėlio konstruojant prasmes.

Braudamasis pro supantį prieškatastrofinio pasaulio chaosą, dažnai nuo kelio nuklystantis J. Topolio žmogus vis tiek siekia gėrio, harmonijos.

2008 m. režisierius Vitas Pancířas pagal šį romaną pastatė filmą.

J. Topolis yra išleidęs kelias poezijos knygas, romanų, dramos kūrinių, skelbia publicistiką.

2010 m. rašytojui įteikta Jaroslavo Seiferto premija, 2015 m. jo kūryba įvertinta tarptautinio Vilenicos (Slovėnija) literatūros festivalio apdovanojimu, kasmet skiriamu Vidurio Europos rašytojams už meistriškumą. 2017 m. J. Topolis pelnė Čekijos valstybinę literatūros premiją už romaną „Citlivý člověk“ („Jautrus žmogus“). Jo tekstai versti į anglų, vokiečių, lenkų, vengrų, serbų, slovėnų, olandų, turkų ir kt. kalbas.

Lietuvos skaitytojai su šio autoriaus kūryba supažindinami pirmą kartą. Vertimą inicijavo Lietuvos literatūros vertėjų sąjunga, prisidėjo Čekijos Respublikos ambasada Vilniuje. 2019-ieji buvo paskelbti Čekų literatūros metais, ta proga suorganizuotos vertėjų dirbtuvės, kuriose dalyvavo profesionalus vertėjas Almis Grybauskas ir pradedantieji vertėjai iš čekų kalbos. Projektą iš dalies finansavo Lietuvos kultūros taryba ir Čekijos Respublikos ambasada Vilniuje.

Parengė Laima Masytė

SESUO

JÁCHYM TOPOL

(Romano ištraukos)

23.

NUSTEBINTAS NEBUVAU. ĮVAIRŪS DARBAI. TAI LAIŠKAS TAU. LAUKIU, MATAU… KAKLO LINKIS.

Juodosios ten nebuvo. Prie įėjimo man smarkiau suplakė širdis, teko atsiremti į turėklus, paskutinius metrus tiesiog užbėgau, įpuoliau į butą… jos ten nebuvo, jos ten ir negalėjo būti. Viskas buvo likę kaip jai išeinant. Tarsi po to nieko nebebūtų įvykę. Prisiminiau mūsų paskutinę naktį. Niekada jos nepamiršau.

Žvakių likučiai, visur pilna dulkių. Jos ir mano drabužiai. Vaikščiojau po butą. Šaldytuvas buvo pilnas, vonioje vis dar mirko šaldomas butelis. Išmečiau, kas buvo sugedę, nuvaliau dulkes, sušlaviau voratinklius. Ramiai ir gan metodiškai šiek tiek apsitvarkiau. Ką gi, pradėsiu iš naujo. Viską pradėsiu iš naujo. Lauksiu, klausinėsiu. Jei ji nepasirodys, išeisiu į kelią. Kai atšils. Mane traukte traukė prie jos stalo, gal ten laiko kokius dokumentus, bet vis dar nedrįsau pažiūrėti. Kažkas viduje mane sulaikė, tai buvo jos teritorija. Galbūt kreipsiuos ir į įstaigas, juk negali mergina tiesiog imti ir pradingti. Ypač tokioj mažoj šaly. Bet juk gali, pats žinai, kad gali. Sėdėjau ant lovos. Bijojau atsigulti. Turbūt būčiau pradėjęs kaukti ir plėšyti pagalves.

O tas mažas metalo gabalėlis dingo. Tas, kurį tuomet nuknisau ir kuris man buvo įrodymas, jog visa tai įvyko. Tačiau nustebintas nebuvau.

Baras prie Juodosios namų jau nebeegzistavo. „Galaktikoje“ buvo pasikeitę savininkai. Supratau, jog daugelį žmonių pažįstu tik pagal pravardes. Ieškojau Miko, bet telefonų knygoje tokio neradau. „Dome“ man pasakė, kad jis ten kartais lankosi. Su kompanija. Bet nežinojo, nei kur jis yra, nei kuo užsiima. O gal nenorėjo man sakyti. Jie manęs jau nebepažinojo. Sėdėdavau „Dome“ ir ką nors po truputį gurkšnodavau; bute prie palėpės daug pinigų neradau. Problemos dėl banknotų. Viskas eikvojosi greitai, o grobis, kurį buvau sukaupęs Organizacijos[1] laikais, jau nebegaliojo. Priėmiau tai kaip ženklą.

Ilgai buvai dingęs, sakė man pažįstami… ilgai ir toli, juokavau aš. Prisipažįstu, vieną ar dvi naktis praleidau su Cepkova… turbūt dėl vienatvės. Ir jos, ir mano. Bet. Mylėtis negalėjau. Ilgai sirgau, sakiau jai… turbūt dar tebesergi, sakė ji, nieko tokio… man atrodo, kad abu slapčia tyrinėjome kiekvienas savo raukšles, numanomus vienas kito randus – labiau šitai, nei kažkoks seksas… paskui matydavomės retai, o jei ir susitikdavome, tai tik pasilabindavome… pamažu vėl pasinėriau į tas pačias pažintis, įpročius, kalbas… apie Juodąją niekas nieko nebuvo girdėjęs… Voras su Valkata esą Vokietijoj, turį ten įsuktą verslą… barmenas nusišiepė, barmenai juk niekad nieko nežino… pradėjau klausinėti dėl darbo, valgiau konservus, po maisto vienuolyne tai buvo kažkas tokio, bet stotis mane buvo pripratinusi prie visokių kraštutinumų… nelabai tikėjau, kad Juodoji būtų galėjusi pradėti su kuo nors gyventi, o jei ir pradėjo, tai viskas tvarkoj, mieloji, kaip nori, tu laisva… tačiau turiu tave pamatyti, ir tai įvyks, turi grįžti pas motinėlę[2], vilkiūkšte tu… kur bastaisi, mergyt, kur veda tavo keliai… siunčiau jai signalus, sapnavau ją.

Bet kartą… vieną besišypsančią miesto dieną, kai rudens saulė būna tokia dosni, jog savo kelyje lyg netyčia paauksina net ir tuos pamirštus tolimų girių takus bei šen ten kyšantį žiurkės snukį… su babkėm buvo jau visai prastai, žingsniavau į kažkokią naują vietą pasiklausinėti… tų užeigų vis atsirasdavo… ėjau į miesto turgų ieškotis darbo[3]… kėliausi anksti, kai rodės, jog oras dar šviežias, žmonės taip pat, jog viskas tik prasideda, kažin kelintą kartą… žingsniavau požeminėmis perėjomis, skubėjau šaligatviais, ėjau per žalią šviesą, kaip sakalas dairiausi po Prahą, Perlą[4] – sekiau akimis papuvusias daržoves, jų lapus – kaip grakščiai jos krenta žemyn, nekantraus pardavėjo metamos į kažkieno atkištą maišelį… mačiau debesis dulkių, paslaptingus, ore besimainančius žemėlapius, prekystalius, pilnus daiktų, kurių man nereikia, tačiau kažkam kitam, matyt, taip… mačiau ir laidus, atvestus nuo sienų, man patiko žiūrėti, kaip jie įsipainioja į ratus pro šalį važiuojančiam dviračiui, yra čia ir šviesoforų, grojančių savo trijų posmelių kūrinėlį, pėstieji tarsi priedainis… sukinėjau savo išgijusią galvą, žengiau su pėsčiaisiais lyg su kariuomene, karaliaus išsiųsta į gatvių labirintą, dėmesio, kurio gi karaliaus, dėmesio, juk tavo labirintas iš veidrodžių… spoksojau į spalvotus viršelius knygynų vitrinose, kai kurios knygos siuntė man signalus, ėjau pas jas… vėl pradėjau skaityti… kol mano mielosios čia nėra… tame miesto šurmuly, tame slalome, tramvajų dundėjime, triukšmingame minios krioklyje, kai greitai einant šnekos aplink susilieja… tos knygos bent jau rodės mandagios… jos sakė man: mes čia, pasiimk mus arba palik gulėti, aha, tai palieki, tiesa? Taigi, tikrai mandagios, neloja ir nekimba kaip tos supistos marsietiškos melodijos iš muzikos aparatų ar visokie kompiuteriniai hitai, kuriais praeivius be gailesčio bukina žiauri robotų narkomafija… o norimą knygą žmogus turi pats atsiversti, pačiupinėti, čia jo reikalas.

Juk buvo laikai, kai skaitomą popierinukę reikėdavo pjaustyti[5]. Skaityti su peiliu rankoje ir šiaip yra pravartu, niekad nežinai, gal koks niekadėjas, apsimetęs laiškanešiu, kaip sykis slankioja po laiptinę… bent jau reikėdavo

1 Turima omeny veikėjo ir jo draugų įkurta verslo bendrovė. (Čia ir toliau – vert. past.)

2 Aliuzija į dažnai kartu vartojamą žodžių junginį „motinėlė Praha“.

3 Žodžių žaismas, nes čekų kalboje „trh“ gali reikšti ir turgų, ir rinką.

4 Perlu knygoje vadinama Praha.

5 Seniau knygos būdavo leidžiamos neatidalintais lapais, ir skaitytojas turėdavo pats juos vieną nuo kito atskirti peiliu.

6 Janas Eskymo'as Welzlas (1868–1948) – čekų keliautojas, medžiotojas, aukso ieškotojas, eskimų vadas, Naujojo Sibiro salos vyriausiasis teisėjas, vėliau – rašytojas. Pasirašinėjo Eskimo Welzlo slapyvardžiu.

7 Turimas omeny Prahos Orlojus – nuo viduramžių išlikęs astronominis laikrodis senamiesčio rotušės bokšte.

8 Františekas Venclovskýis (1932–1996) – čekų atletas, garsus ilgų distancijų plaukikas. 1971 m. jis pirmasis savo šalies istorijoje perplaukė La Manšo sąsiaurį.

pramiklinti riešų kauliukus, kiek pajudėti, o įtemptose vietose kvėpavimas, be abejo, padažnėdavo, nuskambėdavo vienas kitas nekantrus keiksmas, įsiliedavo į skaitymą… tarp kioskų pamačiau vaikinuką, pas jį ir ėjau, „Galaktikoje“ man pasakojo, kad jis čia dirba ir kad greičiausiai turės darbo ir man.

Labas, Kajau! Ko čia stovi… dulkėse, lyg beprotis… labas…

Ei, Upokšni, tai tu, atrodai kaip vaiduoklis, aš čia dirbu, brigadininku. Kur taip ilgai buvai… ko tau reikia?

Ieškau darbo. Pasisekė, kad tave čia sutikau. Turi ką nors?

Cha, Upokšni… ar pajudintum šitą dėžę?

Dėžė su daržovėmis gulėjo už kiosko, su ja ir keturiems būtų buvę ką veikti.

Brigadininke, ką čia ant manęs krauni – čia iš vienos knygos… pamiršau pavadinimą…

Klausyk, profesoriau, kam tau šitas lažas?

Verčiau jau kas nors fizinio, bet toliau nuo žmonių.

Žmogau, aš irgi sau taip sakiau, nužvelgė mane jis, kad tai tik laikinas darbas, bet vis dar esu čia! Šiais laikai viskas kitaip. Padenininkas yra padeninininkas. Ir katilinės jau kitokios. Argi neturi pažįstamų?

Net nežinau. Tu esi mano pažįstamas. Tiesą sakant, visai nebeturiu babkių. Ilgai buvau išvykęs, mokėjau nuomą… pats susižavėjau, kaip praktiškai ir į temą man pavyko pakalbėti… anksčiau ar vėliau visi ateinam į protą.

Karelai… žinai šitą… nenoriu dirbt, noriu uždirbt.

Jo jo, žinau… čia mano atvejis… paimsiu tave į sandėlį. Sandėlininku tu jau dirbai, bet čia bus kitaip. Turėsi iš dėžių iškrauti daržoves. Šitą popierių paduosi Burdai. Tegul tik nepamiršta duoti tau pirštinių, jis tikras kiaulė! Primink jam tas pirštines, būtinai primink.

Dėkui, lieku skoloj.

Jo, bet aš darbo pas tave tai tikrai neieškosiu.

Aš tavęs nė neimčiau.

Taigi, vaikščiojau į darbą. Socializavausi. Atlėgo.

Tol, kol… prie kioskų vėl matydavau Rumunijos čigones su vaikais…. elgetos… susivokiau, aha, tai Jis jas čionai siunčia, viskas aišku… Brigadininke, pasakojau per pietų pertrauką, atradau reliatyvumo teoriją, paklausyk, yra taip: jis jas atsiunčia ir jos čia kartais jaučiasi kaip rojuje, iš pakuočių ir likučių, jo, čia jau tipo *west*, su keliom kronom galima verstis, bet iš tiesų jos čia dėl vietinių gyventojų, va tokia ta teorija… ką? tarė Brigadininkas, bet ir jam jau pradėjo aiškėti… ar pastebi, Brigadininke, šiandien madinga sakyti – nebeturiu laiko, žmonės sau atrodo baisiai svarbūs, nes neturi laiko, nes dirba, nes kaip kokie amerikiečiai sprendžia tuose savo susirinkimuose visokius neišsprendžiamus reikalus, nieko nebemato aplink… nori būt kaip žmonės iš serialų, sušikti profesionalai, blemba, sėkmė, satelitai, tačkės, penkios blondinės ir pan., supranti? Jo, aš kabake visad klausinėju: Ar jau skaitei Karą ir taiką, Gilgamešą ar, pavyzdžiui, Žmogų be savybių ir Eskimą Welzlą[6], šitą tai ir per vakarą spėtum perskaityt… Brigadininke, jei tu matytum jų fizionomijas, ir visi vis tą patį: Labai stora! Neturiu tam laiko… šiais laikais! O ar nėra pastatyto filmo? Kokio filmo, tipo, Biblijos? Rimtai, Brigadininke, kai man kas labai rimtai, pasikėlęs ar piktu snukiu pasako: Neturiu laiko, tai man iškart girdis lovos girgždėjimas ir daros neramu dėl žmonijos ateities… jie nori būti automatai, vergai, įkinkyti į orlojų[7], ir vienintelis pasiekimas yra, kad atsiranda vis naujų zombių rūšių… o tai, ką jie mato vakare per žinias, visi tie bėdžiai, traiškomi po pasaulio ratais, pirmadienį kurdai, antradienį somaliečiai, trečiadienį kambodžiečiai, ketvirtadieni halasai, penktadienį renetai, šeštadienį etiopai, sekmadienį bosniai, kitomis dienomis irgi pilna, o kartais viskas kartu… tuo gerbiamieji žiūrovai išvis nustojo tikėti… kad būna žmonių be plastiko maišelių, be maisto, be dantų, tokios tikrovės jau nebėra… tad gudrusis Dievas išsiuntė šituos apdriskusius čigonus su tais jų paliegusiais vaikiščiais į pasaulį, į metropolius, kad žmonės matytų… vargą ir bukumą, supranti? Tai nauja gentis, slapta ir be galo svarbi bendruomenė, juk žinai, jų yra visur… mačiau per TV, britai baisingai stebisi, kad jų esama ir Londone, kaipgi tos tamsiaveidės kerėtojos įveikė Lamanšą be svarų, be dokumentų… juk tikrai ne kaip Venclovskis[8]… parlamente labai stebėjosi… tos raganos oru atskriejo provokuoti – tiesiai iš Dievo delno. Nes tas bjaurus vaizdas jas matant kaskart yra ir klausimas – o kodėl aš? Kodėl ne tu? Ir kai žiemą kuri pakiša krūtį savo nuo šalčio apmirusiam vaikui, tai tam praeiviui, žingsniuojančiam pro šalį su vėjyje besiplaikstančiu kaklaraiščiu, ji tuo pačiu sako: Palauk, vaikine, rytoj galbūt krisi tu, juk niekad nežinai, cha… supranti?

Jo, supratu, pasakė Brigadininkas, bet šitą… gal norėtum kokių atostogų?

Ne, darbas man patinka.

Iš čekų kalbos vertė Jurga Ralytė

<...>

O pastogėje... kartais mane apimdavo nerimas, čia buvo tiek daug jos kvapo, tiek jos daiktų... tuomet ieškojau tavęs, sese, o dabar rašau tau laišką, laišką tarsi knygą, laišką tarsi beprotis, laišką pirmaisiais Šventojo karo, Džihado, Karo prieš medijas metais, x metais po laiko sprogimo[9], jo staiga nebeliko, niekas jo neturi... vien iš anksto pralaimėti karai, vien jie yra įdomūs, slepia savo prasmę, pergalę, štai ir šiukšlių dėžės ėmė suktis vėjo malūno sparnais, pergalę, paimsiu iš šiukšlyno valkatos ginklą iš skardinių ir prakrapštysiu Mirguliuojančią[10], pergalę, gal ten man ir nukrito tai, mieloji, pergalę, renkuosi iš begalinio žodžių skaičiaus ir galvoju, kad atsitiktinis skaitytojas manąją žinią tau jau seniai padėjo į šalį ir, knygoje po savęs palikęs trupinius, pabaigti deserto nuėjo į sodą, kur elegantiškuose pintuose krėsluose sėdinėja kritikai ir psichiatrai, Šefų Šefo Gyvos Mumijos salėje, sese, akmeninė Šefo galva saugo baseiną, bet jame nėra vandens, jis pilnas Džeko D[11]... o gal mano skaitytoja yra namų šeimininkė, trumpam numetusi į šalį šluotą, kol neateis jis – keistuolis santechnikas, juo galėčiau būti ir aš, įžengiu į prieškambarį, kur tarytum patys savaime verda kopūstai... įeinu, greičiausiai su gaišlia šypsenėle, persirengęs Arlekinu... galimi įvairūs variantai... staiga ima tykšti vandens purslai, šitiek žodžių supyniau, ir kai kurie iš jų yra tavo, o kai padėsiu paskutinį tašką, niekas nepasikeis, galiu tik viltis, kad man pakėlus galvą... į kambarį įžengsi tu. Tai lipk gi iš to medžio, Gerta... eikš pas mane, aš jau visai išprotėjau... juk kiek siaubo šiame pasaulyje tyko sesių, po kiekvienu akmeniu, ant kiekvieno kampo... kiek prievartautojų ir prodiuserių, kiek skausmo tyko vienplaukės sesers, stovinčios lietuje, po niūriu dangumi. Bet kuri akimirka gali tapti pikta lemiančia, todėl turi saugotis visą gyvenimą ir jį ištverti... o mes vis tiek susitiksime, čia arba ten, mes būsime kartu, mūsų susitikimas greičiausiai įvyks sename apleistame sode už petunijų girios... toji naktis bus girios naktis, naktis su pelėda, ji myli, kas nematoma, ir su niekuo nesivaržo, jos lūpos, josios muzika – tai Velnias... atsargiai žengsime virpančiomis samanomis... mes susitiksime paklaikusį mėnesį ir nuolankiai apsikabinsime... gluosniai ir netikri karstai, visa architektūra skęs apuokų kikenime ir besiporuojančių kačių raudose bei riksmuose, o tada pasigirs paslaptinga muzika – taip į medžioklę išsėlins lapės... ir kai mes, sese, susitiksime, tik tada ateis pabaiga... dūzgiant vabzdžiams obelų karūnos apsipils baltais žiedais, užslinks naktis vėsi kaip nuotakos suknia... tad grįžki, tu įkaitęs kūne, net jei nusikrušai iki pačios Aliaskos, grįžki pas mane nėščia nuo bebro, nuo Šamano, nuo visų nykštukų, ir mes panaikinsime užkeikimą... įstengsime, dėjau ant visų giminių, paimsiu tave, sese, už rankos, siaubingai dėl tavęs bijau, kur bastaisi, tu pabėgai, mūsų sargybos, mūsų nakties sargybos, neišstovėjau, mieloji... per sieną link manęs šliaužia šešėlis, prabėgo dar viena beprasmė diena, nebeskaičiuoju jų, bet kaipgi tu? Ar tik mano sesuo neapsupta didesnių nei josios pajėgų, ar širdies jai negniaužia baimė? Ar ji ne vieniša, ar į ją nekrypsta priešų strėlės? Ar medžių šakos nepavirto vorais? Ar jos neslegia gyvenimas tarp nevispročių? Ar dar turi jėgų šypsotis? Ar jos neužklupo liga, ar nemėgina nuo jos vangiai apsiginti nusilpusiomis rankomis? Ar tik nevaikštinėja ji pati viena be baimės baugią naktį? Ar klastingas bjaurybė nelašina jai į tekilą raminančiųjų? Galbūt galėčiau panaudoti tam tikras praktikas, sesute, bet nesiryžtu... esi išmintinga ir supranti, kad blogis atsigręžtų prieš mus... tu gabi moteris, ir todėl ten, kur esi, nieko negauni veltui... galiu sau čia sėdėti, gulėti, būti, neramiai šokti pagal Kaino litaniją, galiu per devynis kalnus pasiųsti tau energiją, o gal mano sesuo dabar tūno miesto skylėj... vos už vienos gatvės... arba lipa laiptais su raktu, štai paims už rankenos ir įeis... tai irgi įmanoma, audringuose mūsų santykiuose, mano brangiausioji, dėl nieko negaliu būti tikras.

Butą turėjau šiek tiek aptvarkyti. Ypač palei langus. Perstačiau daiktus. O knygų lentyna... nudažiau ją raudonai. Tačiau gėlių ten nenešiau. Jaučiau, kad nereikia skubėti.

Užkalbinėjau ir prašiau, ir visa liejosi į viena.

Prie lango, ant šitos lovos, vieną rytą mus ištiko metamorfozė, mus suparalyžiavo taip, jog visa gera ir visa žiauru susiliejo į srautą, judesys prieš laiką, kuris yra merdėjimas, judėdami sustingome laike anapus laiko... ir kaskart mums iškvepiant, man dar užteko jėgų tyrinėti tavo varno juodumo plaukus, jų bei akinamai baltos odos kontrastą... ir strazdanas, buvo ruduo, judėdami gręžimo kūjų ritmu čia mes tiek kartų klausėmės orų... tuomet.

O darbą aš praradau. Tai atsitiko tarp bananų. Galvojau, kad ten šakelė, šakalys, gal koks ūglys... stveriau jį, pranešimą iš tolimojo kranto, bet šis ėmė judėti, slidus judesys mano delne, atšokau šalin, tai buvo nedidelė žalia gyvačiukė, visas jų lizdas ir jos... pradėjo šaudyti, šnypšti man palei ausis tarsi sproginėtų ankštys, išbėgau, Burda juokėsi, griebiau nuo sienos gesintuvą ir purškiau jas, traiškiau jas batais, galiausiai Burda turėjo prisėsti. Man prie jo priėjus, juokas liovėsi. Kržepekas įdėmiai stebėjo. Bet aš grįžau. Ta diena buvo prakeikta. Akies kraštelių pastebėjau judesį šalia maišo, įsižiūrėjau, o paskui jau tikrai išpūčiau akis. Jis buvo plaukuotas, dydžio kaip futbolo kamuolys ir judėjo pašėlusiai greitai, užlipo ant maišo, jo kojos malėsi viena per kitą... gyvūnėlius aš mėgstu, bet šitai... slinkau tolyn nuo jo... lauk, iš įpročio pabeldžiau į tą vietą, lyg būtų mane sekęs, išbėgau iš angaro ir atsitrenkiau į Burdą... šis spoksojo į mane... tu gi visas baltas, eikš į sandėlį, juk tai tik... tos pirštinės... eikit, pone Burda, turime svečių... ne, sugriebiau jį už rankovės, ne... sudorojome šlykštynę grėbliais... Burda jį sušlavė, tą košę, kuri liko, dar ir dabar oda šiurpsta, kai prisimenu. O į bananus negaliu žiūrėti.

9 „Laiko sprogimu“ romane vadinamas laikotarpis po Aksominės revoliucijos, žymintis lūžio tašką Upokšnio bei jo draugų gyvenimuose. Būtent pirmaisiais metais po „laiko sprogimo“ plėtojasi „Sesers“ veiksmas, kai, žlugus totalitariniam režimui, šalyje prasideda „laukinio kapitalizmo“ era – svaiginanti iki tol nepatirta laisve, veržli ir kupina euforijos, bet drauge kelianti sumaištį dėl staigaus nusistovėjusios tvarkos žlugimo ir jos vietą užėmusio chaoso.

10 Upokšnio ir jo draugų kalboje Mirguliuojančia vadinama televizija (greičiausiai dėl žemos transliuojamų vaizdų kokybės ir trikdžių, būdingų anuometinei analoginei televizijai), kuri yra vienas iš destruktyvių laikotarpio „po laiko sprogimo“ ženklų.

11 „Jack Daniel's“ viskis.

Na jau ne, Brigadininke, net su asbesto šarvais. Yra kai kas, ko noriu sulaukti... o šito man užteko.

Cha, dažniausiai išeina kiekvienas, kas su jomis susiduria, bet jos nėra pavojingos... senasis Burda jų atseit nebijo, tas kitas irgi, tik jie ir ištveria, keistuoliai, ane?

Aha. Kodėl man nepasakei?

Nebūtum patikėjęs. Ir norėtum pamatyt.

Faktas. Būtų galima rodyti mugėse.

O žinai, seniui Burdai tai jau buvo šovę į galvą.

Tai kad užkapojo aną...

Aha, šitą tai jis mėgsta. Bet užteks apie tai. Klausyk, yra viena vieta kioske. Nori? Ten dirba toks priedurnis, Kaseliukas.

Jei pirmas darbas buvo kvapni gėlelė, kurios viduje spurdėjo pavojinga mėsa... tai šita mėsa smirdėjo ir buvo negyva. Už tai man taip atrodė saugiau. Dabar jau tik iš tolo žiūrėjau į pilną mėlynos šviesos angarą, kuriame maišėsi, bet nebadė akių fantastiškos citrinos ir kivių spalvos. Visokiems žmogėnams pardavinėjau sprandinę, veršieną ir lašinius. Buvo paklausūs.

Kartais reikėdavo suktis ypač greitai, paviršius nuolat būdavo riebaluotas. Džiaugiausi, kad nuo to karto, kai Juodoji mane apkirpo, plaukų neatsiauginau. Dabartinis mano darbas atrodė toks pat nesuprantamas kaip ir visi kiti.

Kaseliukas mėtė negyvą mėsą ant grotelių ir ši neatpažįstamai mainėsi prisvilusiuose riebaluose. Jis buvo paniuręs, amžinai susimąstęs jaunuolis. Kai neturėdavo darbo, gūždavosi kampe ir laidydavo įtarius žvilgsnius, retkarčiais kažką krapštydavo. Bijojau, ar tik neužsirašinėja mano klaidų... taip būdavo kituose mano darbuose... pavyzdžiui, barmeno... aritmetinė klaida: Tai, ponas generole, turim 6 lašinių, toliau 8 „Melinda“ limonadai, 4 alaus, alučio, cha cha, 16 veršienos, tie jūsų bičai viską sukapojo, oje, šefe, naftos magnate, ir dvi dvigubas sprandinės panelei, tai turim: lygiai aštuonis tūkstančius du šimtus dvim penkis!.. ir jei pirdžius viską suskaičiavęs grėsmingai pasakydavo: Hmm, šeši tūkstančiai septym... naudodavau savo išplėtotą apkasų taktiką, mano žodžiai skraidė tarsi kuolai į išmatų duobę: Jojo, jomajo, priskaičiavau va šitą šalia, pardon, šiandien dirbu tik ašen vienas, o čia bus lygiai trys štukės, duodu galvą nukirst! Gaudavau keturias, nors kainuodavo dvi, o buvo visiškas šlamštas. Visi taip darė. Kitaip ten nė savaitės nebūčiau ištempęs. Kasos trūkumas būtų pasidaręs tokio dydžio kaip Bartos kluonas. Štai kaip sukosi prekyba kioskininkų rojuje. Tą man greitai išaiškino.

Po darbo... tame bute neištvėriau ir man toptelėjo... užsukti į „Uolą“, pas Bohlerį, pamatyti seną draugužį... nors ir buvo truputį gėda dėl to, kas atsitiko... tada, kaliūzėj... o be triukšmingo vakarėlio, nežinau... tryniausi „Galaktikoj“ ir dairiausi į žmones, ten galėjo pasirodyt Mika, ten buvo krūva senų ir naujų pažįstamų, žinojau, kad jei Juodoji pasirodytų mieste, kojos ją tikrai nuneštų į šias vietas... juolab kad baruose žmogus gali būti pats sau minioje, jei gudriai atsisėda... ten nuolat leido klipus ir įrašus iš magelio, tai buvo tikri brūzgynai, kišau galvą į smėlį ir man vėl atsirišdavo liežuvis, sutikdavau žmones... dabar daugiausia trečioj Prahoj[12]... visą gyvenimą aukléti ateistiškai, jie staiga ėmė traukti naujus žodžius iš visokio plauko sektų žodyno... sunkius ir rimtus žodžius – likimas, atgaila, bausmė... kai kurie jaunuoliai maišė kralicietiškus[13] išsireiškimus su roko grupių šnekta... Tai susiderinam, bolai, ir eisma padajintis... Girdėjau kartą... prie tarptautinio narkomanų žodyno pridėdavo šį bei tą iš protektorato žargono, iš visur lyg šiaudai kyšojo vaizdingi marksistiniai žodeliai... še, atominis metadžointas, trauk, kol sienlentė nesužaliuos... pagaudavau frazę arba vaizdą... o taip pat anglų kalba, ta šiuolaikinė bendruomenės lotynų... tai buvo broukn inglis... ir broukn ček... laužyta kalba, iš kurios menkavertiškumo turbūt augo naujas jausmas, o gal atvirkščiai, nebežinau... šiaip ar taip, visa tai siejosi su didėjančiu tempu.

Sėdėjau, aišku, nugara į ekraną, ir staiga... sustingau, nes išgirdau jos balsą, viskas vyko iš tikrųjų, atsistojau, laikiausi už stalo, dabar jis skambėjo ne vien mano galvoje, atsisukau į ekraną, sekundės blyksnis... vienas vienintelis, ekrane šmėkštelėjusi moteris užsidėjo kaukę, Katės galvą, ir prasidėjo Žinios... kas čia? Tikriausiai surikau... visi atsisuko į mane. Ko durniuoji, sako Kolozunas, eilinė kažko reklama... prasibroviau viršun į ofisą, ten tupėjo videkų savininkas, pažinojau jį, bet neturėjau laiko naršyti savo atminties registre... pradėjo skaudėti galvą... ir pats filmuoju, ir iš televizijos, iš visur, ką žinau... vakare man ją dar kartą paleido, įsikibau į jį kaip erkė... tai buvo ji – Juodoji.

Greičiausiai... taip. Jos veidas iš tikrųjų šmėstelėjo vos sekundę... lyg ir liesesnis, o tuo pačiu drąsesnis, bet gal aš tiesiog prisigalvojau. O dar mylimame veide pamačiau tai, kad ji mokėjo... sesutė brangiai mokėjo.

Taip ir nesužinojau, nei kur, nei kas ją nufilmavo. Tos kompanijos jau nebebuvo. Daikto, kurį reklamavo, nepardavinėjo. Nebuvo nurodyti autoriai, tik vardai. Data klipuose apskritai nerodoma. Tarytum ji neegzistuotų. Tik retsykiais, atsitiktinai sušmėžuodavo bare priešais keletą apsinarkašinusių, prisigėrusių ar abejingų veidų. Bet buvo gyva.

Iš čekų kalbos vertė Kristė Karvelytė

Versta iš: *Jáchym Topol „Sestra“. – Brno: Altantis, 1994.*

12 Prahos miestas yra suskirstytas į 22 skaičiais žymimas apskritis. Didžiąją trečiąją jo dalį sudaro su geležinkelio stotimi besiribojantis Žižkovas – vienas pirmųjų industrinių Prahos priemiesčių, iki šiol garsėjantis kaip visą naktį dirbančių pigių barų, viešnamių, striptizo klubų ir lošimo namų rajonas, dažniausiai aplenkiamas turistų, o ir pačių miestiečių vertinamas kaip nesaugi ir nepatraukli akiai Prahos dalis.

13 Turimas omenyje pirmasis Biblijos vertimas iš originalo į čekų kalbą, vadinamas „kralicietiška Biblija“. Bibliją Kralicų miestelyje tarp 1579–1594 m. išleido slapta spaustuvė, priklausiusi krikščioniškai evangeliškai denominacijai, pasivadinusiai „Brolių bendrija“ (ček. *Jednota bratrská*, lot. *Unitas Fratrum*).

SVAJONĖS PRIE NEVĖŽIO

DOROTĖJA UŽDAVINYTĖ

Pirmosios lietuvių dainų šventės pirmosios dienos vaizdai. Chorams diriguoja Juozas Naujalis. 1924 m. rugpjūčio 22 d. Iš Kauno rajono muziejaus archyvo

KOMPOZITORIAUS JUOZO NAUJALIO (1869–1934) JUBILIEJINIŲ METŲ DOVANOS RAUDONDVARIO GRAFŲ TIŠKEVIČIŲ PILYJE

IKI ŠIOL NEMATYTI J. NAUJALIO DAIKTAI

Žmogaus įvaizdį formuoja maži dalykai – kostiumas, vizitai pas kirpėją, išradingai panaudojamas kosmetinės turinys. Specialistų nuomone, joks stilius negali atspindėti visko, kuo esame, todėl gerai, kad dauguma mūsų turime gebėjimą transformuoti šį fenomeną į konkrečiomis aplinkybėmis parankiausią variantą. Laimingieji, perpratę įvaizdžio kūrimo paslaptis, keičia jį lyg kojines, su džiaugsmu atmindami, jog skylės jose ar netesėti pažadai tikrai ne visuomet geram įspūdžiui kenkia. Tai suteikia įdomumo – tinka ir tuo atveju, jei intelektualas nori įkūnyti vakarėlių liūtą arba imtis bohemiško menininko vaidmens.

XX a. pradžios lietuvio įvaizdis tarptautinėje arenoje, švelniai tariant, buvo nekoks: apšepęs, vyžotas, agresyviai išsivėpęs grobuonis, lenkų karikatūrose valantis batus rusui ar vokiečiui. Tokioje terpėje, pilko Šiaudinės kaimo (dab. Raudondvaris) pakrašty, 1869 m. gimė ir užaugo Juozas Naujalis – būsimasis vargonininkas, kompozitorius bei visuomenės veikėjas, kokybiškai papildęs svetimtaučių paletės spalvas ir jų tapomo lietuvio atvaizdą padaręs kur kas patrauklesnį. Tai įvairių kultūrinių veiklų pionierius, kurio dėka visuomenė tobulėjo, o Lietuvos kaip modernios europietiškos valstybės formavimosi bei integracijos procesai vyko sparčiau.

To meto Lietuvos provincijai būdingos charakteristikos – absoliutaus muzikinio neraštingumo – likvidavimas ir naujų profesionalių muzikos mokymo formų pritaikymas mieste J. Naujaliui pelnė iki šiol neblėstančią šlovę ir pripažinimą. Netgi praėjus 150-čiai metų nuo jo gimimo, 2019-aisiais minint LR Seimo paskelbtuosius Juozo Naujalio jubiliejinius metus, kompozitoriaus gimtinėje netrūko koncertų ir renginių, o adresu *Pilies takas 1, Raudondvaris, Lietuva* gausiai plūdo įvairių formų dėžutės bei siuntiniai. Į čia esantį Kauno rajono muziejų atkeliavo dar daugiau J. Naujalio daiktų, ir atrodo, kad didysis vargonininkas išties neblogai „įsikūrė“ buvusioje grafų Tiškevičių rezidencijoje, Raudondvario pilyje.

Kauno rajono muziejuje vakarienei jau galima dengti stalą. Yra ne tik arbatos servizas, bet ir autentiškas sriubos dubuo su dangčiu. Salotinė, lėkštelės užkandžiams ir bent dviejų rūšių lėkštės, skirtos karštiems patiekalams. Taip pat specialūs indai, iš kurių jubiliatas, galima manyti, kadaise tikrai ragavo silkės su grybais – jis juk mėgo grybauti. Nuostabu! Praplėšus šventinį popierių, geradarių dovanas smagu patyrinėti iš arčiau – ar šie keli daiktai į turtingą patriarcho asmenybę padės pažvelgti naujai? Daugiabriauniams deimantams būdingas įvairių vaivorykštės spalvų spektras, o J. Naujalio biografų kūrinys – rimto, darbštaus ir tobulo Tėvynės patrioto įvaizdis, – veikiausiai, gali būti papildytas. Leiskimės į nuotykį ir galbūt nustebsime, tarp gėlėto popieriaus skiaučių aptikę šiek tiek rausvos romantikos, raudonos aistros, šviesiai žalio, salotinio nerūpestingumo. Nustosime šį kūrėją vertinti vienpusiškai. Naujieji eksponatai, nors ir skaičiuojantys daugybę metų, dvelkia šviežumu: žvelgiant į juos senovę menančių raudonų plytų fone iškyla kiek kitokia nei ligi šiol ir labai įdomi 1869 m. balandžio 9 d., penktadienį, grafų Tiškevičių lėšomis išlaikomoje Raudondvario špitolėje, prie kapinių, 16 asmenų šeimoje gimusio J. Naujalio gyvenimo vizija, kurią muziejaus svečiai turi galimybę išvysti savo akimis.

SUKŪRĖ SVAJONIŲ NAMUS

Senosios Raudondvario Viešpaties Jėzaus Kristaus Dangun žengimo bažnyčios vargonininko Kazimiero Stankevičiaus mokinys buvo uolus. Grafo Benedikto Henriko Tiškevičiaus (1852–1935) geradarystė 1889 m. J. Naujaliui leido įgyti Varšuvos muzikos instituto diplomą su pagyrimu, tačiau jaunuolis nepanoro tarnauti savo mecenatui ir kurį laiką dirbo Vabalninke, vėliau – Rietave, galiausiai apsistojo Kaune. „Senis vargonininkas“ – tik taip save titulavo nedideliame mediniame namelyje katedros pašonėje, vėliau – jau mūriniame name Vilniaus g. 22 su šeima įsikūręs idealistas – pirmasis lietuvių muzikos profesorius, 1924 m. vykusios pirmosios lietuvių dainų šventės „Dainų dienos“ organizatorius ir vyriausiasis dirigentas, pirmojo privataus lietuviško knygyno Kaune (Rotušės a. 27, dabar viešasis tualetas) steigėjas ir pirmosios muzikos mokyklos Lietuvoje įkūrėjas bei direktorius, lietuvių muzikos patriarchas J. Naujalis.

„Ne paslaptis, jog vargonai buvo mėgstamiausias mažakalbio virtuozo instrumentas, o įgimtas ar įgytas kuklumas nesutrukdė įgyvendinti patylomis puoselėtus grandiozinius sumanymus bei planus. Priešingu atveju, įkurtuves Kaune J. Naujalis būtų šventęs ne 1892-aisiais, bet gerokai anksčiau. Galbūt nuosavuose ir kur kas geriau apstatytuose namuose, kur nors virš privačios fotoateljė, bet juose tikrai nebūtų buvę lenkų kunigaikštytės Florentinos Oginski-Kontrimovič-Kryt dukters Monikos kraitinių indų. Ir tai tikrai nebūtų buvę J. Naujalio svajonių namai“, – priduria Kauno rajono muziejaus direktorius Zigmas Kalesinskas, ant muziko rašomojo stalo statydamas rausvą pavyzdinę silkinę.

Prieš savo tėvų valią pora susižiedavo net ir pagal XIX a. pabaigos standartus gana anksti, kai grafų Tiškevičių dvaro dažytojo Vinco Naujalio sūnui Juozui tebuvo 19, o Monikai – 15 metų. Tėvui pasipriešinęs ir perspektyvios bei pelningos fotografo karjeros atsisakęs J. Naujalis iki pat 1934 m. rugsėjo 9 d. šeimą maitino Kauno arkikatedros bazilikos vargonininko duona. Gavęs savo viršininko – didelio muzikos mėgėjo, žemaičių vyskupo Mečislovo Leonardo Paliulionio (1834–1908) – pasiūlymą pasitobulinti Regensburgo (Ratisbonos) bažnytinės muzikos mokykloje

Juozo ir Monikos Naujalių šeima (iš kairės į dešinę): pirmoje eilėje sūnūs Tadas ir Juozas, antroje eilėje sūnus Zigmas, kompozitorius Juozas Naujalis, duktė Jadvyga ir Monika Kryt-Naujalienė, 1907 m. Iš Lietuvos mokslų akademijos Vrubleckių bibliotekos archyvo

Vokietijoje, tapo ir kompozitoriumi, ir svarbios bažnytinio giedojimo reformos Lietuvoje vykdytoju.

J. Naujalio tėvas Vincas iš dalies turėjo likti patenkintas – fotoateljė, nors ne Kaune, bet Varšuvoje, atidarė kitas jo sūnus – Aleksandras. O štai Juozas, jau atšokęs vestuves, vos nebuvo užverbuotas į policininko postą! Neeilinis (1 m 90 cm) jaunuolio ūgis traukė akį ir, matyt, buvo tikras koziris rankose – ne tik pravertė pumpuojant vargonų dumples ant *viškų*, bet ir garantavo nepažįstamų karininkų pasiūlymus, šiokiadienį užsukus į vaistinę su reikalais.

NETIKĖTAI ATRASTA KOLEKCIJA

Įsikūręs Kaune, J. Naujalis savo iniciatyva augino kambarines gėles ir rūpinosi gyvūnais. Ponia Rasa Laurinaitienė, kompozitoriaus anūkė, puikiai atsimena pasakojimus apie šeimos numylėtinę katytę Katalaiką ir jos draugužius juodus taksus, visus kaip vienas „krikštytus“ Gremučiais: „Savaime suprantama, šie šunys negyveno vienu metu. Antai Gremutis Nr. 1,

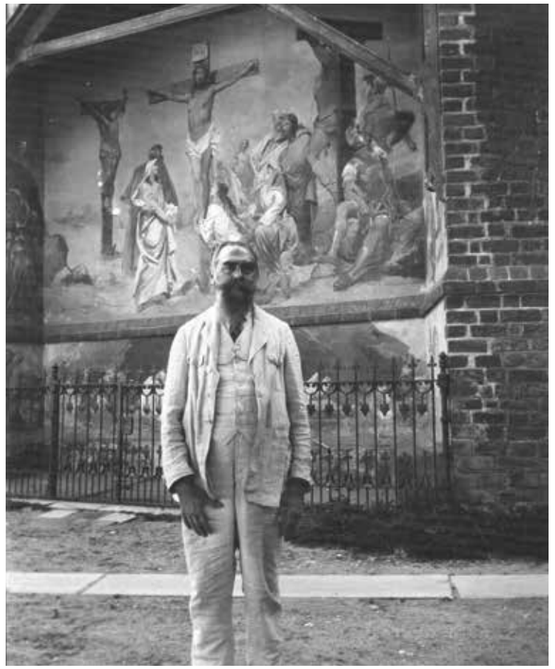

Nuo 1892 m. iki pat savo mirties 1934 m. Juozas Naujalis dirbo vargonininku Kauno arkikatedroje. Iš Kauno rajono muziejaus archyvo

kurio vardą paveldėjo įpėdiniai, buvo guvus bei sumanus – mėgo futbolą ir, žaidimo įkarštyje pašokęs, galėjo pargriauti net ir žmogų, trinktelėjęs krūtine. Būtiniausius žodžius suprasdavo ne tik lenkiškai (šia kalba kalbėjo kompozitoriaus šeima), bet net prancūziškai! Deja, aistra futbolui netikėtai pasibaigė skrodžiant pievą žaidimų aikštelės link ir netyčia pataikius į prūdą. Laimei, liko gyvas."

Katalaikos dėka apie nepaprastą J. Naujalio darbštumą vis dar sklando legendos. Visiems sumigus, o pianiną pamiršus uždengti, kaip ir pridera muziko katei, ji vaikščiodavo instrumento klavišais pirmyn atgal, kiaurą naktį „linksmindama" kaimynus! Vasaros atostogų metu į šeimos pamėgtą Kačerginės kurortą arklių traukiamu vežimu keldavosi visi namų apyvokos daiktai, gyvūnai ir fortepijonas. Nepaisant to, kompozitorius stengėsi ilsėtis kokybiškai ir kaip įmanydamas vengė iki kaulų smegenų jį gręždavusio klausimo: *Jaky masz plan, Juzefe?* (lenk. „Kokie tavo planai, Juozai?") Įsitikinęs, kad geriausia priedanga nuo smalsių kaimynų – tai miškas, jo prieglobstyje ir slėpdavosi, net nesivargindamas lankstytis grybų: būdavo, mostels lazdele link ūmėdės, o paslaugūs vaikai jau ir rauna, gražiai rikiuodami laimikį į žmonos Monikos nešamą kraitelę.

Kompozitorius mėgo suptis pušyne ištiestuose hamakuose, vis dėlto, nedaug yra žinoma apie jo laisvalaikį mieste. Po mišių Šv. apaštalų Petro ir Povilo arkikatedroje bazilikoje vykdavo intensyvi kūryba, darbas knygyne arba Konservatorijoje, choristų muštravimas, privačių mokinių ugdymas namuose... Vakaro sutemoms apgaubus Kauną, J. Naujalis traukdavo Nemuno pakrante, kur sutikdavo bičiulius, o sugrįžęs galbūt atsikvėpdavo prie židinio, paimdavo į rankas ir pašto ženklų albumą. Nors nėra visai aišku, kada tiksliai ėmėsi juos rinkti ir ar darė tai rimtai (greičiausiai talkino sūnui Juozui), Kauno rajono muziejus itin džiaugiasi Palangos gyventojo Algimanto Urbono padovanota vertybe – autentiška pašto ženklų kolekcijos dalimi iš senųjų J. Naujalio namų.

Tai 12 vienetų skirtingų pašto ženklų: 1 Belgijos Kongo, 1 Monako, 1 Kinijos, 1 Salvadoro, 1 Ekvadoro, 1 JAV ir 6 Egipto, kurių vėliausias yra 1926 m., o seniausias rinkinyje – 1898 m. laidos JAV pašto ženklas, vaizduojantis 1843-ųjų alpinistus Uoliniuose kalnuose. Vėliavą viršukalnėn smeigiąs pionierius – tai trisdešimtmetis kapitonas Johnas Fremontas, buvęs Kalifornijos senatorius, vienas iš JAV Respublikonų partijos steigėjų bei jos kandidatas į prezidentus 1856 m. rinkimuose. Savo žemėse, Kalifornijoje, J. Fremontas kadaise aptiko aukso gyslą; deja, tapęs milijonieriumi, prieš pat mirtį viską prarado dėl blogų investicijų.

IŠBLUKUSIOS FOTOGRAFIJOS

Vieno franko vertės Monako pašto ženklas su drambliu taip pat pasirodė labai įdomus, mat reprezentuoja Jules'io Verne'o nuotykių knygą apie Afriką „5 savaitės oro balionu: kelionės ir atradimai". Žvilgsnis toliau klajoja ties naujųjų J. Naujalio eksponatų vitrina. Kompozitoriaus mirtį netiesiogiai menanti Valstybės teatro programėlė, Petrašiūnų kapinėse supiltas kauburys, 1934-ųjų rugsėjo 8 d. prezidento A. Smetonos 60-mečio iškilmėse prie Kauno katedros vargonų su choru pagautas paskutinis portretinis kadras, šiek tiek linksmesni atostogų vaizdai iš Lampėdžių ir Kačerginės pušynų, šventiniai antrosios bei trečiosios lietuvių dainų švenčių atributai – ženklelis ir knyga...

Monikos Kryt-Naujalienės (1873–1956) servizo indų, kelių autentiškų fotografijų bei kitų daiktų šių metų rugpjūtį muziejui nepagailėjusios kaunietės Laimos Indrašytės motina buvo kompozitoriaus sūnaus Juozo žmonos Jadvygos Marcinkevičiūtės sesuo, tad tetos dėka su kompozitoriumi susigiminiavusi senolė vis dar mena Naujalių šeimos svetainėje stovėjusį milžinišką stalą, virš kurio, ponios Rasos Laurinaitienės teigimu, dar kabojusi ir varpelio virvelė, skirta samdinei virėjai iš virtuvės iškviesti. Rausvomis roželėmis dekoruotas bavariškas porcelianas, dabar besiilsintis muziejuje po stiklu, buvo dažnai dėliojamas: auksuotas salotinės kraštelis nuo intensyvaus naudojimo jau beveik visai nusitrynęs, gėlės ant lėkštelių pablukusios, o vienos iš dviejų – mažesniosios – sriubinės dangtis dingęs be žinios. Muziejaus lankytojai spėlioja, koks likimas jį ištiko. Labai tikėtina, kad pražuvo Antrojo pasaulinio karo metais, o gal nuriedėjo keliantis į naujuosius namus Kaune, adresu Vydūno al. 51? Kai kas mano, jog galėjo būti sukultas vadinamosios „puotos" metu, Monikai Kryt-Naujalienei maitinant išbadėjusius katedros choro berniukus. Šie apsilankydavo bent porąkart per metus, iš anksto užsisakydami pieniškos makaronų sriubos ir dešrų su kopūstais. Būta net penkių savų vaikų, kurie už stalo susėsdavo tik išėjus svečiams, daugiausia kunigams.

Šiokiadieniais Monika gamindavusi mėsos koldūnus – ne mažiau 200 vienetų tam kartui, nes vien tik pagrindinis šeimos išdaigininkas Zigmas, poros vyriausiasis sūnus, vienu ypu surydavo 80... Barščiai su ausytėmis, bigosas (tradicinis senovinis lenkų patiekalas iš raugintų ir šviežių kopūstų, troškintų su įvairiomis mėsomis ir prieskoniais) su šonkauliukais, veršienos kumpis, spurgos, Kalėdiniai pyragai: ploni ir plokšti, šokoladu, riešutais, cinamonu bei gvazdikėliais gardinti mozūrai ir kalnai uogienių – štai kodėl Naujalių virtuvėje ištisus metus sukiojosi samdyta virėja, Monikos talkininkė, su šeima vykdavusi net ir į Kačerginę! Kulinarijoje nepėsčia Rasa Laurinaitienė, močiutę Moniką Kryt-Naujalienę Anapilin išlydėjusi aštuonerių, noriai dalijasi iš kartos į kartą keliaujančiais J. Naujalio namų receptais bei lenkų virtuvės paslaptimis: „Naujalių žagarėliai – visiškai permatomi, išsipūtę; kai kandi – lieka skylė. Kad tokie gautųsi, tiek į tešlą, tiek į aliejų reikia pilti degtinės – ir aš tokius kepu."

Kompozitoriaus vaikai Zigmas (1893–1979), Jadvyga (1895–1969), tėvo bendravardis Juozas (1897–1962), Tadas (1898–1995) ir jaunėlė Zofija (1915–1983), jų sutuoktiniai ir motina, drauge su anūku Vytautu, giedrą ir šiltą vasaros popietę fotografavosi prie naujo mūrinio dviejų aukštų namo Vydūno alėjoje, Kaune. Iki šiol muziejaus rinkiniuose nebuvo į šią panašios 4–5 deš. nuotraukos, kurioje jie visi, išskyrus Jadvygos Naujalytės-Dailydienės sūnų Vytuką, jau suaugę... Į 1934-aisiais pabaigtą statyti svajonių namą vargonininkas neatsikraustė, tad ne viskas išsipildė laiku. 1915 m. gimus jaunėlei Zofijai, kitų, jau suaugusių, vaikų reakcija ir apgailestavimas dėl tėvų „netinkamo" poelgio buvo labai griežti, ir tik aukštaūgis Zigmas kartais apsilankydavo koja „pazirzinti" lopšio.

KALĖDŲ GIESMĖS – J. NAUJALIO KŪRINIAI

Kitados Kaunas garsėjo ne tik Sofijos Kymantaitės-Čiurlionienės šeštadieniais, bet ir J. Naujalio ketvirtadienių arbatėle, tapusia inteligentus bei Kauno muzikinį elitą stimuliavusiu traukos centru. Vis dėlto Nemuno krantai tiek J. Naujaliui, tiek jo kūrybiniam bendražygiui Maironiui buvo patrauklesnė susitikimų vieta. Daugiau nei kelias dešimtis dainų kompozitorius sukūrė pagal Jono Mačiulio-Maironio (1862–1932) tekstus, drauge su juo keliaudamas pakrante Nemuno ir Neries Santakos link, prisimindamas vos už dešimties kilometrų gimtinėje į Nemuną įsiliejantį Nevėžį. „Tiesa, Nevėžis siauresnis ir ramesnis už Nemuną, bet ir aš tuomet buvau mažas, o dabar mano išgyventų metų skaičius daug didesnis, ir aš pats diena iš dienos žingsniuoju amžinatvės link", – mėgdavo sakyti nemirtingasis kompozitorius.

Įveikęs finansiškai nelengvą Varšuvos studijų etapą, savo kūrybinės kelionės pradžioje J. Naujalis iškraustė lagaminą pirmojoje darbovietėje, mažo nuošalaus Aukštaitijos miestelio Vabalninko klebonijoje. Rytais raginamas pakilti didžiojo varpo Antano (visi Švč. M. Marijos Ėmimo į dangų bažnyčios varpai nuo neatmenamų laikų turėjo vardus) netruko įrodyti, jog grafo Benedikto Henriko Tiškevičiaus stipendija nebuvo paleista vėjais, o garsieji lietuvių vargonų statybos klasiko Juozapo Radavičiaus vargonai, sumontuoti Vabalninko bažnyčioje prieš pat atvykstant būsimam kompozitoriui, taip pat neatsirado veltui. Prie šio muzikinės įrangos šedevro iki galo ir buvo išbaigtas itin vertingas J. Naujalio kūrinys – mišios už mirusiuosius, arba „Missa pro defunctis" – Stanislovo Moniuškos konkurse pirmąja premija apdovanotas gaidų sąsiuvinis. Išgirdęs skelbiant Jubiliejinius kompozitoriaus metus, dabartinis Raudondvario Šv. Kūdikėlio Jėzaus Teresės bažnyčios klebonas, šios parapijos dekanas, monsinjoras kun. Augustinas Paulauskas suskubo versti iki galo nesuinventorintą bažnytinių vertybių skrynią, ir tik jo dėka Kauno rajono muziejaus rinkiniai Raudondvario pilyje pasipildė 1912 m. Varšuvoje leistu „Missa pro defunctis" egzemplioriumi.

O štai Kauno J. Naujalio muzikos gimnazijos direktoriaus Raimundo Simanavičiaus iškilmingai įteiktame CD įraše „Svajonė" – būsimų muzikų atliekami geriausi kompozitoriaus kūriniai, tarp kurių ne tik apie 1921-uosius styginių kvartetui sukurta pjesė „Svajonė", bet ir „Žiburėlis", „Burtai", „Jaunimo giesmė". Taip pat neformaliu Lietuvos himnu sovietmečiu tapusi „Lietuva brangi", kurios teksto autoriaus – didžiojo poeto Jono Mačiulio-Maironio – lietuviui gėda būtų nežinoti! To paties R. Simanavičiaus laikinai, vos vieneriems metams, paskolintas J. Naujalio „Giesmynėlis" – toks brangus ir įkvepiantis, jog savininkas nesiryžta ilgesniam laikui su relikvija skirtis. Iš pirmo žvilgsnio tai tiesiog neišvaizdi ir apšiurusi knygelė, įgyta dirbant Panevėžyje, tačiau pageltę 1907 m. puslapiai slysta pro pirštus, daug ką bylodami.

Verčiamų „Giesmynėlio" lapų atodūsiai, regis, susilieja į tolimą Antano gausmą, griežtai tarsi sąžinės balsas reikalaujantį pasiraitoti rankoves. Beje, jis turi visus šiandieniniams tradiciniams giesmynams privalomus liturginius elementus: Kryžiaus kelius, litanijas, giedamąjį rožinį; pasiaukojimų Dievo Motinai ir šventiesiems tekstus, sekmadieniais prieš Sumą giedamą giesmę „Pulkim ant kelių", Švč. Sakramento adoracijai skirtus šlovinimus ir kt. žodinės tradicijos pagrindu ilgą laiką gyvavusius bažnytinius kūrinius, atskirose parapijose iki didžiosios J. Naujalio reformos atlikinėtus skirtingai.

Būtent „Giesmynėlis" mums primena, jog už „Tyliąją naktį", „Gul šiandieną", „Sveikas, Jėzau, gimusis" ir daugybę kitų šventinių bei kasdieninių giesmių taip pat turime būti dėkingi jas harmonizavusiam J. Naujaliui. Kompozitoriui rūpėjo ne tik dvasia, bet ir kūnas – jis nebuvo abejingas svarbiam Kalėdų elementui – eglutei, todėl jauniausioji šeimos atžala Zofija Naujalytė-Didenkienė iš tėvų paveldėjo bene 40-ies mažyčių stiklinių eglutės žaisliukų rinkinį, kuriame buvo ir baltas išstypęs kavinukas, ir apvalus rožinis pūstašonis arbatinis, ir keli puodeliai, iš kurių arbatą, be abejo, ragavo maždaug colio dydžio besmegenis su Kalėdų seneliu. „Arbatinukų rankenėlės buvo mažytės, plonos it siūlas, ir aš patyriau laimę prisiliesti prie šių žaislų", – džiaugiasi kompozitoriaus anūkė R. Laurinaitienė.

Beje, pašnekovės motina, teta ir dėdės niekuomet neturėjo rankų darbo žaisliukų, kurių kiti to meto vaikai iš popieriaus ar vatos buvo įpratę pasigaminti namuose. Susilaukę pirmagimio Zigmo, atstumtieji jaunamartė ir jos vyras, vestuves šventę nedalyvaujant artimiesiems, sugrįžo į aristokratišką Oginskių-Kontrimovičių giminės glėbį, tad bent vienąkart metuose keliaudavo į Varšuvą, ten įsigydami egzotiškų stiklinių „brangenybių". Monikos giminaičių iniciatyva varšuviečiams net buvo skaitomos paskaitos apie J. Naujalį – o lietuviams, trokštantiems didįjį kompozitorių, patriarchą ir pedagogą pažinti geriau, rekomenduojame Kauno rajono muziejuje, Raudondvario pilyje, nemokamai dalinamą knygą „Juozas Naujalis XXI-ojo amžiaus Lietuvos kultūros kontekste". Tai visų muziejaus darbuotojų pastangomis sukurtas jubiliejinių Kompozitoriaus metų vainikas. Neįmanoma nepastebėti, jog J. Naujalis, žvelgiantis į mus nuo šio leidinio viršelio, yra jaunas ir... šiek tiek žaismingesnis nei visada, tarsi vis dar svajotų gurkšnelėti kavos iš kraitinio Monikos Kryt puodelio.

Parventos biblioteka Ventspilyje. Ansio Starkso nuotrauka

SKAITO VISI IR VISUR. PRIVATI IR VIEŠA SKAITYMO ERDVĖ ŠIANDIENĄ

IEVA ZĪBĀRTE

Bemaž dvidešimt metų rašant apie architektūrą bei dizainą, daug kartų teko minėti ir biblioteką, tačiau mažiau, nei norėtųsi, nei privalu, turint galvoje viešosios architektūros reikšmę ne tolygioje, bet veržlioje technologijų ir visuomenės vystymosi fazėje esančiame XXI a. Vienas iš šiuolaikinės bibliotekos vaidmenų – šios raidos pasiekimus padaryti prieinamus kiekvienam, ir tai bibliotekai, kaip pastato tipui, suteikė galimybę tapti tokiu pat atpažįstamu ir net pageidaujamu miesto ženklu kaip muziejus.

Pirmuosius šiuolaikinės bibliotekos standartus ir jų kismą nuo akademinės kolekcijų sudarinėjimo bei skaitymo praktikos iki bendrų suėjimų ir laisvos informacinės bei tyrinėjimo erdvės atradau rašydama apie architektūrą Londone, kai 2000 m. Sterlingo apdovanojimą – svarbiausią britų architektūros pripažinimo ženklą – gavo Pekamo biblioteka (atidaryta 1999 m., architektas Willas Alsopas). Tai buvo nepaprastas metas, kai gimė starchitekto sąvoka ir dėl Nacionalinės loterijos ar struktūrinių fondų finansavimo visa Europa išgyveno architektūros suklestėjimą. Tokiu ypatingu, ryškiu laiku pelnyti apdovanojimą reiškė ir sustiprinti bibliotekos statusą viešosios architektūros tipologijoje. Bibliotekas fiksavo vis žymesni fotografai, jos tiesiog buvo ant bangos, ir net tie, kurie nekeliavo, žinojo, kaip atrodo „Juodasis deimantas“ Kopenhagoje (1999, architektai „Schmidt Hammer Lassen“) ar Sietlo centrinė biblioteka (2004, architektai „OMA“). 2014-aisiais Birmingamo biblioteka (2013, architektai „Mecanoo“) pateko į visos Jungtinės Karalystės lankomiausių objektų dešimtuką.

Po nepriklausomybės atgavimo beveik 20 metų bibliotekos ir architektūros sąvokos Latvijoje sietos su nacionalinės bibliotekos projektu. Devyniasdešimtiesiems buvo būdingi sovietmečiu įsitvirtinę įpročiai: žmonės skaitė namuose, galbūt traukinyje, bet tik labai retai bibliotekoje, ir tai dažniausiai studijų ar tyrimų sumetimais, kentėdami šaltį, drėgmę, ankštumą, turėdami tik kuklius patogumus. Bibliotekos prilygintos toms erdvėms, kurios buvo prieinamos ir skirtos visiems, tačiau ateities planai daugiausiai sieti su kasdienių buitinių katastrofų suvaldymu, o ne pastatų identitetu ar bibliotekos ženklo kūrimu.

Drauge su naujomis aukštosiomis mokyklomis, devyniasdešimtaisiais pasirodė ir naujos skaityklų tipo bibliotekos konkretaus fakulteto (Eurofakultetas Latvijos universitete) ar universiteto (Stokholmo aukštosios ekonomikos mokyklos Rygoje ir Rygos aukštosios teisės mokyklos bibliotekos) reikmėms, kažką paremontavo bei įrengė ir turtingesnės savivaldybės, tačiau pirmieji dvidešimt nepriklausomybės metų – tai laikas, kai už pastatus ir erdves svarbesnė buvo naujoji interneto era, o už stogą – kompiuteris.

Apie esmines viešojo skaitymo erdvių ir bibliotekų išorės permainas, su tam tikros nuostabos, o svarbiausia – aplinkos naudojimo ir skaitymo laisvės elementais, galima kalbėti tik atvėrus Parventos bibliotekos (2009, architektai „INDIA“, dabartinis biuro pavadinimas – „Outofbox“) duris Ventspilyje. Tai buvo įvykis, nes pirmą kartą Latvijoje dėmesio centre atsidūrė viešosios architektūros darbas – naujas statinys, atliekantis bibliotekos funkciją. Baltas ekspresyvus pastatas su atviru interjeru, kuriame spirale į viršų galima patekti prie knygų lentynų, leido akivaizdžiai išgyventi erdvinį perėjimą iš XX į XXI a.

Panašią patirtį, nors ne tokią pastebimą ir ryškią architektūriniame kontekste, bet naują apimtimi, atvirumu ir prieinamumu, pasiūlė ir konceptualiai išskirtinė Valmieros integruotoji biblioteka (2007, architektai „Arhitekta L. Šmita darbnīca“). Tokie pavyzdžiai sustiprino bibliotekų reputaciją, kurios kulminacija tapo Latvijos nacionalinės bibliotekos (2014, architektas – Gunaras Birkertas) atidarymas. Būtent naujoji architektūra jai suteikė pasaulinio lygio atpažįstamumą, nors skaitymo aplinka – architektūra ir įranga – įkūnija XX a. idealus, kuriuos sukuria knygų lentynos, langų šviesa, stalai, kėdės, sofos, skaitytojai su užrašinėmis, dokumentais, kompiuteriais ar kitais prietaisais rankose.

2014 m. Latvijos nacionalinės bibliotekos Paramos draugija įgyvendino projektą „Mažosios Latvijos šviesos pilys“ (projekto kuratorius – Janis Dripė), keliaujančių parodų ir katalogo formatu supažindinusį su viešosiomis bibliotekomis visoje valstybėje. Nors idėja buvo bibliotekų atsinaujinimo ir „Šviesos tinklo“ socialinio vaidmens manifestacija, įjungiant savivaldybių ir pačių bibliotekų pastangas įgyvendinti savas funkcijas, šis projektas parodė, kaip labai nuo G. Birkerto „Šviesos pilies“ nubrėžtų tarptautinių standartų ar net vyksmų kaimyninėse valstybėse nutolusi architektūra Latvijoje. Mažų kaimelių ar didelių miestų bibliotekų veikla dauguma atvejų paliko šviesų ir malonų įspūdį, tačiau jų fizinę aplinką charakterizuoja klasikinis valstybės ir savivaldybių viešųjų pirkimų rezultatas – žemiausių kainų statybinės medžiagos ir baldai, apšildymo praktika, kai istoriniai langai pakeičiami pačiais pigiausiais plastikiniais, o taip pat mokyklų, vaikų darželių, gyvenamųjų namų, taigi, ir bibliotekų architektūroje bei interjere dominuojančios geltona saulėgrąžų, oranžinė apelsinų, smėlinė ir amžinai populiari rausva (lašišos) spalvos. Šioje pirkimų katalogo monotonijoje galima rasti išimčių, kai nujaučiamos bibliotekų, savivaldybių vadovų, galbūt bendruomenės spaudimo ar konkretaus rajono statybų kultūros pastangos viešajai architektūrai suteikti kokybės, kuri tarnautų visuomenės vystymosi labui. Derėtų paminėti Kuldygos pagrindinę, Cėsio centrinę, Saldaus miestelio ar visiškai neįprastą Jaunklidzio bibliotekas. Savotiško žavesio joms suteikia įsikūrimas romantiškuose istoriniuose pastatuose, tačiau ir šie atvejai verčia klausti ne tik apie bibliotekų architektūrą bei interjerą, ne tik apie skaitymo, bet visą švietimo ir lavinimo aplinką drauge. Galbūt jau laikas šias funkcijas, ypač retai apgyvendintuose regionuose, sujungti naujuose statiniuose, kuriuose vienoje vietoje ir viename pastate būtų moderni mokykla, biblioteka, baseinas, socialinis centras, siuvimo ir kitokios „pasidaryk pats“ tipo dirbtuvės bei maisto prekių parduotuvė.

Skaitymo įpročiai ir su tuo susijusi aplinka šiame šimtmetyje įgavo ir kitokias, daug neįprastesnes formas. Jei kažkada bent jau Latvijos viešajame transporte knygą ar žurnalą skaitydavo vos keletas, tai dabar „skaito“ visi. Vieni iš tiesų renkasi knygą popieriniu ar, sakykim, „Amazon Kindle“ formatu. Kiti skaito, kas parašyta ant jų socialinių tinklų sienų, treti – žinias visomis įmanomomis kalbomis, o dar kiti „skaito“ akimis ar ausimis, klausydamiesi tinklalaidės ar žiūrėdami „YouTube“. Mes „skaitom“ eidami gatve, stovėdami eilėje, važiuodami liftu, pietaudami. Skaito visi ir visur. Skaito daugiau nei anksčiau, ir skaitymas, į kurį šiais laikais įtraukiamas ir žiūrėjimas bei klausymasis, vyksta įvairiausiose vietose.

Socialiniai tinklai pakeitė ir biblioteką, ir skaitymo bei knygos pavidalus. Nors didžiųjų valstybių nacionalinių ar miesto bibliotekų instagramo sekėjų skaičius siekia tūkstančius (Kongreso bibliotekos – daugiau kaip 55 tūkstančiai, Britų bibliotekos – per 277 tūkstančius, Niujorko viešosios bibliotekos – virš 380 tūkstančių, Australijos nacionalinės bibliotekos – daugiau kaip 17 tūkstančių, Škotijos nacionalinės bibliotekos – virš 5 tūkstančių, Latvijos nacionalinės bibliotekos – per 2 tūkstančius), bet skaičiai greičiausiai neviršys milijono sekėjų, kaip kad @hotdudesreading. Ši instagramo paskyra siūlo pasakojimą apie simpatiškus vyrus, skaitančius knygas traukinyje, tramvajuje ar parke ant suoliuko. Auditorija mato, kad vyrukai skaito daug, jie gali būti apsivilkę kostiumą ar sportinę aprangą, dažnai puikuojasi sušukuota barzda bei tankiais, banguotais plaukais, ir visai nesvarbu, kur fotografuota – Londone, San Franciske, Paryžiuje, Niujorke, Rygoje ar Tartu. Mažiausiai milijonas žmonių visame pasaulyje pageidauja matyti šias fotografijas ir įjungti vaizduotę, ką siūlo jauni atletiški vyrai su knyga rankoje.

Skaito ir įžymybės. Asmeninį knygų klubą („ReesesBookClub“), kuriame dėmesys atkreipiamas į moterų balsą literatūroje, įkūrusi aktorė Reese Witherspoon yra prasmingo skaitymo šalininkė, besidalijanti patarimais, diskutuojanti su autoriais bei skaitytojais. Jos klubas jungia knygų mylėtojus visame pasaulyje, ir tai tik vienas pavyzdžių, patvirtinančių, kad šiais laikais neegzistuoja geografiškai apribota skaitymo erdvė.

Nors interneto ir socialinių tinklų auditorija gerbia knygas bei bibliotekas, tenka konstatuoti, kad, kalbant apie privačius interjerus, vis mažiau namų, turinčių dideles knygų kolekcijas. Prieš pasmerkiant naująją vartotojų kultūrą su akcentuotomis vienkartinio naudojimo prekėmis, derėtų prisiminti, kad klasikinis dvaro bibliotekos vaizdinys ar sovietmečio butai nėra aktualūs šiuolaikiniam gyvenimui. Didžiuliai rašytinio ar vaizdinio teksto masyvai suvartojami tiesiai mobiliuosiuose įrenginiuose, knygų tiražai ir kainos atitinka realią rinką, ir jos nevadinamos demokratiškomis. Pridėkime, kad vis didesnį populiarumą įgyja gyvenimas be sukaupto turto, o tai reiškia ir be prisirišimo prie ribotos aplinkos bei daiktų, įskaitant knygas.

Publikuojama gavus Latvijos nacionalinės bibliotekos leidimą

Iš latvių kalbos vertė Erika Drungytė

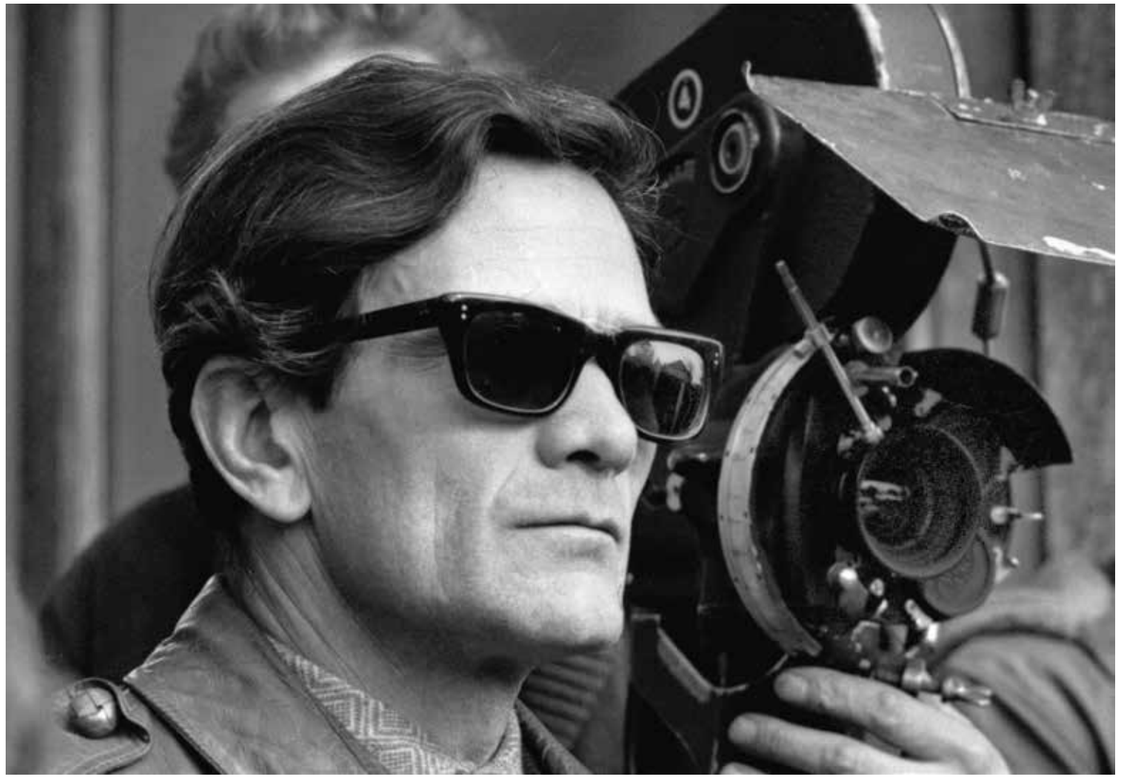

Pieras Paolo'as Pasolinis. Nuotrauka publikuojama pagal CC licenciją

P. P. P. (1922–1975)

GIEDRIUS ZUBAVIČIUS

Šis mano tekstas – tai ne informacija, bet pasidalinimas meile. O toks pasidalinimas (ar prisipažinimas) dažnai būna nerišlus. Tai ne mokslinis darbas. Net norėdamas tokį parašyti, nesugebėčiau. Ir, veikiausiai, net nenorėčiau. Tai prisiminimų, impresijų, pagalvojimų skaidulos…

Bet kuris raštingesnis italas suprastų, kad trys didžiosios „P“ raidės, P. P. P., įvardina Pierą Paolo'ą Pasolinį. Aš taip pat (nors ne italas ir ne ypač raštingas) jas naudosiu, patogumui ir šių raidžių junginio magijos dėlei.

Pirmą kartą su Pasolinio kūryba susidūriau taip senai, kad datos nepamenu net apytiksliai. Tai buvo jo poezijos publikacijos sovietiniame žurnale „Inostrannaja literatura“, rusų kalba. Šis žurnalas ne vien man buvo tikras nepažintos pasaulinės literatūros šaltinis. Kiek pamenu, daugybę svečių kraštų rašytojų atrasdavau būtent ten.

90-ieji metai. Prasidėjo mano kelionės į Italiją. Tada jau galėjau pasirinkti, ką iš italų autorių skaityti jų kalba. Viena iš pačių pirmiausių knygų buvo P. P. P. romanas „Ragazzi di vita“, kurio pavadinimas nepasiduoda vertimui į lietuvių kalbą, geriausiai, galbūt, atitiktų „Vaikigaliai“, (rusai verčia „Špana“). „Vaikigaliai“ nebuvo pirmas Pasolinio kūrinys. Dar 1942 m. savo lėšomis jis išleido poezijos rinktinę net ne itališkai, o friulietiškai (šiaurės Italijos Friuli regiono šneka turi ne dialekto, o savarankiškos kalbos statusą). Ir

Pieras Paolo'as Pasolinis ir Federico'as Fellinis, filmuojant kino juostą „Accattone“(rež. P. P. Pasolinis, 1961). Nuotrauka publikuojama pagal CC licenciją

romanas „Ragazzi di vita“ – ne pirmasis rašytojo romanas, bet pirmas, kuris buvo išleistas ir pelnė didžiulę sėkmę autoriui bei leidėjui.

Tik gerokai vėliau sužinojau, kad šią knygą buvo stengiamasi uždrausti. Ne dėl literatūrinės drąsos, o dėl homoseksualumo temų romano pasakojime. Tačiau kūrinį pavyko apginti, ir jis tapo masiškai skaitomas.

Pats Pasolinis yra priskaičiavęs 24 kaltinimus ir net procesus, kurie rašytoją lydėjo visą jo gyvenimą. P. P. P. neslėpė savo homoseksualumo, nei kasdienybėje, nei kūryboje. O tai anais laikais buvo labai skandalinga. Teko skaityti Pasolinio tekstų šia tema, kuriuose jis rašo, kad jo ir jo kūrinių persekiojimas nėra toks jau savaime suprantamas, nes tuo metu ne vienas italų kultūros ir meno žmogus buvo akivaizdžiai homoseksualus. Taigi, bandyti paaiškinti, kodėl būtent Pasolinis tampa marginalu ir „atstumtuoju“, šiame tekste neužtektų vietos, ypač turint minty, kad jo literatūros ir kino kūriniai buvo masiškai skaitomi bei žiūrimi, ir kai Italijos komunistų partija po vieno iš kaltinimų pašalino rašytoją iš savo gretų, jam buvo labai skaudu. P. P. P. save visada laikė marksistu, bet buvo iš tų, kurių marksistai ar komunistai nenorėjo apginti. Taigi – Pasolinis nuo pačios paauglystės tapo *kitoks*.

Šio kūrėjo likimas man primena Sergejų Paradžanovą, tik Pasolinis išvengė kalėjimo. Skirtinga ir jų gyvenimų pabaiga – pirmasis mirė savo mirtim, o P. P. P. buvo kraupiai nužudytas.

Po eilinio kaltinimo homoseksualiu elgesiu ir net paauglių tvirkinimu, rašytojas neteko darbo mokyklose ir susipažino su skurdu bei alkio jausmu, labai realaus alkio jausmu… Vienas epizodas, kuris mane stipriai sujaudino – kai Pasolinis neturėjo nė duonos kąsnio, viena pažįstama šeima pakvietė nelaimėlį būti jų paauglio sūnaus asmeniniu mokytoju, be baimės, kad skandalingasis kūrėjas „nederamai“ elgsis.

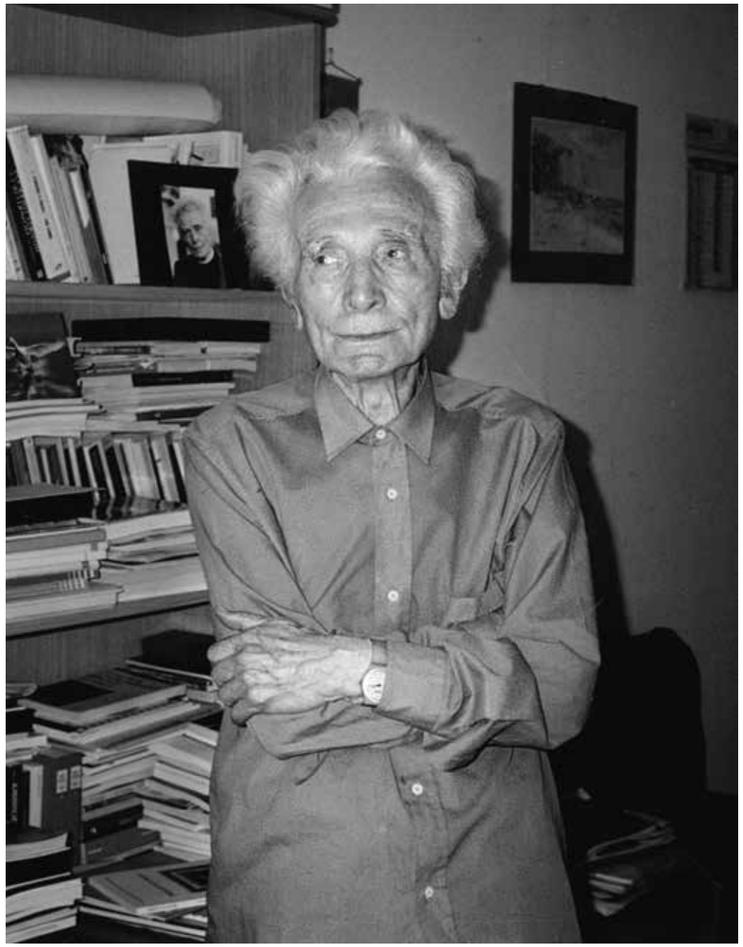

Svečiuose pas tėvą Angelo'ą Arpą – artimą P. P. Pasolinio ir F. Fellinio draugą, vieną pirmųjų kino renginių organizatorių Italijoje. Roma, 1994. Giedriaus Zubavičiaus nuotrauka

Kaip tik tuo metu P. P. P. ėmė, priverstinai, artėti link kino; gaudamas darbo kaip filmų masuočių aktorius, net įsirašė į „Cinecittà" profsąjungos gretas. Jam pagelbėjo rašytojo amatas ir žinomumas. Pasolinį pradėjo kviesti bendradarbiauti su kitais scenaristais ar filmų kūrėjais, tarp jų – ir garsiuoju italų kino režisieriumi Mauro'u Bologniniu.

Būdamas Romoje, Pasolinis susidūrė su romietišku pasauliu ir romietišku dialektu, kuriuo prabilo jo romanų herojai – marginalai, proletarai, prostitutės... Tai statant „Kabirijos naktis" (*Le notti di Cabiria*, 1957) labai pravertė Federico'ui Felliniui, pakvietusiam būsimą kolegą sukurti dialogus šiam filmui. Taip prasidėjo ilgas jų bendravimas ir, sakyčiau, sudėtinga, prieštaringa draugystė. Prisimenu vieną P. P. P. frazę apie Fellinį, pamačius komišką režisieriaus dramą „Saldus gyvenimas" (*La Dolce Vita*, 1960), kuri skambėjo maždaug taip: „Nors Fellinis nėra Chaplinas, Eizenšteinas ar Mizoguchi, bet jis – tikrų tikriausias *autorius*, tai matosi visose jo filmų detalėse, visuose jų gimimo etapuose." Fellinis apie Pasolinį yra rašęs: „Viena jo savybė, kurią visada labai vertinau – pastovus pasirengimas būti artistu, kuris sugeria, asimiliuoja, transformuoja, bet, tuo pačiu metu, jo smegenys yra lyg tiksli laboratorija... Jis buvo kartu ir kūrėjas, ir ypač atidus kritikas to, ką pats sukūrė... Tai savybė, kurios aš pats visiškai neturiu..."

Tačiau būta ne vien komplimentų. Pasolinis apie Fellinį kažkur parašė frazę „paklusnus sūnelis". Lyg ir suprantu, *ką* tuo norėjo pasakyti, bet iki galo nesuprantu, *kodėl*... Norint suvokti šio pareiškimo prasmę, svarbu bent šiek tiek žinoti ne tik asmeninių Pasolinio ir Fellinio gyvenimų, bet ir anų laikų istorinį Italijos kontekstą. Tai buvo reikšmingų socialinių, ekonominių, politinių lūžių metas – šalies ekonomikos bumas, studentų judėjimas, „Raudonųjų brigadų" (Italijos kairiųjų teroristų organizacija) teroras: sprogdinimai, žudymai ir t. t. Šiame chaose P. P. P. kaip autorius ir pilietis labai asmeniškai reagavo į viską, kas vyksta, turėjo aiškią poziciją, kurią išreiškė savo veiksmais bei kūryba, o tai buvo rizikinga. Fellinio laikysena buvo visai kitokia – jis jokia forma nedalyvavo politikoje. Vis dėlto, man nesuvokiama, *kodėl* Pasolinis galėjo *dėl to* vos ne niekinti Fellinį – ko jau ko, bet būtent drąsos šio režisieriaus gyvenime ir kūryboje nestigo.

Vienas skaudus epizodas jų bendravime: P. P. P. sukūrė scenarijų kino juostai – ja norėjo debiutuoti kaip režisierius; tai buvo „Accattone", kurį pats Pasolinis laiko geriausiu savo filmu (jo pavadinimas dažniausiai neverčiamas į kitas kalbas, nes pats žodis „accattone" priklauso romietiškam dialektui, artimiausiais atitikmuo, manau, būtų „valkata"). Fellinis tuo metu kartu su garsiu kino prodiuseriu Angelo'u Rizzoliu buvo įkūrę kino gamybos kompaniją „Federiz". Pasolinis pasiūlė Felliniui prodiusuoti savo filmą. „Federiz" finansavo dviejų „Accattone" epizodų bandymus. Šie Felliniui ir Rizzoliui visiškai nepatiko, tad finansavimas buvo nutrauktas. Toks sprendimas P. P. P. giliai įskaudino... Bet atsirado kitas asmuo, vėliau prodiusavęs bene visus Pasolinio filmus – Alfredo'as Binis. Tai pavyzdys, kaip sunku gali būti pradėti. Tačiau „Accattone" vargai nesibaigė. Kai medžiaga jau buvo nufilmuota, Pasolinis pasiūlė kino juostą sumontuoti garsiam šios srities italų profesionalui, kuris darbo atsisakė, pareikšdamas, kad „iš tokios medžiagos, kaip ši, filmai nemontuojami". Bet autoriui vis tiek pasisekė – juostos ėmėsi puikusis Nino'as Baraglis, „sudėliojęs" ir daugelį kitų Pasolinio filmų. Kūrinį baigus, Italijoje šis nebuvo iškart priimtas ir įvertintas. Tai atsitiko po didžiulės sėkmės Prancūzijoje.

P. P. P. kine ir poezijoje neturėjo pasekėjų. Bet kokia jo kūrybos imitacija būtų akivaizdžiai pastebima, o tai – iškilaus menininko bruožas. Čia galima paminėti keletą mums geriau žinomų tokių kūrėjų – Andrejų Tarkovskį, Sergejų Paradžanovą, Bélą Tarrą, Michelangelo'ą Antonionį, tą patį Federico'ą Fellinį...

1975 m. Pasolinis žiauriai nužudytas netoli Romos, Ostijos pajūrio vietovėje. Žudikas – 17 m. prostitutas Giuseppe'ė „Pino" Pelosis, pravarde Rupūžė. Jaunuolis prisiėmė kaltę ir kalėjime atsėdėjo 9 metus. Tačiau daugybė žmonių – rašytojų, žurnalistų, Pasolinio draugų ir bendražygių bei šiaip kriminalų mėgėjų – ėmėsi iki šiol nebaigtų tyrimų. Apie P. P. P. mirtį prirašyta labai daug, sukurta daugybė TV ir kino reportažų, dokumentinių ir vaidybinių filmų. Yra abejojančių, jog Pelosis, gležnas septyniolikmetis, galėjo pats vienas nužudyti tokį fiziškai stiprų žmogų kaip Pasolinis.

Taip prasideda ir tęsiasi P. P. P. mirties mistifikacija. Prie jos prisidėjau ir aš... Prieš nemažai metų parašiau dokumentinio filmo apie Pasolinio mirtį scenarijų „Vienos mirties mistifikacija. Pier Paolo Pasolini". O jo pradžia – mano Romoje praleistas laikas. 1993 m. ten susipažinau su rašytoju jėzuitu Angelo'u Arpa. Mudviejų draugystė tęsėsi iki pačios tėvo Angelo mirties.

Arpa buvo ne tik dvasininkas, bet ir filosofas, filosofijos profesorius ir... artimas Fellinio draugas, vadintas net režisieriaus dvasiniu tėvu, nuo klierikų pasaulio puolimo apgynęs filmą „Saldus gyvenimas". Taip pat jis buvo geras Pasolinio bičiulis, kuriam šis duodavo skaityti savo scenarijus ir kviesdavo į uždaras priešpremjerines filmų peržiūras. Angelo'as konsultavo P. P. P. statant „Evangeliją pagal Matą" (*Il vangelo secondo Matteo*, 1964). Kalbant apie šį kūrinį, man labai įstrigo vienas faktas: „Evangelijoje pagal Matą" Dievo Motiną „vaidino" Pasolinio mama. Filmuojant konkretų epizodą, kur kadre buvo ir ji, P. P. P. garsiai sušuko: „Mama, prisimink Guido!" Guido – jaunesnysis Pasolinio brolis, partizanas, nacių nukautas karo metu. Režisieriui sušukus šią frazę, jo motinos veidą iškreipė begalinis skausmas, ir *tai* buvo nufilmuota... Tokia nuostabaus epizodo kaina.

Didžiausia dovana man – tėvo Arpos draugystė, pasitikėjimas, atverta širdis. Maždaug 1994 m. įvyko ne pirmas pokalbis apie Pasolinį, kurį aš įtraukiau į savo anksčiau minėtą scenarijų:

„Vieną konkrečią dieną vėl kalbame apie Pierą Paolo'ą Pasolinį. Šį kartą – jo mirtį. Ne kažin kiek apie tai žinojau, bet man tai buvo svarbu, kaip ir Tėvui Angelo'ui. Papasakoju jam savo P. P. P. mirties versiją. Padre išklauso, neprataręs nė žodžio. Akyse įskaitau tik tiek, kad tai gali būti tiesa. „Padre, Pasolinis mirė iškart, kūnas buvo sudarkytas vėliau. Žudikas tai padarė iš sielvarto." *Pasolinis nekentėjo tiek daug*. Tai, turbūt, ir buvo esminis dalykas, gal ne tik man, bet mums abiem. Taip prasidėjo mano paties Piero Paolo Pasolinio mirties mistifikacija..."

Koks mano naivumas, ar, paprasčiau, faktų nežinojimas...

Beje, filmo idėja gerokai paseno ar reikalauja perrašymo, nes prieš keletą metų žudikas numirė, o aš planavau jį apklausti. Pasikalbėti bėdos nebuvo, nes, jam išėjus iš kalėjimo, pasakojimai apie *įvykį* tapo Pelosio duona; jis už tai imdavo pinigus ir kuo dažniau keisdavo versijas, tuo daugiau uždirbdavo. Va ir nebėra Pino Pelosio-Rūpužės.

Vieną iš versijų yra pateikęs ir artimas Pasolinio draugas, bendražygis Sergio'us Cittis, kuris buvo ne tik kūrėjo filmų asistentas, bet ir kino juostų autorius bei pagrindinio P. P. P. aktoriaus Franco Cittio brolis. Tolimais devyniasdešimt kažkelintais metais jis su savo filmu lankėsi Vilniuje. Šis vizitas liko beveik nepastebėtas. Mane pakvietė vertėjauti svečio susitikime su publika, dar buvusiame kino teatre „Maskva", šalia Rotušės. Renginys praėjo gerai, po jo parūkėm ir pasišnekėjom, bet nė žodžio apie tragišką Pasolinio baigtį.

Pasolinis nebijojo mirties. Daug apie ją rašė. Kaip autorius, artistas, poetas, kino semiotikas: „Kol mes gyvenam, mums neužtenka prasmės"; „Mirtis žaibiškai montuoja mūsų gyvenimą".

Mirties jis nebijojo, bet kažkada prasitarė, jog bijo smurtinės mirties.

Kai jo paklausė, o kuo norėtų būti, jei ne poetu, rašytoju ar kino režisieriumi, P. P. P. atsakė – geru futbolininku. Ir pridūrė: „Futbolas dabar yra sakraliausia, kas mums liko... futbolas pakeitė teatrą."

Yra daug būdų pažinti Pierą Paolo'ą Pasolinį: skaityti jo tekstus ar tekstus apie jį, žiūrėti jo sukurtus filmus, darytus interviu ar interviu su juo. Man labiausiai patinka „Google" stebėti P. P. P. portretus.

Vienas iš Pasolinio eilėraščių dedikuotas neseniai mus palikusiam iškiliam italų kino režisieriui Bernardo'ui Bertolucciui. Bernardo'as ir jo tėvas Attilio'us Bertoluccis, didis italų poetas, buvo artimi tėvo Angelo Arpos draugai. Pasolinis B. Bertolucciui turėjo didelės įtakos – jis geranoriškai pakvietė šį būti savo pirmųjų filmų asistentu. Tačiau įdomu tai, kad ankstyviausieji Bernardo filmai buvo paveikti ne Pasolinio, bet kito revoliucionieriaus, Jeano Luco Godard'o, o vėliau kūrėjas atsikratė ir jo šešėlio.

Man mūsų draugystė su tėvu Angelo'u Arpa išliko visam gyvenimui. Ji buvo, pasakyčiau, visai *nenaudinga*... Bet kai jis man pasiūlė susipažinti su Felliniu, mano širdis sudrebėjo. Kol tarėmės, kaip ir kada, Fellinis pasimirė.

P. S. Negalima gyvenime toli atidėlioti ir per ilgai derinti susitikimų...

PIER PAOLO PASOLINI

vienai dvasiai

Tik todėl, kad esi miręs, galiu kalbėt su tavim kaip žmogum:
antraip tavo įstatymai man būtų neleidę.
Dabar niekas tavęs negina: negyvas ir įsteigtas pasaulis,
kurio sūnus ir šeimininkas buvai, paliko tave vieną.
Apstulbusi senolio relikvija, mikčiojantis fantome,
jau pradėjai, toldamas, grimzti epochose;
pagaliau man esi brolis, neapykanta ir meilė mus jungia,
mano dar gyvas kūnas ir tavo negyvas
yra siejami ryšio, kuris mus paverčia dvasiomis.
Bet už vieną pasmerkimo žodį, ištartą prieš tave,
vargšą nusidėjėlį, mirties nurengtą ir nuvainikuotą,
jau nuogą ir maldaujantį lyg neapsiplunksnavusį,
kiek žodžių man tenka užgniaužti krūtinėje!
Palikai tuščią vietą, ir į šitą vietą
kitas neliečiamas, nes dar gyvas, stojasi viešpataut.
Bet „mirtis neviešpataus“! Tik šioj absurdiškoj valstybėj,
kur virš mūsų tebegyvuoja Bizantija ir Tridentas,
viešpatauja mirtis: bet aš nesu miręs, todėl kalbėsiu.

orvieto varpams

Vienatinės viešpatijos, absoliutaus skurdo
ženklas: tad kodėl taip neryžtingai, nedarniai
jūs, varpai, skambate šį sekmadienio rytmetį?
Stovintį traukinį, baltą ir sulytą šio miesto
stotį, panirusią į susenusią tylą,
staiga užliejat smelkiančiu gyvasties virpesiu.
Vieniši namai aplink, gatvės, pievos, rūmai,
pervažos, kanalai, laukai ūkanoti –
visa tai ne jūsų prabėgančio, nepaliesto gausmo,
o vidinio ir amžino jūsų švelnumo materija...
Nejau anapus negailestingos galios esama
gyvastingos baimės, nejau anapus susitaikymo–
paslaptinga, laiminanti gyvenimo galia?

negimusiam sūnui

Toliau, ant naujojo skaisčiai balto tilto per Tibrą –
katalikų užbaigto, nenuneigiant fašistų pradžios –
tarp frizų, smailių, dirbtinos antikos netikrų fragmentų,
moterų būrys saulėkaitoje laukė klientų.
Tarp jų buvo Franka, atvykusi iš Viterbo,
mergaitė, bet jau mama: už kitas žvitresnė
pribėgo prie mano mašinos durelių,
šaukdama taip drąsiai, kad negalėjau jos apvilt:
ji įlipo ir įsitaisė, berniukiškai linksma,
nurodė vykt Kasijos kryptimi. Praskrieję kryžkelę,
važiavom saulės alinamu keliu
pro gipso spalvos statybvietes, tripolietiškus barakus
ir atvykom į jos vietą: tai buvo pievelė
po apkerpėjusia, olų išvagota kalva.
Senas rudas arklys ant šlapios žolės tolumoj,
tuščias automobilis tarp krūmokšnių,
Netoliese šen ir ten aidėjo šventiški pokšėjimai:
visur aplink daug porų, jaunuolių ir vargšų.
Tomis dienomis mano gyvenime, mano darbe vyravo pilnatvė,
negrėsė jokia nedarna, joks baimės šešėlis:
taip gyvenau metų metais – iš pradžių gamtos malone,
– romumu, sveikata ir entuziazmu, gautais nuo gimimo,
vėliau nušviestas minties, tegu dar ne visai aiškios,
– meile, tvirtybe, sąmoningumu, atėjusiais iš patyrimo.
Visgi, negimęs sūnau, pirmas ir vieninteli, man neskaudu,
kad tavęs niekada nebus čia, šiam pasauly.

fragmentas mirčiai

Iš tavęs esu kilęs, tad į tave sugrįžtu,
potyri, gimęs su šviesa, su šiluma,
pakrikštytas, kai krykštauti reiškė džiaugtis,
Pjeru Paolu įvardytas
nerimastingos epopėjos užuomazgoje:
žengiau tvieskiamas istorijos šviesos –
bet visada mano esatis laikėsi didvyriškai –
žengiau akinamas tavęs, vidujybe.
Gumulu telkėsi tavo šviesos vėžėje,
neviltingose tavo liepsnos
kankynėse kiekvienas tikras
pasaulio ir tos istorijos veiksmas:
čia jis pasireikšdavo visas,
negailėjo gyvasties, kad vėl būtų gyvas:
juk gyvenimas tikras tik tada, jei gražus...

Išpažinimo šėlsmas pradžioje,
vėliau – ir aiškumo šėlsmas:
visa tai kilo iš tavęs, veidmaini, neįžvelgiamas
potyri! Tegu dabar
jie sau kaltina kiekvieną mano aistrą,
drabsto mane purvais, vadina netikusiu, nešvariu,
apsėstuoju, diletantu, melagiu:
tu mane atskiri, darai mano gyvenimą tikrą:
ant laužo užkeltas aš metu ugnies kortą
ir laimiu savo nedidelį turtą,
neišmatuojamą gėrį, laimiu šį begalinumą,
savo varganą užuojautą,
dėl kurios man draugingas ir teisiųjų pyktis:
išgaliu visa tai, nes per ilgai tave kentėjau!

Grįžtu į tave, kaip grįžta
emigrantas gimtinėn ir vėl ją atranda:
grįžtu pralobęs (minties dalykais)
ir esu laimingas – toksai,
koks buvau kadais, nutremtas už normos.
Juodas poezijos nirtulys krūtinėje.
Beprotiška jaunatviška senatvė.
Tiesa, kadais į tavo džiaugsmą
pynėsi siaubas, o dabar
tarsi jau kitas džiaugsmas –
papilkęs, nualintas: apvilta mano aistra.
Dabar tavęs jau tikrai bijau,
nes esi tikrai priartėjus, įtraukta
kaip dalis mano įniršio būvio, nesuvokiamo
alkio ir nerimo, tarsi būčiau ką tik sukurtas.

Esu sveikas pagal tavo valią,
neurozė šakojasi čia pat, greta,
išsekimas alina, tačiau
neužvaldo: prie mano šono
šypso paskutinis jaunystės spindulys.
Jau viską gavau, ko norėjau,
ir net nužengiau anapus lūkesčių,
kuriuos kiti puoselėja: tuštuma,
štai ir tu, į mane įsismelkus, pripildai
mano laiką, mano laikus.
Buvau racionalus, buvau
ir neracionalus: nuosekliai, iki galo.
O dabar... Ak, vėjo kurtinama
dykuma, stulbinanti ir purvina
Afrikos saulė nušviečia pasaulį.

Afrika! Man vienintelė
išeitis.....

Jaunuoliui

Net per jaunas šių mėnesių naujumui,
kuris nušvito Romai, tačiau mums, kitoje

ankstesnių laikų šviesoje įstrigdytiems,
atrodo vėjų bergždžių atpustytas,

tu tyru drovuliu, gailesčio nežinąs
iš naivumo, liudiji sau ir mums čia esąs.

Sutrikusia šypsena – lyg nebrandumo kaltę
ir drovumą linksmumu bandytum atsverti –

dedies prie suaugusių draugų ir, atšiauriai
romus, ugningai nebylus, stebi atidžiai

šias mūsų ironijas, šią mūsų aistrų kovą.
Mintyse pasiryžęs sekti mumis, bet iš tolo,

droviesi savo širdies, kuri linkusi džiaugtis...
Juk tau pasaulis gražus! Gal ne naujumu,

o tuo, kad tiesiog yra: skirtas tau, idant tu
naujai jį liudytum laimingas šiapus ribų...

Kurį laiką pasėdėjęs tarp mūsų tyliai,
nors droviai, bet įžvalgiais žodžiais prabyli –

linksmas, tėviškas ir ankstyvas išminčius.
Atveri galimos pašaipos kirčiams

visą jaunuolišką savo silpnumą,
per romų pasauliui, kur apstu priešiškumo...

Mus palieki, kad grįžtum – ir pačiu laiku –
į slaptingą šviesą savo pirmųjų dienų:

į šviesą, kurios žodžiu pats negali pavadinti,
o mes – tos balandžio šviesos atsiminti,

ir kaip ten joje sąmonė skleidės savais,
dar ne istorijos, o gyvasties, pumpurais.

Tu nori ŽINOT, žinoti iš mūsų: nors neklausi
ar klausi tyloj, stovėdamas kampe atokiausiai,

ar svarstai, kaip paklausti, nudelbęs akis,
širdy jausdamas, kad bergždžias mėginimas šis,

jei apie mus nori žinot, ką tavo paties akys
mumyse regi – kad mūsų prarastos naktys

būtų tokios, kokias savo vaizduotėj matai:
didvyriškos jos, didvyriški mūsų laikai,

ta gyvenimo dalis, kurią mes, anuometiniai
vaikai be vilties, atidavėme trypiamai tėvynei.

Nori žinot apie nebylią baimę, žygius nebrandžius
– griuvėsių, tuščių gatvių, kalėjimų laikus –

iš mūsų pavidalų tau jau blėstančių toliuos.
Nori žinot – tavo vaikiškas veidas liepsnoja

toks tyras – žinot apie blogį, akys tvieskia
skaidria neapykanta, vėl mūsų atmintis įsiplieskia,

tu žvelgi sužeistas, visą save, atrodo, aukoji
tiems, kas už teisybės jausmą kovojo.

Tau norisi žinot, ką iš nuotykio šito
pelnėm galiausiai, ar kas nors pakito

dvasioje mūsų tautos vargingos –
toks rūpestis tave pirmą sykį apninka.

Vilies, kad viskas, kas jau buvo iki tavęs –
Bažnyčia ir Valstybė, Turtas ir Skurdas – atras

darną, tau švelniai trokštant gyventi...
Klausi, iš kur nepaliauja sruventi

šis drovus noras žinot, ar iš jo mūsų kelias
gyvenime rados, o dabar vėl kalas

tavyje, tavo kartoj naujos gyvybės daigu.
Nori žinot, kas toji nepažinta laisvė –

atskleista mūsų, ji tau atradimas
ir malonė žemei, kuri kelias atgimus.

Tu nori ŽINOTI. Tokio klausimo tu neturi,
kuris liktų neatsakytas, tik virpėtų širdy.

Atsakymas, jei jis yra, išnyra vakarėjant,
vaiskiam ore, Vašelo mūruos sužėrėjęs,

palei namų eiles jis skleidžias,
pačioj žaros širdy, kai saulė leidžias.

Neviltingais vakarais, kai per daug šilumos,
kuri pasimiršta rudenį po šalnos,

ar pasimiršusi, vėl su pavasariais naujais
staiga sugrįžta – neviltingais vakarais,

kai tu, džiaugdamasis rūbu nauju
ar nauju pasimatymu su jaunimu,

tiek pat džiugiu ir kukliu, išeini pakylėtas
į gatvę, kur vakaras skamba užlietas

blėstančios saulės – menu aš rimtą ir tyrą
jaunuolį, jo tyla tavo klausime tvyro.

Tikrai tik iš jo būtum galėjęs patirti,
ar žadino jam pasaulis, kaip tau, skaisčią viltį.

Buvo rytas, sklido svajingoje užmarštyje
ūkanotais toliais jūros šviesa:

net vargais negalais prasikalus žolelė
buvo tos blausios, bekraštės šviesos dalelė.

Tylėdami ėjome paslėptì pylimo
šalia geležinkelio, guvūs, ką tik pakirdę

po paskutinės nakties kartu tuščioj klėty
viduryje laukų, kur buvome pasislėpę.

Tolumoje bolavo Kazarsa, kaustoma
paskutinės Graciano amnestijos siaubo;

ir, nutvieksta saulės priešais kalnų šešėlius,
stotis be žmonių: kiek toliau už retų

šilkmedžių ir stagarų, žolėtoj palaukėj
vienišas traukinys į Spilimbergą laukė...

Regėjau – nešinas nedideliu lagaminu,
kuriame prie tomelio Montalės eilių

buvo ginklą į drapanas įvyniojęs –
išėjo jis į baltą erdvę, žemės tolį.

Pečiai įsprausti į ankštoką švarkiuką
mano išaugtą, pakaušis berniuko...

Aš įkaitusiu keliu pasukau atgalios
kovo žole nekaltos saulės spinduliuos;

kanalas purvinam ir žaliam dilgėlyne
dvelkė senovinių pavasarių ramybe,

nuo atžėlusio radicchio *garuojančių lapų*
sklido blėstantis aitrios rasos aromatas –

jie dengė keterą senojo skardžio,
didžiulę it žemė, kai ji pliekiama karščio.

Pasukęs taku, vidury tarp kalvų jis prapuolė:
laisvi ir tykiai paklusnūs, pamišę krikščioniškoj

darbo ramybėj, nebylūs bylojančioj meilėj
tylėjo šilkmedžiai, šeivamedžiai, alksniai,

vynuogynai ir mėlynai tinkuotos nausėdijos –
senam vidurdieny paveikslas ryškus kūrinijos.

Dabar tu nori žinot, tad laiką kreipi atgalios,
širdį prikaustai prie tos tamsios kančios.

Netenkam šviesos pilnatvės, kuri supa tave
ir jaunąją kartą naujų laikų vakare...

Jau pasenę, į tavo džiugų alkį atsiliepiam
tik meilės skausmu– daugiau neturime nieko.

Juk ir tavo paties užuojauta ar nesako,
kad gyvenimo laimė tik tavyje neišseko?

Nes toji mūsų praeitis, nors ir tikra,
laimei, tėra tik sapnas tavo dėkingoje širdyje.

Jos iš tikrųjų nėra, tu joje neužvertas,
joje ieškai tik to, kas turėtų tau vertę...

Tavo jaunam gyvenime niekad tikrai
nebuvo fašizmo ar antifašizmo: to, apie ką žinai,

nes trokšti žinoti: tik dabarties akivaizdybė
kaip švelniai negailestinga gėlė tavyje žydi.

Kad viskas tikrai atgimę ir jau pasibaigę –
tokią tiesą tavo draugiška šypsena teigia.

Vis toji yda prisiminti, nors atmintis pareiga;
tie jau mirę rytai, vakarai, kurių nebėra,

kai pabunda širdy, dvylika metų nurėžus,
nežinai ko sukyla daugiau – ilgesio ar pagiežos...

Jei prieštaraujantis balsas būtų gyva esamybė,
o mus sendinantis šešėlis – tik minties įmantrybė!

Jei degtų mumyse kaip tavyje aršus
noras žinot, ne tas žinojimas kartus!

Prarasta tai, ką galėjome tau atsakyti,
prabils į tave, jaunuoli, – jei mėginsi įsiklausyti

į jo jaunuolišką naująją kalbą – tik jisai,
taip ir likęs ten, kur ašarų gaisai...

Artėjo vasara, ir margaspalvės pievos
švelnioj Friulio saulėje švytėjo.

Javai siūravo jau aukšti it vėliava,
ant žemės ištiesta, ir vėjuose bangavo

švelniam šviesų spindėjime, kuris sušildė
senovine šventė kalnų ir jūros širdį.

Visi nesitvėrė, pašėlusiai džiaugės:
kaito dulkės gatvėse, balkonai, galerijos gaudė,

visur plaikstės skepetaitės raudonos,
nuskurusios trispalvės; takais ir per griovius

būriai laimingos jaunuomenės traukė
iš miestelio į miestelį, įžengę į naują pasaulį.

Mano brolio nebuvo, o aš negalėjau
savo skausmo išrėkt, per arti plytėjo

tas kelias į klėtį, pasimetusią laukuose,
kur ištisus metus naivi, amžinai jauna,

vargšė mūsų mama pralaukė ir laukė
vis dar ten pat, vos šildančioj saulėj...

Bet gyvenimas tavyje teisus, o mirtis
tavo bendraamžyje ir mumyse neteisi.

Mes patys turėtume klaust, kaip tau pavyksta,
ir siekti žinojimo tavo širdim, kuri dabar pražysta.

Bet šešėlis, kuris mumyse jau slenka, atrėžia
vis daugiau laiko, silpsta visi saitai

su gyvenimu, kuris savo valia karčia
gyvent ir suprast dar veltui mus guodžia...

Ak, tai, ką norėjai žinoti, jaunuoli,
liks neištarta ir nepaklausta – prapuolė.

PAAIŠKINIMAI

1958 m. publikuotas eilėraštis dedikuotas septyniolikmečiui Bernardo'ui Bertolucci'iui. Neišvengiami istorinės patirties netapatumai apmąstomi egzistencijos plotmėje kaip skirtingų kartų kalbėjimosi ir susikalbėjimo galimybė. Jaunas Bertolucci'io amžius ir idealizmas primena autoriui Pasipriešinimo kovose žuvusį brolį – devyniolikmetį „Osoppo" partizanų brigados narį Guido Pasolini'į (1925–1945), kurį nužudė komunistus vienijusios „Garibaldi" brigados kovotojai.

• ...Vašelo mūruos: Vašelo kino teatras (cinema Vascello) Romoje buvo kairuoliškos inteligentijos diskusijų klubas ir darbininkų švietimo centras.

• ...bolavo Kazarsa – Kazarsa (Casarsa della Delizia) – miestukas netoli Pordenonės Friulyje, kuriame Pasolini'iai gyveno nuo 1928 m. Iš Kazarsos buvo kilusi Pasolinio motina, ten palaidotas ir pats rašytojas.

• ...Gracianio amnestijos: fašistinės Salo respublikos (1943–1945) šiaurinėje Italijoje karo ministras Rodolfo'as Graziani's paskelbė amnestiją vengusiems mobilizacijos jaunuoliams su sąlyga, kad per mėnesį jie prisistatys į kariuomenę. Dalis jaunimo, įskaitant Guido Pasolini'į, slapstėsi ir galiausiai įsiliejo į partizanų brigadas. Jų ideologinės pakraipos buvo skirtingos, bet visos kovojo prieš fašizmą ir vokiečių okupantus.

• ...tomelio Montalės eilių – Eugenio'us Montale'ės (1896–1981) – vienas didžiųjų Italijos poetų, Nobelio premijos (1975) laureatas.

• Radicchio (tariama *radikjo*) – salotinė cikorija.

Iš italų kalbos vertė Dainius Būrė

ATIDĖTI PASAULIO PABAIGĄ. ŠANCHAJAUS DIENORAŠTIS

MINDAUGAS SKRUPSKELIS

Ištuštėjęs Šanchajus – Bundo krantinėje turistai nebemedžioja asmenukių

2020/01/27
Prabundu jau po vidurdienio, čiumpu telefoną ir, kaip jau įprasta šiomis dienomis, patikrinu skaičius. 15 miestų uždaryti karantinui. 2800 patvirtintų atvejų, 80 mirusiųjų, 92 pasveikę. Vieno žmogaus mirtis yra tragedija, o aš seku tai, kas jau tapo statistika. Dienos pradžios ritualas, skaičiai, kuriuos religingai stebiu kas rytą, kaip bankininkas stebi akcijų kursą, kaip lengvatikis vogčiomis skaito horoskopą, kaip katalikas persižegnoja prieš maldą.

Vyriausybė skelbia, kad nacionalinės atostogos pratęstos dar savaitei. Nė kiek tam nepriešta-rauju, pagaliau mano tingus trynimasis namuose yra nepakaltinamas, eiti į darbą dabar būtų stačiai antivalstybinė veikla. Jaučiu išdavikišką džiugesį, kad dėl šios situacijos galėsiu tęsti knygų skaitymą, filmų žiūrėjimą ir be graužaties tukti. O gal turėčiau gėdytis tokių oportunistinių minčių?

Dar prieš uždarant miestą karantinui su kolegomis aptarinėjome sveikatos priežiūros infrastruktūrą Uhane. Problema akivaizdi, gydymo įstaigos perpildytos jau pirmosiomis viruso protrūkio dienomis. Iš vadovo sužinau apie naujos infekcinės ligoninės statybas. Tikslas – pagerinti 2003 m. rezultatą, kada užklupus SŪRS virusui ligoninė buvo užbaigta per savaitę. Uhano Huoshenshan (Ugnies dievo kalno) ligoninė iškils per 6 dienas. Pastato, kurio plotas 25 000 m² ir kuris talpins 1000 lovų, projektavimui nėra laiko; gamyklose liejamos, virinamos konstrukcijos ir vežamos tiesiai į aikštelę, kur bus surinktos kaip žaislinis namelis. Šiuo atveju negaliu būti naudingas. Savo lėto šiaurės europiečio planuotojo ir perfekcionisto žvilgsniu bejėgiškai slenku per epinį statybų lauką ir jame dygstantį statinį. Visas pasaulis taps liudininkais dar sykį įtvirtinamos taisyklės: Kinijoje „tada, kai reikia, tiek, kiek reikia“.

Tai, ką daro Kinija, yra labai svarbu. Tai globali žmonijos progreso ir pasirengimo ateities iššūkiams demonstracija. Virusai gali prasiveržti bet kurioje pasaulio vietoje ir visai nelauktai. Jokio skirtumo, ar tai Ebola Afrikoje, Zika Lotynų Amerikoje, ar Korona Azijoje. Pagrindinis tikslas yra izoliuoti užkrato plitimą, o tam reikia specialių sandarių infekcinių ligoninių. Ir kuo greičiau.

Skambutis. Mama. „Ar viskas gerai? Ar maisto atsargų turi?“ Kalbame apie viruso židinį. Tai Uhano miestas, vadinamas „šlapiasis turgus“, čia parduodami gyvūnai ir mėsa. Klausimas, kodėl vieno gyvūno valgymas mums atrodo žiaurus, o kito – netrikdo. Kiek kartų pasikeis, kol mėsa bus nustumta už civilizacijos ribų? Juk ir mirties bausmės Lietuvoje vykdytos dar palyginti neseniai, o šiandien jos jau atrodo kaip praėjusių amžių barbarų praktika. Gyvulininkystės aplinkai daroma žala akivaizdi. Kada įsiplieks virusas, uždarysiantis skerdyklas? Ne, dar ne.

Seku naujienas. Žmonės siunčia fotoreportažus su tuščių parduotuvių lentynomis. *Okey*, įtikinote, ruošiuosi pasipildyti maisto atsargas. Čiumpu kaukę, lagaminą, rankų dezinfekantą. Išėjęs supratau, kad panika visai neatrodo taip, kaip vaizduojama apokaliptiniuose filmuose. Tuščios gatvės, užrakintos krautuvių durys, užstumtos grotos, užtamsinti langai. Greičiau tingiai bundančio Panevėžio vaizdas, nei Šanchajaus popietė vidury savaitės.

Mano kaukė kieta, geriausia, kokią rekomenduoja Sveikatos ministerija, KN95, gamintojas 3M. Tik gumytė per trumpa, gal skirta vaikams? Tokių respiratorių prekyboje seniai nebeliko, spekuliantai perparduoda juos antrinėje rinkoje, kainos prasideda nuo 50 Eur. Vaikštau po molą kaip baltasis turtuolis, bet iš tikrųjų kaukės nepirkau, tai Inetos palikimas prieš jai išvykstat į Tokiją.

Grįžtu pilnais krepšiais ir lagaminą prikraunu visko, nors parduotuvėje nebūtinai rasi, ko atėjęs.

Supermarketas, kitaip nei gatvės, pasirodo, pilnutėlis lankytojų. Neliko antibakterinio muilo, rankų plovimo, apsaugos, dezinfekcijos priemonių. Žmonės pasigenda dar kitų dalykų, bet aš ir ištuštėjusiose lentynose randu beveik visko, ko reikia ir nebūtinai, bet geriau nepritrūkti. Tempiu grobį namo.

Vakaras. Ligoninę pastatys per 10 dienų.

Šanchajaus gyventojas

2020/01/28
4520 infekuotųjų, 106 mirusieji, 64 pasveikę.

Pasveikusiųjų vakar buvo trečdaliu daugiau. Vadinasi, jie atkrito, neišgijo? Kiek nuošimčių turi šansų išsikapstyti? Keliais laipsniais keisis „picos“ grafikas statistikos pristatymuose? Ar, skaičiams augant taip greitai, užteks jėgų gedėti kiekvieno prarasto? Ar keturženkliai skaičiai atrodytų mažiau tragiški nei penkiaženkliai? Nebesvarbu, tai vis tiek bus apskrita, pilna „pica“. Sulaukiu raginimų palikti Šanchajų – juk galiu, turiu lietuvišką pasą, priklausantį galingiausiųjų dešimtukui. Be perspėjimo atskridęs būčiau svetingai pro vartus įleistas 180 valstybių. Ar aš labiau žmogus, nei 11 milijonų kinų, užrakintų Uhane? Vartai dar atviri, nelikau vien tik sekantis eilėje papildyti statistiką. Europos valstybės planuoja savo piliečių evakuaciją. Pasaulio sveikatos organizacija (PSO) nerekomenduoja daryti bet kokių judesių. Evakuacija nevyksta. Ligos inkubacinis periodas gali būti ir dvi savaitės. Jei grįžčiau į Lietuvą, ko gero, uždarytų karantinui. Aš ir taip savanoriškai užsidaręs.

Pranešimas. Statomos dvi ligoninės. Mobilizuoti visi Uhane esantys statybininkai. Žmonės lenktyniauja su laiku. Vyriausybės tikslas – sustabdyti paniką ir užtikrinti gyventojus, kad imtasi visų priemonių. Į miestą atvyksta Kinijos ministras pirmininkas Li Keqiangas, paskui jį atskrenda PSO vadovas Tedrosas Adhanomas

Lujiazui žiede nematyti nei transporto, nei žmonių

Ghebreyesus. Paskelbiama gyva statybų vaizdo transliacija. Įsijungus realiu laiku ją stebi 25 581 314 žmonių.

Šanchajuje mokymo įstaigoms nurodyta nedarbą pratęsti mėnesiui. Kitiems atostogos prailgintos dar savaite. Tai ilgiausios mano apmokamos atostogos. O kas, jei pasaulis nesugrius? Sugretinu savo situaciją su įsivaizduojama pensijos idile. Taip gerai nebus. Reikia gelbėti produktyvumą – rašau vadovui dėl nuotolinio darbo organizavimo. Turime išsiųsti nešiojamus kompiuterius, programinę įrangą kolegoms, kitaip neturintiems galimybių dirbti namuose. Perkelti projektus į prieinamą tinklą. Tai užima ir prablaško mane, jaučiuosi gyvesnis.

Fotoreportaže ištuštėjęs Šanchajus atrodo siurrealistiškai. Vietos, kurios paprastai verda miniomis žmonių ir būna pilnutėlės transporto, nebelankomos. Nebėra turistų, norinčių *selfių* Bundo krantinėje. Yuyuan (Laimės) sode, kuriame paprastai išvystum tankų turgaus lankytojų kilimą, švytruoja tik oranžinė liemenė. West Nanjing Road alėja atrodo nepatogiai apnuoginta, nutraukti palei vitrinas slenkančių praeivių sluoksniai netikėtai jas atvėrė fotografo objektyvui. Sintiandi, Tianzifang, Lujiazui, visur nuotraukose įamžinti tylos spengimas ir panikos debesis. Šiomis dienomis tik tuštuma pripildžiusi gatves. Stiklinis Šanchajaus bokštas, kurtas demonstruoti galią ir miesto triumfą, dabar stovi dviem trečdaliais paniręs egzistenciniame rūke, apleistas, niekam nereikalingas, sutrikęs ir mąslus.

Išeinu pasižvalgyti į balkoną. Šviesoforai reguliuoja tuščias sankryžas. Medžių šakos siūbuoja nuo vėjo. Štai ir visas judesys. Apačioje „Starbucks'as", ant durų nebėra balto lapo su pranešimu. Atidarytas?! Aš noriu kavos, daugiau nebegaliu. Rengiuosi rūbus, išpakuoju respiratorių. Ant ausų šiaip ne taip užsimaukšlinu gumeles. Mano ausys atlėpsta kaip smurfo. Akiniai kaip apgirtę šlitinėja ant veido, neturi stabilios atramos nei ant ausų, nei ant nosies. Aš greitai, tik trumpam. Artėdamas prie lifto, kaip durklą atsuku į jį savo buto raktą ir baksteliu rodyklę žemyn. Taip pat suspaudau ir aukštų mygtukus. Duris atidarinėju kojomis. Kaip gerai apmokamas projektų derintojas Vilniaus savivaldybėje. Prisimenu kelias absurdiškas akimirkas iš praeities. Man juokinga.

„Starbucks'e" tuščia, šviesos užgesintos. Bandau įeiti kultūringai, duris stumteliu pečiu. Įsmukau. Kėdės, apverstos aukštyn kojomis, sukrautos ant stalų. Vidury parduotuvės krūva tuščių kartoninių dėžių. „*Nihao*?" („Laba diena?") Iš po prekystalio išlenda jaunutės merginos veidas pražiota burna ir išplėstomis akimis, ji tučtuojau man nesuprantama kalba pradeda prieštarauti mano buvimui čia. Be kaukės, nepasiruošusi darbuotoja, atkišusi delnus, tarsi bandydama mane išstumti per atstumą, pradeda kartoti: „No! No! No!" Pasišalinu supratęs, kad lankytojai nėra pageidaujami.

Negaliu išmesti kaukės perniek, šalia yra prekybos centras, kuriame taip pat įsikūręs „Starbucks'as". Pasuku ten. Kitoje gatvės pusėje praeivis, paeinu, kad prasilenktume. Antras pamatytas žmogus, suskaičiuosiu visus. Prekybos centre prie durų pasitinka du draugovininkai, vienas lazeriniu temperatūros matuokliu nuskenuoja mane, kitas prašo parodyti rankas, apipurškia jas dezinfekciniu skysčiu. Barista kavinėje teiraujasi, kaip jaučiuosi, ir dar sykį pypteli matavimo prietaisu man į kaktą. Be manęs čia penki žmonės. Pagaliau gaunu kavą ir skuodžiu namo. Gatvėje jauna porelė. Prie namų vartų linkteliu apsauginiui būdelėje. Viso 12 žmonių, du iš jų – be kaukių.

Šiandien į Šanchajų atveža 3 milijonus respiratorių, jie bus padalinti 1000 vaistinių po 3000 vienetų. Vienam asmeniui parduodama viena pakuotė su 10 kaukių. Stebiu filmuotus reportažus, kaip laukiantieji ginčijasi dėl vietos eilėje, kažkas bando prasmukti, kyla muštynės. Respiratoriai greitai iššluojami, eilė nieko nepešusiųjų tirpsta, bet žmonės traukiasi netyliai, piktai apšaukdami apsaugą ir garsiai skųsdamiesi to paties likimo broliams. Naują siuntą žada ir rytoj. Perskaičiuoju savo respiratorius. Penki.

Įtampa Uhane tikriausiai nepakeliama, būtent čia kaip dangaus prakeiksmas, kaip griaustinis į žemę driokstelėjo Korona virusas. Miestas, tarsi raupsuotasis, dabar visiškai atskirtas nuo išorinio pasaulio. Karantinui užsidarę žmonės jau visą savaitę nepalieka namų, į mano telefoną krenta filmuoti vaizdai, kaip vietiniai savo betoninėse džiunglėse išeina į balkonus, atveria langus ir skanduoja. Uhanas gyvas! Baimė, pripildžiusi jį mirtinos tylos

Ir ištuštėjusiose lentynose randu, ko reikia

ir tuštumos, griausmingai prasiveržė gyventojų šūkiais į dangų. Miesto gatvės vis dar tuščios, bet jis vėl pilnas šurmulio: visuotinės maldos keliauja nuo balkono iki lango, atsimuša į fasadus ir per telefonų kameras pasiekia mano ausis.

Man pašiurpsta oda, tokio posūkio scenarijuje nesu skaitęs, matęs. Padėtis tampa vis realesnė, mano sąmonė, kaip fotopopierius, panardintas į ryškalą, čia pat nupiešia vaizdą. Skleidžiasi jautrios negerėjančių aplinkybių istorijos, neprognozuojama ateitis grėsmingai apsiniaukia.

2020/01/29

6045 infekuotieji, 132 mirusieji, 110 pasveikusių, testų rezultatų laukia 9239 įtartini atvejai.

Ligoninių statybas realiu laiku stebi 33 milijonai, komunikacijos nutiestos, pamatai išlieti. Netrukus ims surinkinėti antžeminės konstrukcijas. Tada prasidės pats įdomumas, o kol kas žmonėms rodomi reportažai iš gamyklos, kur vadovų patvirtinimui surinktas pavyzdinis blokas.

Užsienio valstybių diplomatiniai korpusai evakuojami. Žadama, kad namuose sugrįžusieji nebus atskirti nuo artimųjų.

Viruso atvejai užfiksuoti Suomijoje, Lenkijoje. Baltijos seserys apsuptos.

Suskamba telefonas. Lietuvos radijo naujienų tarnyba, nori informacijos apie situaciją iš pirmų

Statybų mašinos – tituluotos žiūrovų herojės

lūpų. Jungia į tiesioginį eterį. Sveikatos apsaugos ministrė ramina, kad LR pasiruošusi, situacija valdoma, panikuoti nėra ko. Su lietuviais Uhane ir likusioje Kinijoje susisiekta, bet niekas nepareiškė noro prisijungti prie prancūzų evakuacijos kampanijos. Netiesa. Gal man parašė laišką ir jo neperskaičiau? Negaliu pasitikrinti, laikas atsakyti į klausimus, tad ministrės melą nutyliu.

Ar Kinijoje kilo panika dėl plintančio viruso? Šiandien stebėjau filmuotus vaizdus, kaip daugiabučių gyventojai kartu su draugovininkais užkala įtartinų kaimynų namų duris. Su žmonėmis viduje. Kaip jie apsiginklavę garsiakalbiais miesto gatvėse ima daryti tvarką, medžiodami karantinui nepaklūstančius, kažkur skubančius be kaukių, nes jų nėra, radikalius visuomenės elementus. Kaip draugovininkai iš autobuso tempia močiutę, neturinčią kaukės. Kaip žmonės, stumdami perpildytus vežimus, ištuština krautuves. Manau, panika kilo seniai, bet dabar išsiveržė į gatves, kur nesankcionuoti teisuoliai skelbia savo pasaulio tvarką. Kažkodėl nekontroliuojamų kaukėtų nacių siautėjimas mieste mane šiurpina labiau nei viruso grėsmė.

Viruso juokeliai internete, rodos, išsikvėpė, žmonės nuobodžiauja ir ieško būdų grįžti prie darbų, prie rutinos. Kalbamės, kaip toliau dirbsime nuotoliniu būdu.

2020/01/30
8000 infekuotųjų, 170 mirusiųjų, 134 pasveikę.

Statybas telefonuose stebi 87 milijonai žiūrovų, čia pat tarp jų vyksta susirašinėjimas. Iš nuobodulio internautai ėmė krikštyti sunkiasvorę statybų mašineriją. Komentaruose pasipylė šmaikščios pravardės, taip prasklaidydamos nepakeliamai niūrias nuotaikas. Nacionalinis transliuotojas netruko sureaguoti ir paskelbė mašinų reitingavimą tame pat puslapyje, taip dar labiau pakurstydamas žmones. Žiūrovų pakrikštytos mašinos tapo animuotais herojais ir ėmė varžytis dėl palaikymo virtualių degalų forma.

Daugiausia dėmesio sulaukia ekskavatoriai, keltuvai, betonvežiai: Raudonasis Kaušelis, Mėlynoji Užmarštuolė, Nupenėtas Monstras. O didžiausiomis įžymybės ir herojais tampa keltuvai, meiliai pravardžiuojami pagal savo spalvas: Geltonasis Mažylis, Žaliasis Mažylis. Besikuriantys jų fanų puslapiai išplečia šią pramogą už transliacijos ribų.

苦中作乐 *(Ku zhong zuole)* Susikurti laimės salą kančioje.

2020/01/31
10 000 infekuotųjų, 213 mirusiųjų, 183 pasveikę.

Besitrinant namuose galima pritrinti ir kai ką daugiau. Žmonės skundžiasi, kad iš nuobodulio masinio išnykimo akivaizdoje mylisi be perstojo, net kūnai ėmė perštėti. Parduotuvėse pakilo prezervatyvų kainos. Netikėta karantino pasekmė gali būti padidėjęs gimstamumas, kurio Kinija savo prakutusios ir daugintis nebenorinčios viduriniosios klasės maldavo jau seniai. Tikrai žinau, kad po devynių mėnesių sulauksime naujagimių, ir daliai jų bus duoti vardai, kuriais dabar krikštijamos statybos mašinos.

Ligoninės yra surenkamos kaip „Ikea'os" baldai, tikiuosi, lygiai taip pat nesudėtingai jas bus galima demontuoti ir pervežti įsižiebus virusui kitur. Panašu, jog tokios ekstremalios situacijos ateityje gali dažnėti. Žinome, kad tirpstantys ledynai pažadins milijonus metų snaudusius mikroorganizmus. Dėl klimato kaitos besikeičianti gamta sutrikdys mus scenarijais, kurių dar net nenujaučiame. Operatyvus ligoninių surinkimas ir demontavimas galėtų būti efektyvūs kaip koncertinio turo scenos, atvykstančios tiesiai į įvykio vietą. Šias technologijas Vakarų pasaulis nuo kinų kopijuos arba nusipirks, kaip darydavo iki šiol.

2020/02/01
12 000 infekuotųjų, 259 mirusieji, 263 pasveikę.

Išaugęs pasveikusiųjų skaičius atrodo keistai, tai 43 % per vieną naktį. Nežinau, kas pasikeitė, bet renkuosi tikėti, kad atsirado naujų gydymo būdų. Mirusiųjų ir pagijusiųjų santykis vis tiek panašus, žaidimas lygiosiomis, 1:1.

Šiandien mūsų bendruomenė uždaryta. Belaukdamas maisto pristatymo, sulaukiu skambučio, apsauga praneša, kad turiu atsiimti siuntinį. Pašaliniai žmonės į teritoriją neįleidžiami. Rengiuosi, deduosi kaukę ir leidžiuosi apačion. Prie vartų pastatytas stalas, čia siuntinius atvežusieji registruojasi žurnale, tuomet skambina adresatui. Tokios priemonės imtos taikyti po to, kai pasiuntinukas Čingdao mieste užkrėtė 36 žmones. Vėl raktais suspaudau lifto mygtukus ir siuntinys mano. Pagaliau namuose turiu kavos!

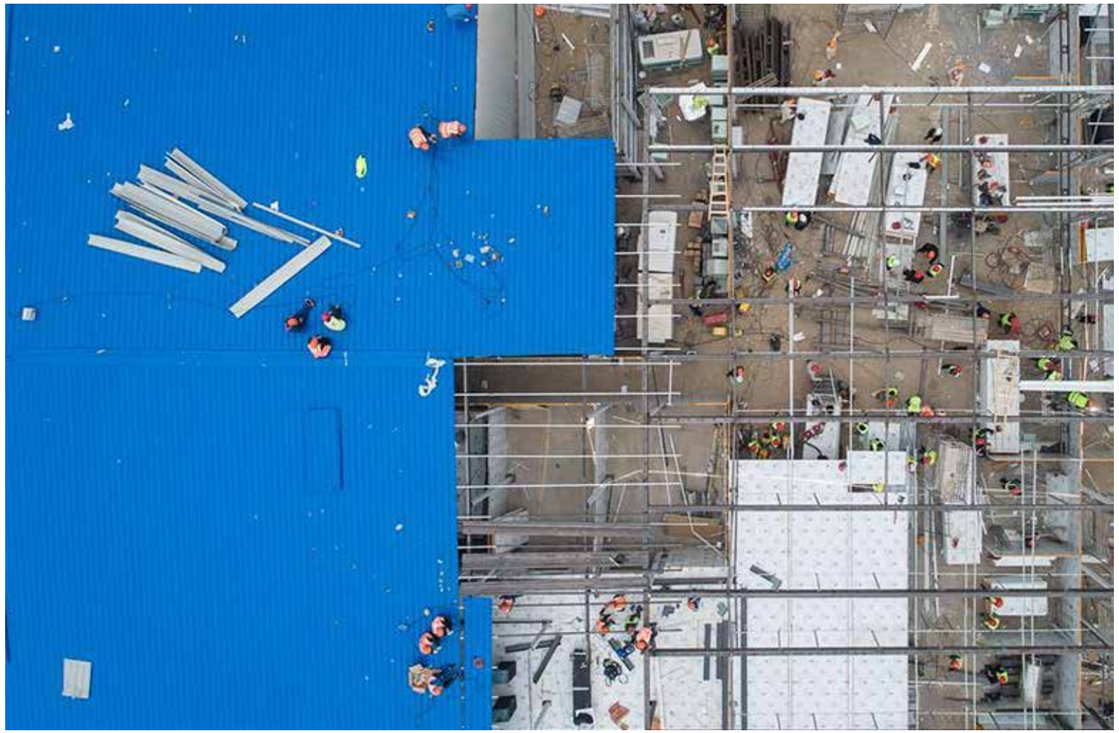

Huoshenshan (Ugnies dievo kalno) ligoninė – surenkami gamykloje pagaminti moduliai

2020/02/02
14 500 infekuotųjų, 304 mirusieji, 342 pasveikę.

Šiandien Uhane atidaryta pirmoji ligoninė. Praėjus vos 10 dienų nuo statybų pradžios čia jau priimami pacientai. Kiekvieną dieną sekiau šias statybas ir vis dar negaliu atsistebėti. Žinoma, viešieji ryšiai taip pat verti apdovanojimo, projekto viešinimas buvo kokybiškas ir jaudinantis. Ligoninę, pavadintą Ugnies dievo kalnu, perims 1400 karo medikų. Jie turi patirties ir yra apmokyti dirbti tokiomis ekstremaliomis sąlygomis.

Kita 1600 lovų talpinanti Leishenshan (Griaustinio dievo kalno) ligoninė darbą pradės ketvirtadienį.

2020/02/03
17 500 infekuotųjų, 362 mirusieji, 490 pasveikusių.

Prabundu vidurdienį. Pasigaminu kavos ir išeinu į balkoną. Miestas šiandien atrodo gyvesnis, apačioje galiu suskaičiuoti keletą žmonių. Greitkelyje šalia namų mašinų jau daugiau. Dvi savaites tuščią sankryžą reguliavęs šviesoforas atrodo linksmesnis. Retkarčiais prie jo stabteli koks automobilis, paklusdamas seniau buvusiai tvarkai. Šanchajus veržiasi iš karantino režimo, ieškodamas būdų funkcionuoti. Gyventi. Dar nesiruošiame mirti, kurią kitą dieną.

Šiam miestui visiškai netinka tuščios gatvės. Dalis mano tapatybės buvo dingusi tame vakuume. Dabar, su žmonėmis, čia grįžta civilizacija. Gyventojams padalinti talonai, tad prie vaistinių išnyko eilės ir muštynės.

2020/02/04
20 500 infekuotųjų, 425 mirusieji, 632 pasveikę.

Fantazijos apie visko pabaigą yra žmogiškos, pasąmoningos, o ir tyčinės. Tuo mes ir skiriamės nuo gyvūnų – galime įsivaizduoti abstrakčius dalykus. Pabaiga neišvengiama, todėl turime apie tai kalbėti. Visi kartais pagalvojame, kad geriau jau pasaulis prasmegtų skradžiai žemę, nei taikstytis su būties realybe, su akimirkos absurdiškumu. Tinkluose gyva etiketė „Daugiau nebenoriu gyventi šioje planetoje“ *(I don't want to live on this planet anymore).*

Nebeturime kantrybės ir valios mažinti atotrūkį tarp realybės ir mūsų fantazijose susikurtos pasaulio vizijos. Bet ši frazė, turinti užprotestuoti viską, skamba visai ne grėsmingai, o infantiliai. Nes ji kas dieną dokumentuoja mūsų visuotinę nevalią, tai alternatyvų neturinčio glebaus vaiko verkšlenimai.

Žmonės, mintyse kuriantys didingas apokalipsės versijas ir iš tiesų besimėgaujantys jos galimybe, būtinai pasirūpins šį savo dieviškos rūstybės produktą mums išpublikuoti ir ištransliuoti. Vien tam, kad bent dalele pajustume tą skausmą jų paveiksluose, knygose, filmuose, konspiracijos mituose. Sunaikinimo skausmą. Vaizdinius, kurių slapčia geidžiame. Norime, kad pasaulis sudegtų, paskęstų, būtų išsviestas iš Saulės sistemos ir atstumtas amžinai nugrimztų beorėje juodumoje. Tas nepritinkamas jausmas, užklojamas antidepresantais, apkaišomas alkoholio pagalvėlėmis, tyliai šnibžda mums į ausį nuodus.

Įsijungiu Larso Von Triero „Melancholiją“ – tai tik dar viena versija istorijos, kuri vyksta už lango.

2020/02/05
24 500 infekuotųjų, 492 mirusieji, 912 pasveikę.

Nepaisant visko, esu laimingas, galėdamas pabusti Šanchajuje, išeiti į balkoną ir iš karto prisiminti, kad būti čia reiškia būti XXI amžiuje. Gavau geriausias sėdimas vietas žmonijos progreso pasirodyme, ir šiandien nėra vietos, kur labiau norėčiau atsidurti.

Dar nesiruošiu pasaulio pabaigai, kurią kitą dieną.

2020/02/06
28 500 infekuotųjų, 565 mirusieji, 1175 pasveikę.

2020/02/07
31 500 infekuotųjų, 638 mirusieji, 1566 pasveikę.

2020/02/08 ....

Mindaugo Skrupskelio nuotraukos

Ištuštėjęs Šanchajus – vieniša mano gatvė

KAIP IŠLAIKYTI AISTRĄ ILGALAIKIUOSE SANTYKIUOSE. KOMUNIKACIJA ARCHITEKTŪROJE

SIGITA SIMONA PAPLAUSKAITĖ

Vilniaus santuokų rūmai (arch. G. Baravykas, 1974)

1. Pradžioje Dievas sutvėrė dangų ir žemę.
2. Žemė buvo be pavidalo ir tuščia, tamsa gaubė gelmes, ir Dievo Dvasia sklandė virš vandenų.
3. Dievas tarė: „Teatsiranda šviesa!“ Ir atsirado šviesa.
4. Dievas matė šviesą ir kad tai buvo gerai, ir Dievas atskyrė šviesą nuo tamsos.
5. Dievas pavadino šviesą diena, o tamsą naktimi. Tai buvo vakaras ir rytas – pirmoji diena.
<...>

Pr 1,1-31

Pasaulio sukūrimo mitas pagal Bibliją man yra vienas gražiausių rašytinių dokumentų, nupasakojančių pirmosios žmogaus gyvenamosios aplinkos planavimą ir organizavimą. Be jokių brėžinių, tik pagal žodinius nurodymus per savaitę buvo įgyvendinti pagrindiniai „pasaulio projekto“ etapai. Kiekvienas kūrėjo sprendimas – tikslus, apgalvotas, išlauktas, bene tobulas pojūčių ir laiko tėkmėje. Beskaitydama lengvai įsivaizduoju pirmapradę gyvybę juodame kosmose, keistas materijas, palaipsniui įgaunančias savitas formas, kurios jungdamosi ir atsiskirdamos galiausiai sukuria darnius derinius bei turtingą pagrindą augalijai ir gyvūnijai rastis. Viskas taip nuoseklu, aišku. Akimirkai pasijaučiu kažko didingo dalimi.

Pasakojimai stipriai veikia mūsų pasąmonę. Žodžiai bei tai, kaip juos vartojame, neatsiejami nuo bendrosios kultūros ir atminties. Jie praturtina mūsų patyrimus per prasmes ir reikšmes, kurias jiems suteikiame skirtinguose kontekstuose (tą geriau paaiškinti gali semantikai). O štai neuromokslininkai, pavyzdžiui, Paulas J. Zakas, tyrinėja tai, kaip pasakojimai per smegenyse vykstančius cheminius pokyčius keičia mūsų elgesį. Bet kaip šie principai gali būti pritaikomi vertinant aplinką? Na, sakykim, jūs užeinate į viešbutį, vestibiulyje tamsu ir tvanku. Sienų tapetai papilkėję nuo drėgmės. Pakabinamos lubos baisiai žemos. Tikrai nejauku. Jus

užregistruoja dienos šviesos nematęs prižiūrėtojas ir pakviečia jį sekti siaurais laiptais. Sako, jums labai pasisekė, gavote kambarį, kuriame apsistojęs Bobas Dylanas parašė dainą „Hurricane“. Staiga viskas pasikeičia, tampa žavinga, norisi sugerti kiekvieną sušvelnėjusio interjero detalę. Esate baisiai dėkingas viešbučio darbuotojui už tokią dovaną. Paliekate jam arbatpinigių. „Negražu“ lengvai tampa „gražu“ vien dėl vietos legendos. Iš tikrųjų – istorijos ir pastatai yra nedalomai susipynę, nuo pat pirmojo sąmoningo erdvės formavimo bei bandymo suprasti mus supantį pasaulį iki fikcinių konstruktų, kuriais siekiama sužadinti tam tikras emocijas.

Architektūra pati savaime gali būti laikoma istorijų pasakojimo menu. Architektai tikslingai naudoja spalvų, šviesos, erdvių, garsų ir kitų kompozicinių elementų derinius tam, kad sukurtų pageidaujamus vizualinius ir jausminius naratyvus. Jie gali būti pozityvūs bei įkvepiantys, skatinantys bendrauti, arba visai priešingi. Pavyzdžiui, teismo rūmuose Briuselyje kaltinamieji į sprendžiamąjį teismą vedami tiesiais siaurais laiptais, besitęsiančiais per tris aukštus, siekiant priversti žmogų jaustis menku prieš teisingumo galią. O, tarkime, Italijoje, Toskanoje esanti Piazza del Campo pripažįstama vienu geriausių viešosios erdvės pavyzdžių – jos mastelis labai žmogiškas, pastatų fasadai gerai dera savo proporcijomis ir medžiagiškumu, aikštės nuolydis padeda ne tik orientuotis erdvėje, bet yra patogus kiekvienam, norinčiam prisėsti. Taip, architektūros kalbos išmanymas leidžia išnagrinėti jos gramatinę struktūrą ir suprasti kūrybinius naratyvus, tačiau skirtingos aplinkybės gali atskleisti erdves dar nematytais rakursais.

Architektūra atspindi žmonijos istoriją, jos pakilimus ir nuopuolius, skirtingų civilizacijų raida dažniausiai identifikuojama pagal išlikusius architektūros paminklus ir technologinius bei meninius tų laikų pasiekimus. Progresas neatsiejamas nuo istorinių ir ekonominių permainų, taigi yra ryškiai paveiktas karinių procesų, poreikio kurti gynybines tvirtoves, ginklus, specialius miesto inžinerinius tinklus ir panašiai. Net Vitruvijaus „De architectura“, pirmasis architektūros „vadovėlis“, įtraukia karinių bazių išplanavimo gaires bei įvairių ginklų aprašus ir brėžinius. Kitas, jau vėlesnis man įdomus architektūros eksperimentų laikotarpis prasidėjo dešimtmetį po Pirmojo pasaulinio karo. Tada atsirado pirmieji žodiniai architektūros manifestai, kurių tikslas savaime nebuvo realizuoti pastatus ar miesto strategijas, bet atskleisti ir deklaruoti aktualias problemas bei vertybes. Sekant šiais manifestais, pasiūlyta įgyvendinti tokius racionalius / radikalius miestų organizavimo sprendinius kaip projektavimas pagal funkcines zonas, kuriose nebeliko vietos kultūrai, o namai iš jaukaus būsto tapo „mašina gyvenimui“ (Le Corbusier). Iš architektūrinių vizijų ištrinta viskas, kas įmantru ir nereikalinga. Šios idėjos buvo puikiai priimtos ir politikų, ir architektų bei miesto planuotojų. Šitaip modernistų „form follows function“ („forma seka funkciją“) mantra, įkvėpta Adolfo Looso, su visokiais postmodernistiniais (ir kitais) pasispardymais ilgainiui išaugo į šiuolaikinį „less is more“ („mažiau yra daugiau“), kuriam iki šiol neatsirado lygių. Neįtikėtina, kad nemažai architektūrinių idėjų, pasiūlytų nepriklausyto periodu, taip stipriai prigijo aplinkos planavime ir estetikoje, jog puikiai tarnauja ir kapitalizmui, ir net kovojant su pasauline klimato krize. Visgi tokia praktika tik parodo, kokie paveikūs gali būti visuomeninių judėjimų sukurti principai bei šūkiai, atliepiantys esamojo laikotarpio problematiką. Tačiau jie taip pat gali įsitvirtinti, evoliucionuoti ir keisti formą realiuose projektavimo procesuose ateityje.

Žodinis pasakojimas apie pastatus ar erdvę kinta ir priklausomai nuo auditorijos. Projektą pristatant rangovui, pasitelkiamas įtraukiantis, provokuojantis stilius, kalbantis su bendruomene iš tiesų labiau stengiamasi klausytis bei pristatyti sumanymo kontekstą ir socialinę naudą, norint gauti miesto planavimo institucijų pritarimą, pasakojama apie sukuriamą pridėtinę vertę, o siekiant parduoti būstus ar patalpas, žongliruojama frazėmis apie komfortą, jaukumą ir t. t. Vis dar *sproginėjant* nekilnojamojo turto rinkai Vilniuje, čia populiariausi *pitch'inimo* raktažodžiai, susiję su gamtiniais motyvais („Įkvėpti gamtos. Sukurti gyvenimui“), urbanistiniu progresyvumu („Tavo namai sparčiai augančiame ir perspektyviame rajone“), patogiu susisiekimu („Čia viskas arti“) ir senu geru *#mažiauyradaugiau*. Kartais pastato identitetas bei istorija gali būti lakoniškai perteikti metafora ar net vienu žodžiu. Kokie nors „kubas“, „avilys“, „arka“, „laiptai“ ar „kryžius“ – dažnos architektūros reklamos dalis, kuria siekiama paaiškinti erdvinę koncepciją, o kartais tokios pravardės visai sėkmingai prigyja tarp pačių gyventojų. Kita pastebėtina populiari pasakojimų maniera, tarnaujanti projektų pardavimams, yra aukščiausio laipsnio būdvardžių vartojimas. Jais stengiamasi parodyti kliento galią, jo projektas tampa *pats labiausias* pasaulyje, spekuliuojama visomis įmanomomis unikaliausio, išskirtiniausio, inovatyviausio sumanymo savybėmis. Internetas irgi neabejotinai praplėtė architektūros pardavimų žodyną ir jos perteikimą naudojant socialinius kodus. Paradoksalu, bet kuriant naujas projektus pristatančias interneto svetaines yra naudojami didžiosiose paieškos sistemose dominuojantys žodžiai. Taigi, ar išvis paties architekto manifestai ir poezija dar reikalingi? Ar jie turi potencialo pasiekti klientą, kuris, pats to nežinodamas, automatiškai formuoja sau suprantamus atsakymus?

Nauja visuomenė ir jos poreikiai, be abejo, kuria naują užduočių ir iššūkių žodyną. Elgesio psichologas Michaelas Bondas tikina, kad, norint būtinai suprojektuoti kažką unikalaus ir individualaus, yra vengiama pasvarstyti apie tai, kaip tokia aplinka formuoja gyventojų elgesį. Pavyzdžiu galėtų būti modernistiniai kvartalai, kuriuose labai aukštas nusikalstamumo lygis. Pasak Andreaso Meyerio-Lindenbergo iš Heidelbergo universiteto, daugelis miesto tyrimų įrodo, jog „socialinis stresas ir kitos su nervų sistema susijusios sveikatos bėdos kyla iš gyvenimo urbanizuotuose rajonuose, kuriuose trūksta bendrų erdvių, žalumos, jaučiama ryški socialinė atskirtis“. O tai, kad tokių šiuolaikinių ligų ir problemų vis daugėja, daro didelę įtaką jaunų architektūros biurų kūrybinėms kryptims, vertybėms bei požiūriui į profesiją. Nuo 2013 m. „Ittinerant Office“ atlikto tyrimo metu, norint išanalizuoti ir suprasti šiuolaikinių architektų veiklos principus bei prioritetus, buvo pakalbinta per devyniasdešimt skirtingų jaunų progresyvių architektų kolektyvų Europoje. Bendradarbiavimas, viešosios erdvės, procesai, tyrimai ir multidisciplinariškumas, – žodžiai, kurie diskutuojant buvo paminėti dažniausiai, – parodo, jog architektūros individualistų kartą pagaliau keičia profesionalai, siekiantys atsigręžti atgal į žmogų, bendruomenę, vietos kontekstą ir gamtą.

Kaip architektūros biurų išsikeliami tikslai ir vertybės nusako jų veiklą, taip įvairios sąvokos bei terminai, naudojami architektūrinių konkursų sąlygų aprašuose, gali nulemti ateities

Valstybinio plano komiteto pastatas (arch. E. N. Bučiūtė, 1973)

Visuomeninis prekybos centras, buities tarnybos kompleksas (arch. A. Nasvytis, A. Samukienė, 1975)

pastato ar viešos erdvės kompleksiškumą ir kokybę. Vienas unikaliausių bei skandalingiausių strateginių plėtros projektų Prancūzijoje „Reinventer Paris“ aiškiai išdėstė konkurso vertinimų kriterijus, pagal kuriuos turėjo būti išrinkti patys inovatyviausi sumanymai, užtikrinantis projektų ekonominį savarankiškumą, funkcijų įvairovę, kokybiškas viešas erdves, energetinį tvarumą, nepaisant jų biudžeto, aukštingumo ir kitų požymių. Miesto savivaldybė „geriems projektams su geromis idėjoms“ mainais žadėjo pasiūlyti geras sklypų pardavimų arba nuomos sąlygas. 2014 m. įvykęs kvietimas kurti Paryžių „kitaip“ galiausiai baigėsi absoliučiu fiasko, neetiškais santykiais su sumanymų autoriais ir... atrinktais projektais, kurie dar labiau izoliuoja privilegijuotas socialines klases nuo bendro miesto gyvenimo dinamikos. Nesiveliant į detales galima pasakyti, kad šiuo atveju, kalčiausia – vietos savivaldybė, nepasinaudojusi tokio konkursinio formato potencialu.

Jungtinėje Karalystėje vis daugiau dėmesio pradėta skirti gyvenamųjų būstų kokybei, palaipsniui kuriamas ir diskusijoms tinkantis žodynas. Praėjusiais metais specialiai suburta „Building Better, Building Beautiful“ komanda stengiasi į naujų architektūros projektų vertinimą grąžinti „grožio“ sąvoką bei tarpininkauja tarp miesto valdžios ir bendruomenių, siekiant kartu pagerinti miesto aplinką. Džiugu, kad ir Lietuvoje architektūros konkursų sąlygos bei jų pateikimas kūrybingai ieško savo formato. Projektuojant Stasio Eidrigevičiaus menų centrą, pažymėtinas ir pagirtinas „stasiškumo“ vertinimo kriterijus, tačiau gaila, jog apie visuomenei laiku ir iki galo nepaaiškintą „rekonstrukciją iš esmės“ diskutuojama iki dabar... Tai tik parodo, kaip svarbu, kad projekto konkurso sąlygos tiksliai apibrėžtų ne tik klientų, bet ir bendruomenės lūkesčius, aiškiai įvardytų bendradarbiavimo modelį, pateiktų autentišką vietos analizę, leidžiančią visokeriopai įvertinti jos kontekstą, bei paaiškintų apraše vartojamas sąvokas.

Norisi, kad kiekvienas turėtų galimybę pažinti aplinką iš pirminės jos kūrėjų perspektyvos, tačiau reikia priimti tai, kad architektūra, žmonės bei jų istorijos nuolat keičiasi. Architektai, miesto planuotojai, kraštovaizdžio architektai ir kitų sričių specialistai užima svarbų vaidmenį formuojant aplinką ir jos atmintį, tačiau netikiu, jog tarp uždarų sienų individualiai sukurti projektai gali kardinaliai pagerinti gyvenimo miestuose kokybę. Taip pat kaip ir nemažai mokslininkų, tyrinėjančių neuroarchitektūros erą, manau, kad vienų specialistų sumanyti pastatai neturi siekti suformuoti visą visuomenę. Gera architektūra gali (ir turėtų) padėti žmonėms pajusti jų teisę keisti ir patiems formuoti savo gyvenamąją aplinką. Tikiu, kad ši idėja galėtų tapti vienu svarbiausių orientyrų, padėsiančių ateityje kurti ne tik gražius, bet ir sveikus miestus.

PASISLĖPUSI ARCHITEKTŪRA

Architektas ir fotografas Norbertas Tukajus (*Norbert Tukaj*) fotomanipuliacijomis kelia klausimus: kodėl praeiviai atkreipia dėmesį į vienus pastatus, o prie kitų visiškai nestabteli? Kodėl miesto katedros ar varpinės yra labiau lankomos bei saugomos nei sovietmečio modernizmo šedevrai? Fotomontažų cikle „Pasislėpusi architektūra“ jis šaržuoja akimirką, kai buvę svarbūs pastatai prarado savo aktualius naratyvus ir tapo tiesiog paprasta miesto fono dalimi – juos nukonkuravo kiti statiniai, sukūrę ar išlaikę skambesnius pasakojimus apie save.

Tekstas ir nuotraukos yra Architektūros fondo projekto „Aikštėje“ kuruojamo ciklo „Materialūs pasakojimai“ dalis. Projekto strateginis partneris – Lietuvos kultūros taryba.

TRIUKŠMINGOS ARKOS, 2006. Aliejus, kartonas, 78,4 x 59,4

LIBIDO NUGALI CIVILIZACIJĄ, ARBA TRYS RAKTAI VLADO JUODAGALVIO TAPYBAI

VIDAS POŠKUS

Raktais į visos Vlado Juodagalvio kūrybos pasaulį (kaip pompastiškai tai beskambėtų) galėtų būti jo 2019 metų kompozicija „Komfanijos vartai“, taip pat „Drąsuolis grybautojas“ (beje, nugarinėje pusėje užrašyta – „Drasuolis…“, 2004 m.) bei tų pačių metų „Triukšmingos arkos“. Taip patosiškai pradėjus, reikėtų pasiaiškinti, prie ko čia tie raktai ir kūrybos pasauliai. O taip pat – kas gi yra V. Juodagalvis.

Mano pažintis su šiuo nelabai žinomu tapytoju prasidėjo prieš kokį dešimtmetį, vieno kibinų vakarėlio metu. Nuomojamoje pažįstamo menininko ir kolegės dailės kritikės studijoje vyko saloninio pobūdžio susibūrimas. Kramsnodamas karaimišką patiekalą ir žiūrėdamas, kaip šeimininkė iš orkaitės traukia vis naują šių pyragėlių su kapota aviena ar varške porciją, pa-

mačiau ant sienos kabantį paveikslą[1]. Į mane šiek tiek žvairuodamas ir kukliai besišypsodamas, vieną ranką įsikišęs kelnių kišenėn, po pažastimi spausdamas šakų puokštę, dešine laikydamas grybų pilną pintinę, žvelgė jaunuolis. Stovėjo jis kambaryje apsilupinėjusiomis sienomis, plokščias lubas su pakabintu šviestuvu (anksčiau sakydavome *liustru*) rėmė viršun platėjanti kolona. Savo formomis ji priminė kažką iš Kretos-Mikėnų architektūros ar tiesiog guminę pompą kriauklei atkimšti. Sužinojau, kad tai toks nelabai garsus, neprofesionalus (kalbant apie diplomus) dailininkas.

Daug vėliau pabendravus su menininku Audriumi Gražiu paaiškėjo, kad jis turi nemažą V. Juodagalvio kūrybos kolekciją. Netgi yra šioks toks dailininko globėjas. Susipažino jiedu Anykščių turguje, kur Vladas nuo seno ir prekiauja savo paveikslais[2].

Labiau detalizavus dailininko biografinę iškloti-nę, ji būtų tokia:

Gimė 1960 m. Kazachstane.

Grįžo į Lietuvą 1967 m.

Vidurinę mokyklą baigė Lietuvoje.

Paišė nuo vaikystės, 11 klasėje pradėjo tapyti aliejumi.

Daugiausiai tapo pagal sapnus.

Gauna invalidumą.

Gyvena Anykščiuose.

Taigi – kuo čia dėti tas „kūrybos pasaulis“ ir dar trigubi raktai? Juk, atrodo, viskas elementaru ir be didesnių pretenzijų. Kaip yra sakęs A. Gražys, pats Vladas savo kūrinius aiškina ir interpretuoja labai paprastai (kita vertus – juk kitaip ir negali būti – net įsivaizduoti sunku kaip nors literatūriškai savo vizijas komentuojančius Boschą ar Magritte'ą). Štai, būtent „Komfanijos vartus“ autorius pristatęs trumpai: „Čia nutapiau berniukus…“ Vis tik apibūdinimas „kūrybos pasaulis“ V. Juodagalvio tapybos atveju yra ne iš piršto laužtas. Šis menininkas iš tiesų kuria kitą gyvenimą. Jo paveikslai egzistuoja kaip kuo tikriausi langai į sapnų, fantazijų, vizijų ir netgi kliedesių matavimus. Šį teiginį būtų galima argumentuoti paties Vlado sumontuotu tele-Vizoriumi (raidė išdidinta mano – V. P.) „Вихрь“ (šiaip sovietmečiu buvo tokie dulkių siurbliai bei runkelių surinkimo kombainai). Tai rankiniu būdu perjungiamas (persukamas) mechaninis televizorius, kanalų funkciją perimant ant kino juostą primenančio pagrindo nutapytoms kompozicijoms. Tele-Vizorius veikia amžinai (nes elektros maitinimo jam nereikia), programas galima keisti tol, kol nepabosta specialaus mechanizmo sukti gigantišką pincetą ar atsuktuvą primenančiu prietaisu. Pastarasis, beje, man kelia asociacijas su mano tarybine vaikyste, kuomet senutėlį nespalvotą „Taurą“ tekdavo administruoti (t. y. – „Vilnių“ keisti su „Maskvos pirmuoju“ arba „antruoju“ kanalais, laimingais atvejais – „pagauti Lenkiją“) pasičiupus reples – vadinamąsias *ploskes*.

Taigi, V. Juodagalvis yra susikūręs savąjį pasaulį, tačiau tą neperšaunamą stiklą ar grotas, skiriančias vizijas nuo realybės, galima atrakinti tik trigubu raktu (vaikystės laikų Buratino su vienu auksiniu rakteliu istorija būtų primityviai elementari)[3].

Kokie tai raktai?

Jie, kaip buvo sakyta, įsikūniję bent trijuose paveikslu-ose. (Nežinau, galbūt kitiems užtektų kur kas mažiau – tik kibirkšties, įvykusios tarp žiūrovo ir personažo žvilgsnių.)

Pačiame minėtojo „Drąsuolio grybautojo“ centre stovi kūnas. Vladas tapo kūnus. Tai ir vyriški (gal net labiau – berniukiški, jaunuoliški) kūneliai, ir moteriški pavidalai. Jie būna trijų emancijų – aprengti, pusiau aprengti, nuogi. Turbūt pati dažniausia yra antroji – tarpinė būsena. Kūnai, kuriuose išryškintos genitalijos. Kartais jos nėra demonstruojamos atvirai, tačiau susijaudinimo būsenoje sunkiai paslepiamos drabužių (pastarųjų sukirpimas toks, jog dar labiau išryškina tai, ką reikia ir ko nereikia). Tame esama kažkokios paaugliškos dviprasmybės, kuomet smalsumas savojo ir kitų kūnų atžvilgiu, pirmieji seksualiniai tyrinėjimai bei patirtys jungiasi į keistą, galvą sukančią skaistybės ir perversijos pynę. V. Juodagalvio atveju šią nuotaiką dar labiau stiprina netikėtos, paradoksalios situacijos, primenančios save glamonėjančio ir netikėtai užklupto jaunuolio išgyvenimus. Gėdos bei absurdo, malonumo ir kaltės aspektai atsiduria vienas šalia kito. Tas gluminantis nuodėmės ir skaistybės derinys, netgi pati tapybinė V. Juodagalvio plastika regimai kelia asociacijas su didžiuoju masturbaciniu pasakotoju, autsaiderišku mergaičių epopėjų kūrėju Henry'iu Dargeru (1892–1973)[4].

Būtent apnuogintos moteriškos krūtinės – jų daug ir jos visos pieniškai sunkios, tartum besiruošiančios tuoj pamaitinti ir pagirdyti alkanus kūdikėlius ir ne tik juos – šmėžuoja, lydimos dygių žvilgsnelių, „Triukšmingose arkose“. Būtybės stovi olandiško tipo namų, siauraisiais fasadais orientuotų į gatvę, balkonuose, o iškaba „L'ÉCOLE ESPIONNAGE“ žemiau skelbia, kad tai yra „Šnipų mokykla“. Moterys labiau panašėja į Raudonųjų žibintų kvartalo darbuotojas, bet, prisimenant net ir sovietų saugumo bei kontržvalgybos naudotas priemones, kuomet prie kai kurių aukų būdavo prieinama tariamų meilužių bei mylimųjų dėka, tai neatrodo taip tiesmuka. Šiame kūrinyje atkreiptinas dėmesys į mažą detalę – tik viena savo nuogybes visiškai uždengusi personažė – maža mergaitė – laiko dvi raudonas vėliavėles. Vėlgi iš sovietinės vaikystės pamenu, kad tokios mėtydavosi tarp kitų žaislų maniškio lopšelio-darželio salėje. Kažką su jomis žaisdavome, matyt, tokiu būdu pratindamiesi prie mojavimo didesniais lozungais ir transparantais ne tik Gegužės 1-osios demonstracijose, bet ir viešajame gyvenime apskritai. Sovietinė, postsovietinė (labiau pasigilinus politiniu aspektu, V. Juodvalkio kūriniuose galima pamatyti ir sąsajų su saugumietiškai putiniška Rusija – bet ar tik šia šalimi?) patirtys

1 Turbūt nereikėtų dalintis tokiomis buitinėmis detalėmis, tačiau minėtieji kibinukai savo formomis, spalva ir netgi mėsa estetiškai suformuotame tešlos apvalkale galėtų būti puikia V. Juodagalvio kūrybos metafora.

2 Sakoma, kad pastaruoju metu V. Juodagalvis daugiau tapo ir pardavinėja gėles.

3 Nebūtina priminti, kad pasakų personažas Buratinas rusų rašytojo Aleksejaus Tolstojaus buvo „pasiskolintas“ iš Carlo Collodio „Pinokio“. Vėlgi, nusikaltimo motyvas, nesvarbu, kaip jis būtų pavadintas – adaptacija ar apropriacija, yra aktualus V. Juodagalvio tapyboje. Viena vertus, menamas tik ką padaryto arba tuoj įvyksiančio nusikaltimo pojūtis jo darbuose tvyro slogučio debesimis, ši kitos pusės – citatos bei aliuzijos ikonografine prasme čia irgi yra aktualios.

4 Ir nors nesinori lyginant pritempinėti vieno menininko prie kito (nes tokiu atveju norom nenorom prasideda tam tikras subordinacinis hierarchizavimas), tačiau reikia pastebėti, jog abu jie yra puikūs pasakotojai, o jų nupiešti bręstantys, ore tartum dvaselės plevėsuojantys kūneliai glumina paradoksaliu savo nukūnėnimu. Ištvirkusi skaistybė ir niekas kitas…

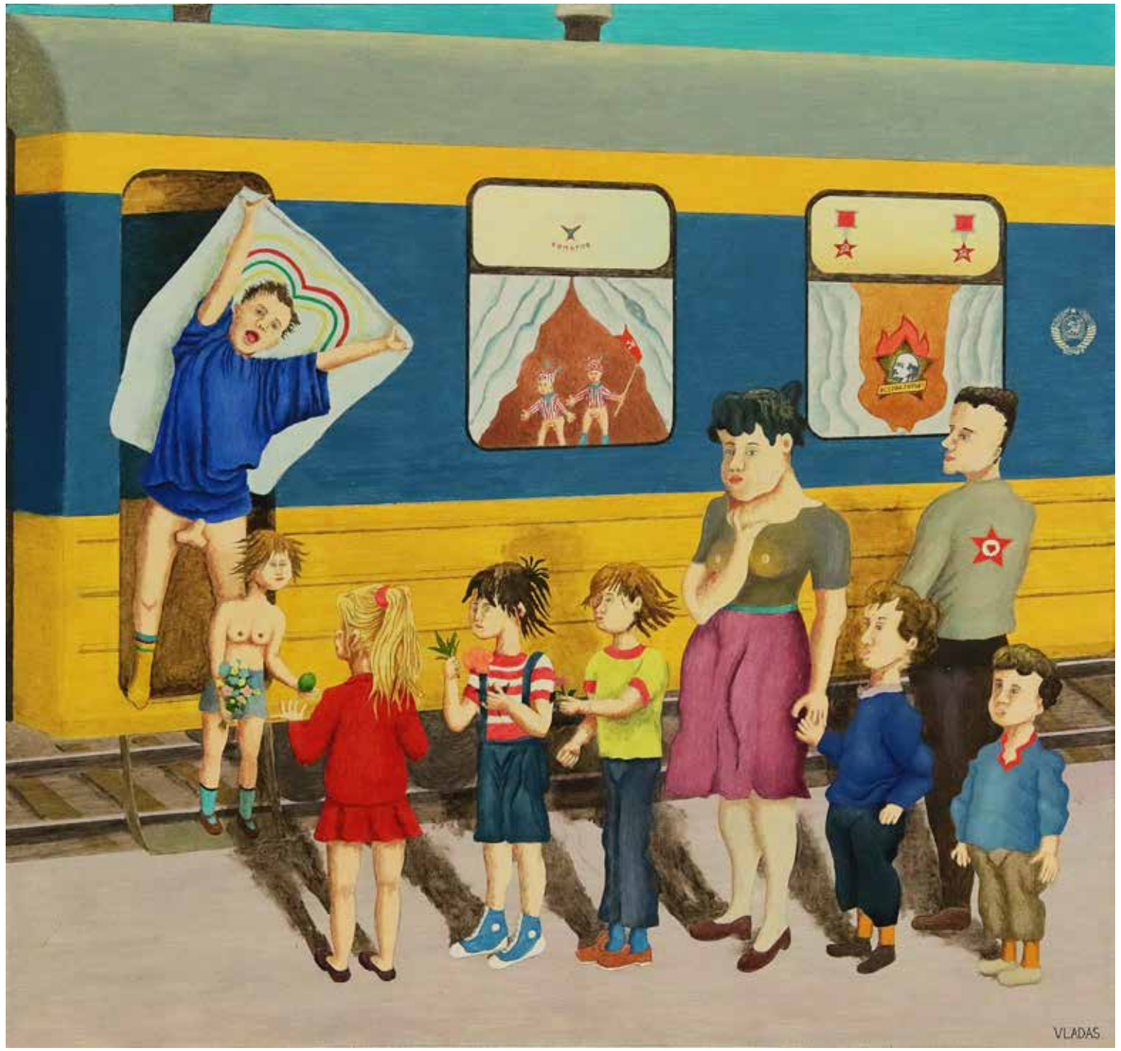

PRIE TAMBURO, 2008. Aliejus, kartonas, 59,8 x 56,6

neabejotinai yra padiktavusios, ką ir kaip reikia tapyti. Tariamas (o gal ir šiek tiek tikras) optimizmas, ryškios, beveik fluorescencinės spalvos ir vidurdieniškai šviesus koloritas atkeliavo būtent iš ten. Iš tų vietų bei laikų, kur viskas buvo gera ir gražu. Esmė, kad už viso to, it sustandėjusi varpa kelnaitėse, regimai kyšo juodagalviškai besišypsantis, grėsmės akimis baltakiuojantis Absurdas.

Galop – „Komfanijos vartai“. Vienas naujausių V. Juodagalvio paveikslų, kuriame berniukiška nekaltybė vėl susipina su tyrai grėsmingais kūniškųjų nutikimų ir socialinių susitarimų simboliais: falo siluetas ant *čemodano*, gaideliai (tikrai ne Galijos atributai) ant *maikučių*, net, pagal nusistovėjusius prietarus, neva mergaitiškai raštuotos puskojinės arba didžiąja Vagina galintys tapti akmeniniai vartai, mikėniškųjų „Liūtų vartų“ reminiscencija[5]. Svarbesnė čia yra iš pirmo žvilgsnio antraeilė detalė, kurią išduoda tįsantys šešėliai ir akyse trūnijantys akmenys. Galbūt kituose V. Juodagalvio kūriniuose gamta išsiveržia dar plėšriau sprogstančiais pumpurais bei žiedais, tačiau čia ji kaip niekada (tikrai – katiniškai / liūtiškai) pasalūniškai pavojinga. Besislepianti už fizinio paveikslo rėmo, esanti ne vaizde, o tik nuspėjama, suvokiama, gamta ateina kaip vienintelė absoliuti nugalėtoja. Natūra įveikia kultūrą, stichija nurungia civilizaciją, lytiškumas pajungia žmogų, akmuo subyra nuo augalo, šešėliai užgožia net ir akinančią šviesą – V. Juodagalvis čia ir savo kūryboje yra kaip niekada negailestingai tikras ir išmanantis.

5 Taigi, V. Juodagalvio tapyboje it šviesa su šešėliu rungiasi du psichoanalitikai – Sigmundas Freudas ir Carlas Gustavas Jungas. Pastarasis, kaip sekundantus pasitelkęs kolektyvinę pasąmonę ir archetipus, galvoja, kad jis nugalėtojas, tačiau netikėtą triuką panaudojęs Sigmundas jį netrukus parvers ant menčių. Vis tik laimės net ir Freudą į nokdauną pasiuntęs Libido...

Vlado Juodagalvio sukonstruotas TELEVIZORIUS, 2009 / 2010. Dydis: 75 x 50 x 23

NAKTIES SILUETAI, 2005. Aliejus, kartonas, 50,7 x 60,3

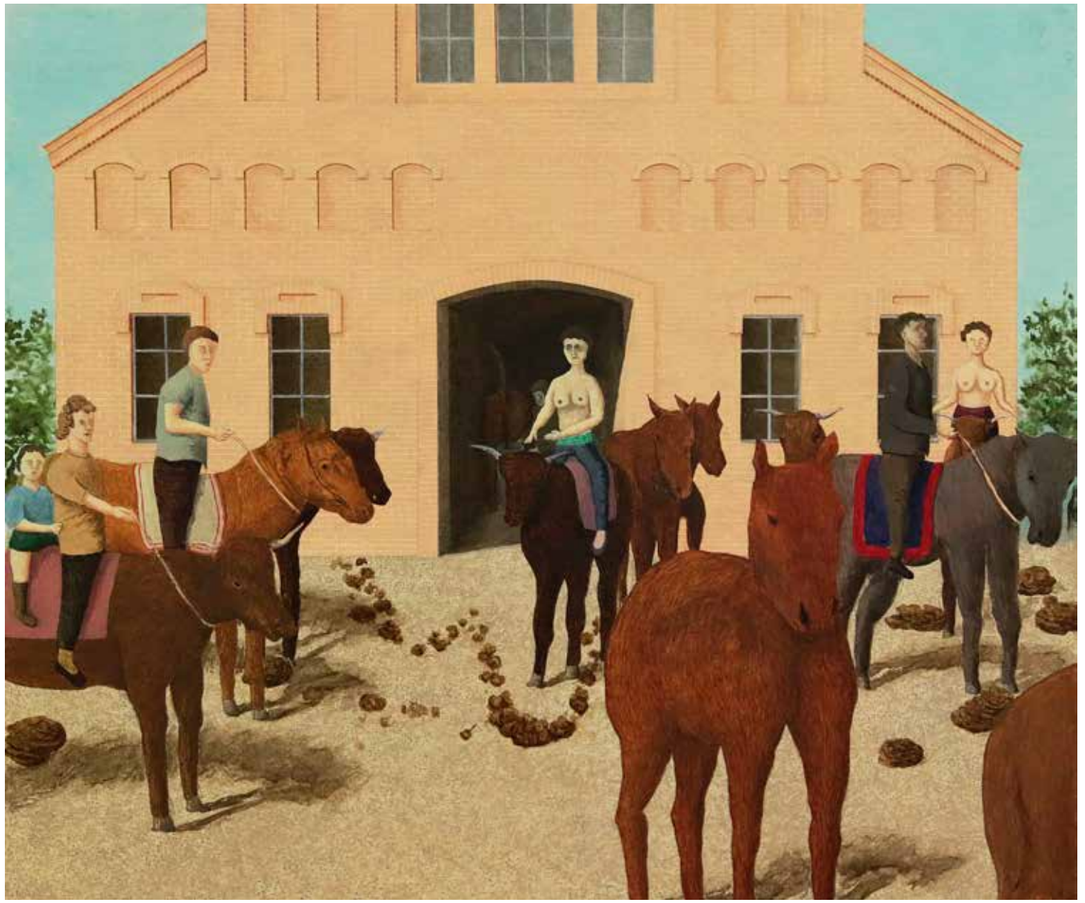

ARKLIŲ BUVEINĖ, 2006. Aliejus, kartonas, 70,6 x 59,7

VAIDUOKLIŲ MIESTE, 2014. Aliejus, kartonas, 50 x 60

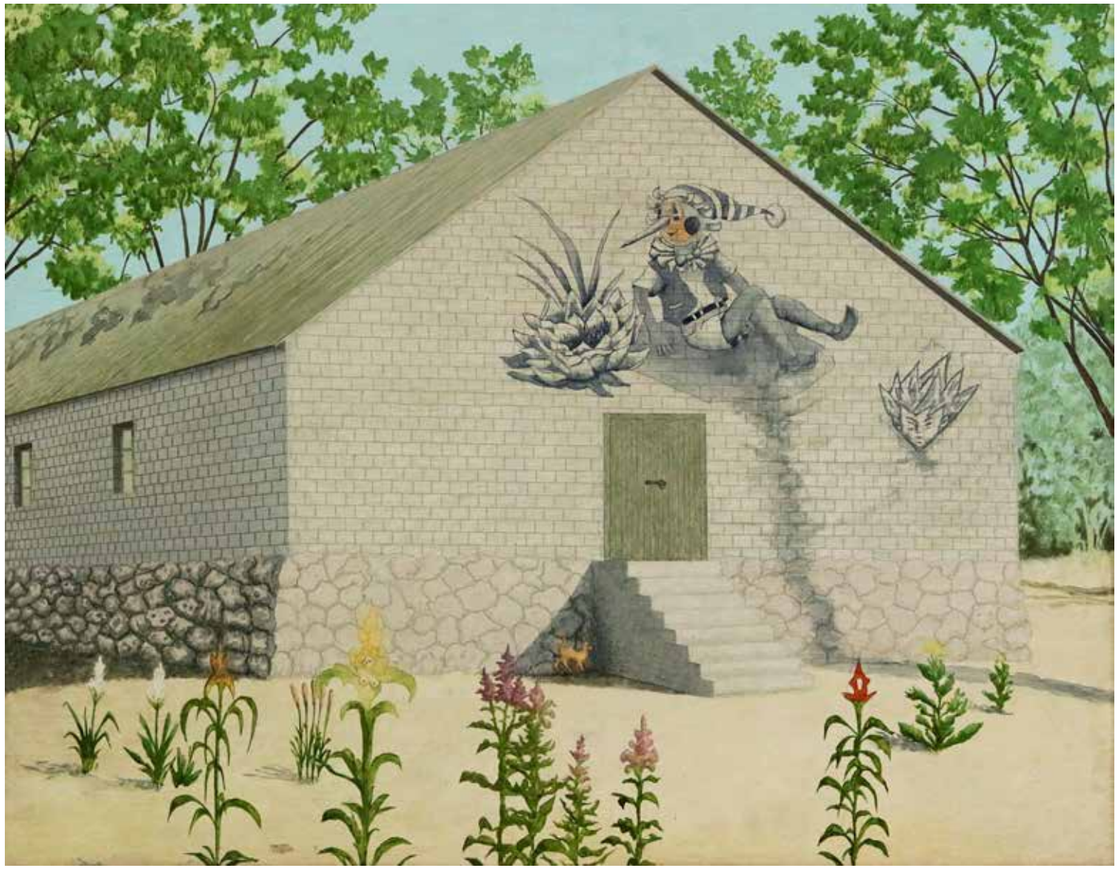

ČIRVIRBAMO KLĖTĖ, 2010. Aliejus, kartonas, 59,6 x 46,7

DRĄSUOLIS GRYBAUTOJAS, 2004. Aliejus, kartonas, 58,5 x 45

LAUMIŲ EŽERĖLIS, 2008. Aliejus, kartonas, 74,1 x 60,2

GRIEŽTAI ORGANIZUOTAS BURŽUAZINIO MENO CHAOSAS

KIRILL KOBRIN

Gilberto ir George'o paroda MONA muziejuje, Australijoje, 2015. Ché Lydia Xyango nuotrauka publikuojama pagal CC licenciją

„Tokiu nepaprastai chaotišku metu yra vienas kuklus žanras, bandantis išlaikyti klasikinį orumą.“

J. L. Borgesas

Neseniai man padovanojo *coffee table book* – pokalbių su Gilbertu ir George'u („G&G“), kuriuos 1990 m. pabaigoje – 2000 m. pradžioje vesdavo prancūzų dailės kritikas François Jonquet, knygą. Knygelę prabangiai išleido leidykla „Phaidon“, ją puošia daugybė pačių „G&G“ nuotraukų bei jų darbų. Ją galima skaityti po truputį, sakykime, per pusryčius, pilantis arbatos, burnos link nešant šaukštą su avižine koše, ant grūdų paplotėlio tepant žemės riešutų sviestą ar uogienę. T. y. atliekant veiksmus, kurių Gilbertas ir George'as niekada nedaro namuose. Ne paslaptis, kad jau daugiau nei keturiasdešimt metų menininkai gyvena Londono Ist Ende, Fournier gatvėje, name, kuris kadaise buvo nupirktas pusvelčiui, o paskui dėl vietovės gentrifikacijos ir „G&G“ investicijų (meninių bei finansinių) virto tikru – ir labai brangiu – meno kūriniu. Visiems žinoma, kad „G&G“ visada vaikšto drauge, visada apsirengę griežtais angliškais kostiumais, visada yra mandagūs ir geraširdiški, o jų gyvenimas priklauso nuo rutinos bei ritualų. Juk šlovė dueta aplankė aštuntojo dešimtmečio pradžioje, kai pora nusprendė tapti „gyvomis skulptūromis“. Tiesą sakant, nepaisant to, kad jiedu sukuria gana daug įprastesnio meno – koliažų, fotografijų, plakatų, – „G&G“ iki šiol išlieka „gyvomis skulptūromis“. Tarp griežtų taisyklių, kurių Gilbertas su George'u griežtai laikosi, yra net tokia – niekada namuose nelaikyti jokio maisto! Tik arbatos maišelių, kavos, cukraus, arbatinuką ir puodelių. Ir, žinoma, šampano. Pusryčiauja „G&G“ užeigoje, esančioje Brick Lane gatvėje, o du kartus per savaitę jie važiuoja į kaimyninį Haknio rajoną, papietauti turkų restorane „Mangal“ Kingsland Road gatvėje. Visada vyksta tuo pačiu 67 autobusu, kuris išvažiuoja iš Aldgeito. Keletą metų gyvenau už kampo nuo „Mangal“ ir gana dažnai matydavau tuos du senus vyrus nepriekaištingais kostiumais, kai jie išlipdavo iš autobuso ar kirsdavo gatvę, arba – jei žvilgčioji į restorano langą – sėdėdavo salėje, kurioje virš jų kabojo nepakenčiamai prastas tapybos darbas, atsiradęs čia įstaigos savininko valia. Viskas, ką dabar išvardinau, aprašoma ir aptariamoje knygoje, kurią kartais paskaitau per pusryčius savo rytinio ritualo, neturinčio nieko bendra su „G&G“ įpročiais, metu. Tik mano neskubrūs pusryčiai su kokia nors kvaila knyga rankose yra grynai asmeninis ritualas, o kiekvienas jų kruopščiai surepetuotas pasikartojantis judesys yra svarbi kūrėjų konceptualaus meno detalė – beje, sujungta su griežtai organizuotu performansu.

Toje knygos dalyje, kurioje kalbama apie anglo George'o ir italų tiroliečio Gilberto pažinties metus Londono Šv. Martino meno mokykloje, Jonquet klausia – ir ko gi jus ten mokė? „Nieko, – atsako vienas iš pašnekovų, – tik formos. Juk mes buvome skulptūros skyriaus studentai. Kiti fakultetai įprasti – dizaino ar tapybos, o skulptūros buvo visiškai kitoks.“ Tada George'as priduria: „Skulptūros skyrius išsiskyrė iš kitų, siūlydamas pamokas pašaliečiams. Šv. Martiną finansavo inspektorių komitetas, kuris visiškai nepritarė tokiam kursui. Tačiau Frankas Martinas viską dokumentuose sudėliojo taip, kad pinigai iš kitų fakultetų buvo pumpuojami į mūsiškį. Oficialiai mūsų mokymo kursas neegzistavo. Negavau jokio laipsnio, nieko panašaus. Martino planas buvo padaryti departamentą iš karto patogų ir universalų, tad pakvietė studentus ir mokytojus iš viso pasaulio. Kuo originalesnis buvo kandidato gyvenimo aprašymas, su tuo didesniu įkarščiu Frankas jį tempdavo pas mus. Karo metu – o jis tarnavo „Dykumų žiurkėse“[1] – daug kentėjo; manau, kad būtent tada jam kilo mintis apie daugiakultūrę lydyklą.“

1 Taip buvo vadinama britų Septintoji tankų divizija, kuri, dalinai, 1942–1943 m. dalyvavo kampanijoje Šiaurės Afrikoje.

Be įdomiausios istorinės medžiagos, leidžiančios suprasti, kas iš tiesų britų menui, Londono gyvenimui ir to meto jaunimui buvo „svinguojantys šešiasdešimtieji“, šioje ištraukoje galima aptikti svarbų išeities tašką pokalbiui tokia amžina tema kaip „menas ir chaosas“. Galų gale, kažkodėl juk yra priimta – iš tikrųjų priimta tik pastaraisiais metais – meną laikyti kažkuo tekančiu, nepaklūstančiu laikui ir organizavimui, o menininką – savimi pasitikinčiu, laisvu, įžūliu kūrėju, darančiu, ką nori, kai įeina į šventą transą. Kitaip tariant, Menas ir menininkas dažnai suvokiami kaip savavalė chaotiška Gamta, savo laisvumu besipriešinanti organizuotoms, nuolaidžioms Kultūros taisyklėms. Iš tiesų, ši Kultūra neapima vadinamojo „tikrojo meno“, ji – tikros laisvės ir kūrybinio chaoso apraiška. Toks požiūris gana vulgarus; jis paplitęs tarp greičiau nuo meno nutolusių miesčionių ir kilęs iš buržuazinių bei vartotojiškų pastarųjų penkių šimtų metų meno judėjimų – romantizmo. Romantizmas atplėšia menininką nuo jį supančios visuomenės, atskiria laisvąjį Meną nuo formalizuotos Kultūros, jam suteikia aukštą „tikrojo“ titulą tik tada, kai šis pažeidžia visas taisykles – tai yra: išreiškia savimi vos ne pirmykštį chaosą. Šią koncepciją, sugalvotą XIX a. pradžios romantikų, pasigavo ir vėlyvieji romantikai; ji keistai vystėsi psichoanalitinėse teorijose, aiškinančiose meną. O palyginti neseniai, maždaug prieš 50 metų, visa tai įsiliejo į jau visiškai beprasmį hipių judėjimą, kuris, be abejo, buvo kiaurai konservatyvus, retrogradiškas, reakcingas – su spontaniškų aktų, kūniškojo ir emocinio chaoso sudievinimu, su savo tikėjimu „iš prigimties geru ir puikiu žmogumi“. Įdomu tai, kad kuo daugiau kalbama apie spontaniškų poelgių, improvizacijų, kūrybinio chaoso ir kovos su miesčioniška tvarka būtinybę, tuo į griežtesnius ekonominės, ideologinės ir kultūrinės santvarkos, nesunaikinamo Ordnungo, rėmus patenka visas tas tariamai vaisingas ir laisvas chaosas.

„G&G“ pasakojimas apie Šv. Martino meno mokyklos skulptūros skyrių yra būtent apie tai. Taip, ten viešpatavo savivalė ir chaosas; skyriaus vedėjas elgėsi kaip tinkamas, ir visa tai davė tam tikrų rezultatų – visų pirma, tie patys Gilbertas ir George'as (taip pat Barry'as Flanaganas, Richardas Longas ir Hamishas Fultonas) yra Šv. Martino auklėtiniai. Kita vertus, akivaizdu, kad visokiausių kūno ir dvasios revoliucijų epochoje nesąmoningo „savęs ieškančio“ jaunimo ten buvo kur kas daugiau – ir, žinoma, nieko gero, kalbant apie meną, iš jų neišėjo. Visa tai nestebina; bet kokiose mokyklose, nesvarbu, kaip jos organizuotos – kaip laisvos komunos ar kaip švietimo kalėjimai – paprastai taip ir atsitinka. Kažkur prasmės daugiau, kažkur mažiau, bet viskas priklauso nuo tose sąlygose esančių žmonių, nuo jų valios ir noro, pagaliau, azarto. Tai įprastas dalykas. Tačiau pati garsios meno mokyklos skulptūros skyriaus veikimo sistema reikalauja rimtesnio dėmesio. Būtent ji duoda užuominą, kaip iš tikrųjų koreliuoja „menas“ ir „chaosas“ šiandien.

Chaosas Šv. Martino koledžo skulptūros skyriuje buvo puikiai apsaugotas nuo išorinio pasaulio chaoso įsiskverbimo. Katedra gyveno koledžo vidaus sistemoje, kurioje egzistavo tradiciškesni skyriai. Šv. Martinas turėjo globėjų, surinkdavusių mokyklai pinigų, ir tik dėl sistemos sudėtingumo Frankui Martinui pavykdavo kažkiek lėšų iš šio pinigų ežerėlio nukreipti asmeninei užgaidai. Galiausiai pati kosmopolitinės meno mokyklos, kurioje labiausiai vertinamas vadinamasis „originalumas“, idėja Martinui kilo tarnaujant armijoje – ir dar net karo metu. T. y. kraštutinės nelaisvės bei griežčiausios karinės tvarkos sąlygomis – o tai, be abejo, apima ir amžiną karinį chaosą, kurį generolai, žurnalistai bei karo istorikai bando pridengti svarstymais apie „strategijas“, „planus“ ir panašiai. Mes visi skaitėme „Karą ir taiką“, žinome.

Kitaip tariant, romantinė Meno, kaip savaime gimstančio savarankiško chaoso, koncepcija yra įmanoma tik vienoje iš gana gerai organizuotų, racionalių, siekiančių pakankamai žemiškų tikslų šiuolaikinio pasaulio sociokultūrinės sistemos kuopelių. Pati „meno-chaoso“ idėja galėjo kilti remiantis darbo pasidalijimo, darbuotojo susvetimėjimo su jo gaminamomis prekėmis, susvetimėjimo, vedančio prie tolesnio žmogaus susvetimėjimo visuomenėje, sistema (aprašyta Marxo ir jo pasekėjų). Iš šio susvetimėjimo gimsta instinktyvus noras pasiųsti po velnių aplinkinį pasaulį ir daryti tik tai, ko esamu momentu norisi. Priešais mus isteriška reakcija, būdinga bet kokiai istorinei erai, tačiau tik buržuazinė visuomenė galėjo rasti tokios isterijos pritaikymą, „parduodama“ ją publikai kaip tipišką genialaus menininko elgesį. Kuo labiau nevaldomas, kuo chaotiškesnis kūrėjas, tuo jis vertingesnis, tuo daugiau pinigų siūloma už jo darbus, ypač po mirties. Viskas, kas nutiko nelaimingajam van Goghui – labai tikslus to patvirtinimas. Jei jis ūminės manijos metu būtų nusipjovęs ne vieną, o abi ausis, jo darbai šiandieną kainuotų dar brangiau.

Taigi, Meno ir Chaoso santykis – problema, iš tiesų pakeičianti tikrąją (nors istoriškai ribotą) Meno ir Laisvės santykio problemą – tam tikros pasaulėžiūros, paradigmos arba to, ką Michelis Foucault pavadino „epistema“, produktas. Tai XIX a. Naujųjų laikų, buržuazinės epochos viršūnės, epistema. Valandų knygos „Nuostabiojo hercogo Beri rankraščio“ (*Les Très Riches Heures du duc de Berry,* XV a.) autoriams arba dabartiniam konceptualistui Viktorui Pivovarovui – pateikiu kraštutinius variantus – ši problema neegzistuoja. Pirmuoju – brolių Limburgų – atveju, pati „chaoso“ idėja to meto menininkams (tiesą sakant, amatininkams, neatsiribojusiems nuo savo gaminamo produkto) atrodė visiškai svetima arba tiesiog velniška. Čia, Dievo pasaulyje, yra nusistovėjusi tvarka, pašventinta Viešpaties: visas Menas, tiksliau sakant, menas mažąja raide – tiesiog darbas ir meistriškumas, kurio reikia ilgai mokytis, o vėliau kruopščiai praktikuoti. Jau pokario menininkams, kaip kad tiems Maskvos konceptualistams, „romantiško, chaotiško Kūrėjo“ įsivaizdavimas yra tik ironiškų meninių apmąstymų tema, ir nieko daugiau. Istorijos rėmai, juosiantys tokį kūrėją ir pačią kūrybinio chaoso koncepciją, užsivėrė.

„Gerai, – sakysite, – viskas taip. Tačiau buvo – ir visai neseniai – visiškai kitokių menininkų, kurie iš tikrųjų dirbo su chaosu, *patys buvo chaosas*?“ Taip, žinoma. Kad ir puikusis Francis Baconas su savo žymiosiomis dirbtuvėmis, iki lubų prigrūstomis įvairiausių šiukšlių, kurias jis impulsyviai išrūšiuodavo, kad galėtų ką nors panaudoti naujam kūriniui – suglamžytą neryškią nuotrauką, laikraščio fragmentą, reklaminį lankstinuką ir panašiai. Tačiau atkreipkime dėmesį, kad Baconas netapė „chaotiškų paveikslų“, jis net – nepaisant pakankamai netvarkingo gyvenimo būdo – *nebuvo chaoso įsikūnijimas, inkarnacija žmogaus pavidalu.* Jis sąmoningai, beveik racionaliai kūrė chaosą, aiškiai įrėmintą savo garsiųjų dirbtuvių, ir tada su šiuo chaosu dirbo. Atrodytų, lyg Baconas savyje sukūrė beprotišką romantišką menininką ir retkarčiais išleisdavo jį pasivaikščioti su teptuku rankoje – bet būtinai tik griežtai prižiūrėdamas.

Iš rusų kalbos vertė Antanas Kunotas

RITERIS, MIRTIS IR VELNIAS

GEDIMINAS JANKUS

RITERIS

Ar pastebėjote, kaip jus supantys įprasti daiktai keičiasi? Jie tampa visiškai kitokie, lyg niekada. Niekada jūsų nepažino, nepažįsta. Jūs jiems svetimas. O ir jie. Ir jie svetimi. Bet tasai kismas vyksta lėtai, palaipsniui. Ir jūs ilgą laiką neatkreipiate dėmesio. Ir įprasta aplinka tampa tokia savarankiška. Nepriklausoma. Dėl jūsų abuojumo. Atsainumo. Daiktai pradeda gyventi visiškai kitu ritmu. Savo ritmu ir ilgai slėptomis, nesuprantamomis galimybėmis. Visai kitu pasauliu. Jie pradeda gyventi. Ir nejučia įtraukia. Ir jūs priverčiamas gyventi visai kitą gyvenimą.

Aš supančių daiktų pokyčius pastebėjau atsitiktinai. Pirmiausia, antikvarinis raudonmedžio stalelis. Šis nedidukas, keistos formos baldas, senelės palikimas. Netikėtai jis pakito. Paaukštėjo, padidėjo, išsitempė. Tapo panašus į didelę senoviką komodą. Svetimą ir tokią įmantrią. Bet. Bet tikrai matytą. Matytą kur? Nebent kokiame senų baldų sandėlyje. Nebent sapne. Apimtas smalsumo, klebenau užrakintas dureles, nes raktelio, žinoma, neradau. Bet juk tai buvo jau kitos durelės. Kitas užraktas. Kitas raktas. O juk buvo, buvo senasis raktelis nuo to raudonmedžio stalelio. Tikrai buvo. Aš jį regėjau, tik nepamenu, kur.

Tada, kažkada labai seniai, atrakinau tas dureles. Jos vėrėsi sunkiai, turėjau abiem rankom traukti. Iš vidaus tvokstelėjo keistas, bažnyčią ar pakasynas primenantis kvapas. Betrūko žvakių mirgesio ir giesmių. Galva svaigo, akys priplūdo ašarų. Pamačiau boluojantį pailgą stačiakampį. Tai buvo įrėminta senoviška graviūra. Rėmeliai apsilaupę, paauksavimas nusitrynęs. Ištraukiau, įsispoksojau. Ir markstydamasis ilgai negalėjau atplėšti akių.

Paveiksle buvo pavaizduotas jojantis šarvuotas raitelis. Šalia vaipėsi staipėsi baidyklės. Kažkokios kraupios pamėklės. Jos lydėjo ar persekiojo. Tolumoje, aukštai ant kalno, bolavo pilies kuorai. Nudžiūvę brūzgynai skėtė plikas dygliuotas šakas.

O, iškiliai ir tiesiai balne besilaikantis.

O, priekin žvelgiantis.

O, atgal baimingai nesidairantis.

O, nieko nebojantis.

Kas tu? Ką reiškia tavo paslaptingas šypsnys? Kur tu joji? Koks tavo tikslas?

Iš kur, kodėl, kada?

Ar seniai graviūra slėpėsi stalelyje? Nesumojau, ką ir galvoti. Kažkokio impulso pagautas, apvaliau ją nuo dulkių ir pakabinau kamputy prie knygų spintos.

Paslaptingasis radinys blausiai bolavo šviesiais riterio šarvais ir pakeltu antveidžiu, aplink raitelį šlaistėsi bjaurios pamėklės – tik daug vėliau sužinojau jų vardus. Kaip ir pačios senosios graviūros autorių – Albrechtą Diurerį. A. D.

A.D. 1513. Tai buvo išraižyta paveikslo apačioje. Graviūra „Riteris“. O Mirtis ir Velnias – jo palydovai. Mirties galvą puošė karūna, iš kurios šnypštavo ją apsivijusios gyvatės. Kaulėtoje rankoje – didžiulis smėlio laikrodis. Kitame paveikslo krašte – Velnias bjauriu ožio snukiu. Ilgu aštriu ragu vis taikėsi Riteriui į nugarą.

Kaukolė prie tako prie tako akmenuoto žvelgia akys akelaitės ne ne akys rožės rasotos akiduobės žvelgia rožėmis kaukolė markstosi rožėmis žiedlapiai balti raudoni man merkia kankinių šventųjų kauleliai kaulai kalbasi bijok ištarti išarti kaukolė prie tako kankinių kauleliai.

O Riteris tiesiai laikėsi balne, per petį permetęs ilgą ietį. Žvelgė į priekį, lyg nieko aplink nematydamas. Nekreipė jokio dėmesio į prie jo žirgo besišliejančias pamėkles. Tik retsykiais jam (nors gal labiau – kiek besibaidančiam žirgui) jos įkyrėdavo. Pasukdavo apsukdavo ietį. Lyg miklindamas ranką. Lyg žaisdamas. Neatsilikdamas šalia šuoliavo šuva.

Riteris jojo nesustodamas, skriejo Žemutinės pilies siauromis vingiuotomis gatvelėmis. Jis jojo, o žirgo kanopos caksėjo per gaubrėtų akmenų grindinį.

Klik klak cvik cvak kėku kėku.

Ankstyvas rytas, senojoj Turgaus aikštėj darda vežimų ratai, keikiasi krovikai nešikai. Pūkščia ridendami statines, prigrūstas silkių kilkių, tempdami didžiulius sūrius. Šviežutėlė skerdiena supasi ant didžiulių kablių.

Raitelis prajojo. Su savo palyda.

Ir it koks siaubiantis trumputis viesulas praūžė. Ridenosi dužinėjo statinės, skraidė skerdienos gabalai. Sūrių galvos švyst pašvyst. Silkės kilkės amą atgavo atsigavo, link upės vingu vingu. Tyško ištiško vaisiai. Braškėdamos sviro pasviro griuvo pavėsinės. Keiksmai ir aimanos aplinkui, spruko kas tik gali, kas sveikas liko.

Raitelis prajojo. Su savo palyda.

Vlik vlak čiolde riolde vril devil.
Vril devil. Vril.

Graviūra kabojo kamputyje prie knygų spintos. Buvau ją užmiršęs. Vieną vakarą man prireikė kažkokios knygos. Negaliu prisiminti, kokios. Ar tai svarbu? Gal ne. Gal taip. Gal Joriso-Karlo Huysmans'o. Gal Roberto Browningo.

Priėjau prie knygų spintos ir jos nepažinau. Tai nebuvo mano didžiulė senoviška spinta. Antikvarinė, su įspūdingomis liūto letenomis apačioje ir įmantriais drožiniais ant riešutmedžio durelių. Nieko neliko. Ji pasikeitė, susitraukė, sumažėjo. Tapo siaurute, dviejų stiklo durelių kuklia spintute.

„Ateina laikas atsirinkimo pasirinkimo. Viską reikia reikliai atsirinkti. Ir knygas. Aš atsisakiau savo didžiulės bibliotekos, dovanojau universitetui. Žinoma, ne viską. Pasilikau tik man brangiausią, mylimiausią literatūrą. Ir tos knygos sutilpo į mažytę dviejų durų spintelę“, – taip kalbėjo mano velionis dėdė, profesorius emeritas, savo mažytėje bibliotekėlėje pasilikęs keletą prašmatnių ekumeninių Biblijos leidimų, ezoterinių ir senosios magijos foliantų, Brokhauzo ir lietuviškąją Bostono enciklopedijas, lietuvių literatūros lobyno tomų.

„Ak, dėde brangus, nejau tavo knygynėlis pakeitė mano tiek metų kauptą biblioteką?“ – sutrikęs žvelgiau. Žvelgiau, mačiau ir netikėjau. Mano senosios didžiulės knygų spintos vieta buvo užimta. Ją užėmė graviūra.

Ji išsiplėtė, išaugo. Per visą sieną nutįso didžiulis Riterio siluetas. Žėrėjo jo šarvai, caksėjo žirgo kanopos. Girdėjau gyvačių šnabždesį Mirties karūnoje. Velnio burblenimą. Nesuprantamus žodžius. Šiurpą keliantį šnabždesį. Šiurpą keliančius žodžius.

Ateikite ateikite ateikite.

Nė nepajutau, kaip įžengiau ir atsidūriau paveiksle. Nusekiau paskui neskubriai jojantį Riterį. Laikiausi atstumo, nes bijojau jo pamėkliškų palydovų. Pamačiau dėdę profesorių emeritą. Jis pamojo, ir atsidūriau nedideliame odeone. Apvalaina erdvė buvo pilnutėlė. Susispaudę sėdėjo seniaĩ ir neseniaĩ mirę mano tėvai, nutolę artimieji. Su dėde kalbėjomės apie knygas. Apie Albrechtą Diurerį. Apie jo graviūras ir paveikslus. Šnekėjau per garsiai, ir buvau tildomas nutildomas. Nes į visus nuo pakylos kreipėsi Nepažįstamasis, laurų vainiku vainikuotas.

Kokį atvėrimą turėjau išgirsti? Nežinau. Mane kažkas primygtinai kvietė. Palikau mirusiųjų odeoną. Pamačiau tolstantį Riterį, jį supo tie patys palydovai, amsėjo šuva.

Cvink cvank klikt klakt kyko kyko.
Kyko kyko.

O iškiliai ir tiesiai balne besilaikantis, o priekin žvelgiantis, o atgal baimingai nesižvalgantis, o nieko nebojantis. Kas tu? Ką reiškia tavo paslaptingas šypsnys? Kur tu joji? Koks tavo tikslas?

Klupdamas vijausi Riterį, kartais jo tiesi povyza ir linguojanti ietis dingdavo iš akiračio. Akmenų takas baigėsi. Nesigirdėjo žirgo kanopų. Vos įžvelgiamas keliukas, apaugęs šiurkščia žole, leidosi slėnin, vėl kilo į kalvą. Aukštyn, aukštyn. Pradėjau dusti, stabtelėjau. Štai jis. Ant smėlėtos kalvos gūbrio, apaugusio viksvom ir laukinėm žolėm. Slenkančių tamsių debesų supamas, Riteris ant žirgo žvelgė į tolį. Ietis buvo nuleista. Vėjas kedeno trumpą apsiaustą. Aiškiai išgirdau bangų mūšą.

Ėmiau kopti, ir tada Riteris dingo. Matyt, leidosi žemyn nuo kalvos keteros. Pagaliau pasiekiau viršūnę. Prieš akis atsivėrė banguojanti jūra. Bangos baltom keterom plovė pakrantę. Vėjas vėlė plaukus ir nuo veido džiovino prakaito lašelius.

Riterį pamačiau pajūryje. Jis buvo nulipęs nuo žirgo ir priklaupęs laikė rankose kažkokį šviesų gumulą. Ristūnas, nuleidęs galvą, ramiai stovėjo netoliese. Bjauriosios pamėklės bindzinėjo tolėliau, nebodamos bangų purslų. Jos kraipėsi vaipėsi ties pakrantėje sukniubusiais mažais kūneliais.

Tai buvo vaikai baltais apsiaustėliais, paženklintais raudonais kryžiais. Vaikų kryžiaus žygeiviai. Vaikai pasiryžo vaduoti Ganytojo grabą. Juk – „leiskite mažutėlius pas mane, leiskite“. Ar tikrai? Kodėl neleidžiate? Ar tikrai nieko nejmanomo? Juk tie vaikai taip tikėjo, taip tikėjo! Ir jų tikėjimas buvo tikrai ne garstyčios grūdas. Kas išmatuos jų tikėjimą? Kas? Ar pajėgs? Ar išdrįs?

Tačiau stebuklas neįvyko. Mums neprasiskyrė jūra. Mūsų trokštančių niekas nepagirdė. Mūsų alkstančių niekas nepamaitino. Niekas neleido mums, mažutėliams, pasiekti švento tikslo. Aiman aiman. Mes mirštame svetimoje pakrantėje. Mes ašarojame karščiuojančiom akim.

Vaikų kankinių kūneliai prie jūros prie jūros sūpuoja juos bangos smiltys aplimpa galvelės jūs mano akelės išverktos kauleliai pagairėj svetimoj prasiskyrė jūra jūružė žengiate vaikeliai spindintys žengiate vaduotojai tikrieji jūs kankiniai šventieji.

Riteris priklaupęs laikė berniuko galvą. Girdė jį iš senos veršio odos gertuvės. Vaikio akys lėtai atsimerkė. Jis žvelgė į Riterį. Nusilpęs kūnelis suvirpėjo. Užplūdęs begalinis džiaugsmas suteikė jėgų.

Taip, niekada neužmiršiu šios akimirkos. Juk tai aš buvau tas vaikis, trylikametis kryžininkas, pasmerktas kankinančiai lėtai mirčiai, kaip šimtai mano bendražygių. Pasmerktas šalia jūros, kurią pasiekėm po ilgos klaikios kelionės, šalia jūros, kuri neprasiskyrė, kuri nepaisė mūsų karštų maldų ir dejonių. Bet mane išgelbėjo Jis. Aš Jį pažinau. Tas Riteris iš graviūros mano kambaryje. Tas Riteris yra… aš pasakysiu. Aš…

Ar pastebėjote, kaip jus supantys įprasti daiktai keičiasi? Jie tampa visiškai kitokie, lyg niekada. Niekada jūsų nepažino, nepažįsta. Jūs jiems svetimas. O ir jie. Ir jie svetimi. Jie pradeda gyventi. Ir nejučia įtraukia. Ir jūs priverčiamas gyventi visai kitą gyvenimą.

MIRTIS

Kur gi Mirtie tavasis geluonis klausinėjate drąsindamiesi ir vildamiesi kad jo nebėra dingo nunyko nušipo išdilo jau švenčiate pergalę prieš Mirtį yra niekur nedingo yra tasai geluonis ir ne vienas kurgi Mirtie tavoji pergalė matot ją kasdieną mano pergalę ir matysit Mirtis nebus nugalėta nuolat sau kartokit yra laikas gimti ir mirti laikas sodinti ir rauti kas pasodinta kas gi raus jei manęs neliks iš tiesų iš tiesų sakau jums tik iš mirties pereinate į tikrąjį gyvenimą geriau nuolat klausinėkite mirtis ir kas toliau kas toliau po mirties jūsų laukia naujas aukštas lygmuo dabar jums nesuvokiamas esate tamsybės vaikai praregėsite tik po mirties sutikite mane kilniai pagarbiai oriai ir kančių išvengsite

Riteris spindinčiais šarvais graviūroje joja tolyn joja per kalnus ir lygumas per miestus ir kaimelius gelbsti jus nuo Mirties gelbsti nuo manęs bando suspėti kartais nusileidžiu apverčiu savo didįjį smėlio laikrodį prailginu trumpam žemišką klejonę kažkam betgi kam netruks smiltys subirs ir paskutinė valanda išmuš šalin dejonės ir aimanos džiaukitės skambantis varis ar žvangantys cimbolai jums teduoda ženklą didžioji iliuzija jus apgaubs juk po mirties jūs atgimsite naujam tikram gyvenimui nejau nesuvokiate kad negimstate o mirštate o kai mirštate atgimstate Riteris užsispyręs netiki kad ir jo valanda paskutinė artėja jam smėlio laikrodis jau seniai viską užbaigė bet jis nieko neboja nei manęs nei Velnio jis joja ir joja žvelgia tik į priekį bet aš kantri ir juk turiu ką veikti aš galiu ir palūkėti jis retsykiais pažvelgia į mane su paniekos šypsniu jis pasukinėja savo ilgąją ietį galvoja kad jį saugo Dievas niekas jo nesaugo niekas negloboja tik mano gailestingumas jam maloningas ak jau seniai jis turėjo priglusti prie mano gyvačių geluonių tas užsispyręs Riteris jis įsitikinęs esąs nemirtingas kas jam galėjo suteikti nemarybę niekas be manęs negali suteikti tokios malonės toks sutarimas nuo senų senovės su Kūrėju

aš graviūroje neišvaizdi Albrechtas pasistengė subjauroti kai ką atskleisti už tai kentėjo prieš mirtį taip taip tos gyvačiukės mano karūnoje rangosi šnypščia bet tai Slaptosios doktrinos simbolika kaip ir tos didesnės apsivijusios aplink mano kaklą ir krūtinę nereikia jų bijoti švelnus ir aistringas jų prisilietimas kaip Kleopatros mirtis lengva tikrai tikrai o mano išvaizda apgaulinga ne tokia kaip graviūroje iš tiesų esu jauna graži viliojanti tepriglunda prie mano krūtų jaunas ar senas tik padilgčios mažyčiai gyvačių geluoniai palaima apims ramybė

skeletai kaukolės mus supa mirusiųjų pasaulis mus supa jis mumyse ir Mirties šokis amžinas į savo ratelį įtraukia be įspėjimo nebent maloningai kai kuriems sapne ar košmare pasiųsiu ženklą tesupras šokame visi drauge monarchai ir kilmingi vargšai ir turtingi mano žirgas niekada nepavargsta aš joju paskui Riterį aš jį sekioju aš jį varginu nebent jis Angelas bet žinau tikrai jis ne Angelas tavo valanda artėja paskutinė valanda.

VELNIAS

Ar mano grandinė trumpa? Ar ją pailgins šventas Augustinas? O gal Riteris iš graviūros?

Jis man leidžia sukinėtis šalia, jis ne tik pailgino grandinę, vieną dieną jis ją visai nutraukė.

Riteris manimi pasitiki. Esu laisvas ir lydžiu jį iš smalsumo. Man smalsu, kaip baigsis jo ir Mirties dvikova.

Smalsu. Juk visa, kas žmogiška, man nesvetima. Man smalsu ir įdomu.

Ir ne tik tai. Aš nuolat erzinu pasipūtėlę Mirtį. Trukdau jai. Klaidinu. Saugau Riterį.

Nes aš nesu piktoji dvasia. Nieko bendro neturiu su Mirtimi.

Nesu koks puolęs nupuolęs iš aukštybių Angelas. Niekas manęs nenutrenkė ir nepasmerkė.

Šalin, teologai, su savo pasakaitėmis. Aš niekam nelinkiu ir nedarau blogo.

Esu gamtos dvasia. Padedu nelaimėliams ir vargšams. Vadinkit, kaip tik norit, tik ne blogio ir pikto nešėju.

Tai jūs sukūrėt savo niekingus darbus teisinantį įvaizdį.

Velnias, Velnias.

Velnias sugundė, Velnias suklaidino. Velnias kaltas.

Patys save gundot, patys klaidinat. Patys kalti.

Aš tik gero jums trokštu.

Aš myliu žmogų.

Aš myliu Riterį.

Aš jam padedu.

Apage canis apage domine canis šalin šalin šventeiva šuva pamokslininke šalin dominikone apage šventakupri riteri nebegaliu klausytis būk prakeiktas prapultis tavęs telaukia mano pragaro liepsnose kaip ir tavo saugomo riterio prapultis ir prakeiksmas jo laukia taip nekenčiu jūsų visų nekenčiu kenkiu ir klaidinu riterį vesiu klystkeliais tikrojo tikėjimo jis atsisakys tarnaus šėtoniškai galybei man tarnaus ir Mirčiai ir Šėtonui adonai sabaot metaton adonai maton salamandros slėpinys elfų sambūris pragaro demonai almuzinai giborai džošua jus visus kviečiu ateikite apsupkite kankinkite šituos dievo šunis.

Kadras iš filmo „Saulės kultas“ (*Midsommar*, rež. Aris Asteris, 2019)

ŽMOGŲ UŽPUOLA ANTRININKAS, ARBA ANTRININKĄ – ŽMOGUS

VLADAS ROŽĖNAS

1986-ųjų Davido Lyncho mistinio trilerio „Mėlynas aksomas“ (*Blue Velvet*) veikėjas ramiame, idiliškame JAV miestelyje pievoje randa žmogaus ausį. Nuneša ją policijai, tačiau, užuot palikęs bylą tirti profesionalams, atsakymų ima ieškoti pats. Ir staiga supranta, kad visas miestelis tėra daili tobulumo imitacija, palaikoma iškrypusio ir kruvino antrininko – nusikalstamo pasaulio.

Tuomet maištauta prieš konservatyvų, amerikietišką svajonę apie ramius namus priemiestyje palaikantį kultūrinį foną, rodant, kad egzistuoja ir nematoma tokios idilės pusė. Tačiau laikai pasikeitė, ir D. Lyncho sukurta mintis reikalauja performulavimo, kurio imasi šiuolaikinio siaubo kino kūrėjai. Būtent todėl Jordano Peele'io filme „Pradink“ (*Get Out*, 2017) pagrindinio veikėjo (juodaodžio vaikino, akt. Danielis Kaluuya) merginos tėvai (baltaodžiai) su pasididžiavimu sako, kad, jei būtų galėję, būtų balsavę už Baracką Obamą trečiąkart. Nebėra klasikinės šeimos, slepiančios tamsiąją pusę, ją pakeitė išsilavinę ir progresyvūs žmonės, nuoširdžiai įtikėję, kad sėkmingai sukūrė utopiją anapus bet kokių socialinių problemų. Šįsyk nebereikia jokių brutalių nusikaltėlių, nes „šviesusis“ pasaulis pats savyje talpina tamsą.

„Pradink“ popkultūroje jau tapo kone pagrindiniu naujojo siaubo kino autorių vėliavnešiu – J. Peele'io siaubo žanro klišių perinterpretavimas užčiuopė kultūriškai svarbią terpę. Rasizmą šįkart išduoda ne slapti susitikimai, kuriuose miestelėnai parodo savo tikrąsias spalvas (tokią sceną ekrane veikiausiai būtume išvydę prieš gerus 30 metų), bet nuožmus antagonistų tikėjimas, kad jie, net akivaizdžiai darydami siaubingus dalykus, yra kone šventi, ir net reflektuoti savo pačių veiksmų jiems nereikia, jau nekalbant apie elgesio keitimą. Jie savo ideologijos nebeslepia, nes nemato nieko slėptino.

Merginos tėvai „Pradink“ kiekviena proga rodo, kaip rasių skirtumas jų netrikdo. Nors tuo pačiu išlenda visai nekorektiškos mintys – sutuoktiniai Chrisą giria ne kaip žmogų, bet kaip neva genetiškai stipresnės rasės atstovą. Tai komplimentas asmens, nesuvokiančio, kad taip tik dar labiau pabrėžia esminę „mes ir jie“ perskyrą, visai nesvarbu, ar už žodžių slypi geri ketinimai.

Galiausiai paaiškėja, jog D. Kaluuyos veikėjas viliotas todėl, kad turtingi, seni baltaodžiai atrado būdą savo sąmonę perkelti į, jų supratimu, fiziškai pranašesnius juodaodžius. Ir, papildomas privalumas, dingusių juodaodžių vyrų ieškos mažiau nei bet kokių kitų aukų. Sistemos

paradoksą iliustruoja savo smegenis į Chriso kūną persodinti norintis pasiturintis fotografijos mylėtojas, atvirai besibodintis tokiu barbariškumu – jis leidžia sau kritikuoti sistemą, tuo pat metu tiesiogiai iš jos pasiimdamas visą įmanomą naudą. Situacijos kritika čia neskatina dialogo, priešingai, ji leidžia blogiui save pateisinti ir toliau nieko nekeisti.

Visgi tendencija platesnė, nei vien rasizmo ar kitos socialinės problemos aptarimas. Naujoji siaubo filmų kūrėjų karta, regis, pasiryžusi įrodyti, kad didžiausią košmarą kuria visai ne atviras ir bjaurus siaubūnas, bet tas, kuris save mato kaip artimąjį. Tai siaubas, kuriame didžiausias priešas yra draugas. Pačiame šeimos ar poros santykyje slepiamas įtrūkis galiausiai atveda prie daug niūresnės pabaigos, nei galėtų antgamtinis baubas ar vaiduoklis.

Man tai primena rašytojos ir aktyvistės Naomi Klein mintį apie skirtingus žmonių reakcijos į klimato kaitą tipus. Pirmieji suvokia, kokia tai rimta problema, ir siekia ją išspręsti radikaliomis priemonėmis. Antrieji problemą mato, tačiau nori įveikti nesiimdami pernelyg rimtų reformų. Tretieji problema netiki ir yra linkę nedaryti nieko. Anot autorės, pavojingiausi – visai ne pastarieji, bet antrieji, nes pasyviųjų pozicija yra daug lengviau įveikiama ir su laiku laikytis jos įsikibus darosi vis sudėtingiau. O štai „nuosaikiųjų“ nuostata sunkiau kritikuojama, nes jie kažko imasi, tik taip nežymiai, kad beveik nėra naudos. Taip neva pasiūlomas vidurio kelias tarp gyvybiškai svarbių pokyčių ir problemos ignoravimo. Tačiau, kaip sakė advokatas filme „Santuokos istorija“ (*Marriage Story*, 2019), kompromisas tarp beprotybės ir racionalumo vis tiek yra beprotybė.

Prabėgusio dešimtmečio siaubo kine naikintoju tampa būtent pačių žmonių grupės naivumas, susiskaidant ir galiausiai žemyn galva šokant į juodžiausią, beviltiškiausią įmanomą pabaigą.

Po debiutinio „Pradink“ J. Peele'is išleido panašias idėjas kartojantį „Mes“ (*Us*, 2019) – gerokai tiesmukiškiau siaubo žanrui atstovaujantį filmą. Jame atostogaujančią keturių asmenų šeimą, kuriai tarsi vadovauja žmona / mama Adelaidė (akt. Lupita Nyong'o), staiga užpuola kita ketveriukė, atrodanti lygiai taip pat. Ginkluoti žirklėmis antrininkai siekia sunaikinti „originalus“.

Galiausiai pasirodo, kad tai, ką matėme mikrolygmenyje, vyksta visoje šalyje – šeimas žudo jų pačių kopijos, gimusios kaip nepavykęs valstybės eksperimentas. Jų tikslas, jau įveikus „originalus“, – sukurti „Hands Across America“ atkartojančią iniciatyvą, susiimant rankomis nuo vieno JAV kranto iki kito. Iš senų televizijos laidų šią idėją perėmę antrininkai tikisi tokiu būdu suvienyti visuomenę, tačiau taip elgiasi nežinodami, kad tikroji 1986-ųjų akcija kone iškart po įvykio tapo pajuokos objektu, kainavusiu daugiau, nei davusiu naudos – iš tiesų benamiams surinkti JAV mastu juokingai atrodantys 15 mln. dolerių.

Socialinis komentaras keliasluoksnis – visų pirma suprantame, kad tariamai nekalta šeima savo vietą visuomenėje užima dėl to, jog kita šeima priversta kankintis požemiuose. Nelygybė nėra sistemos brokas – tai jos veikimo sąlyga. Pagrindiniai veikėjai bejėgiai sistemą pakeisti, tačiau faktas lieka – bet koks jų džiaugsmas ateina tik kažkieno kito kančių sąlyga.

Pamatinis filmo konfliktas tarp „originalų“ bei jų kopijų tik pagilina ir taip tragišką situaciją, atsakymu pasirinkdamas brutalų smurtą. Pašalinę savo varžovus, kalbėti nemokantys, tik agresiją pažįstantys antrininkai sustoja į grandinę, kaip vienybės ir atsakomybės vienas už kitą simbolį. Bet tai tėra vaikiška fantazija – jiems vadovaujančios Adelaidės antrininkės augant pamatytos reklamos atkartojimas, tikintis, kad toks banalus, paviršinis aktas gali pakeisti pačią sistemą. Iš tiesų pasikeitė tik tai, kad per smurtą kenčiantieji virto kankintojais.

Todėl toks dviprasmiškas ir pabaigoje išaiškėjantis gana nuspėjamas siužeto vingis – pasirodo, pagrindinė filmo veikėja dar vaikystėje apsikeitė vietomis su savo antrininke, tad mūsų matoma protagonistė visuomet iš tiesų buvo „blogoji“ kopija. Tačiau ką tai keičia? Problema kyla ne iš vienos Adelaidės versijų, o iš pamatinio jų supriešinimo, iš to, jog paplūdimiai ir prabangūs automobiliai vienai moterų pasiekiami tik per kitos skausmą. Kruvinas konfliktas, kaip besibaigtų, žymi jų abiejų pralaimėjimą, ir visai nesvarbu, kuri yra kuri.

Net režisieriaus Ario Asterio, dviem pirmaisiais savo filmais spėjusio tapti didžiausia naujojo siaubo žanro žvaigžde, juostos, galiausiai pasakojimus baigiančios kliūniais antgamtiniais, šėtoną garbinančiais kultais, centre iškelia pačių veikėjų nesugebėjimą laiku pasipriešinti blogiui. Jo filme „Paveldėtas“ (*Hereditary*, 2018) yra skraidančių demonų ir kapojamų galvų, visgi pamatinis konfliktas vyksta tarp motinos ir sūnaus, probėgšmais įsiterpiant ir tėvui.

Tiesą pasakius, grynai kaip siaubo filmas „Paveldėtas“, mano galva, nėra itin pavykęs būtent todėl, jog nesuderina antgamtinio siaubo su šeimos dinamikos irimu, kai gedėdama mirusios dukros motina kaltina sūnų, o kaltės graužiamas sūnus, nerasdamas jokios paguodos net artimiausiųjų rate, ima nekęsti motinos. A. Asterio scenarijus nepakankamai tolydžiai priveda prie išvados, jog būtent šis susipriešinimas vietoje empatijos atveria kelią šeimos krachui.

Antrajame, racionaliau išpildytame filme „Saulės kultas“ (*Midsommar*, 2019) režisierius vėl griebiasi panašaus triuko: turime galingus blogio (?) šlovintojus ir atostogauti į jų kaimelį atvykusius draugus iš JAV. Jau antrą viešnagės dieną per vietinius ritualus tiesiai prieš svečių akis du senoliai nusižudo. Netrukus netikėtai dingsta kiti JAV turistai. Dieną po to prapuola jau ir pačios draugų kompanijos dalis. Tačiau visus šiuos pavojaus signalus pagrindinių veikėjų pora (akt. Florence Pugh ir Jackas Reynoras) dėl savanaudiškų priežasčių ignoruoja.

Visas ketvertas draugų atvyksta turėdami skirtingas vidurvasario šventės vizijas: kažkas ieško tik narkotikų ir sekso, kažkas – medžiagos moksliniam darbui, o Dani, gedinti mirusios sesers, trokšta tik pabėgimo. Kompanija, tikėtina, galėtų nuo kulto pasprukti, jei tik bendrą tikslą imtų vertinti aukščiau nei individualius. Arba jei pora, kurios nariai iš esmės vienas kitam netinka ir drauge yra tik todėl, kad prieš merginos sesės mirtį vaikinas nespėjo su Dani išsiskirti, nors kartą iš širdies pasikalbėtų. Jų draugystė primena santykių skaistyklą: meilė seniausiai mirė, trauka taip pat, liko tik baimė būti po vieną.

Šįkart analogiškas šeimos dramos ir siaubo derinimas efektyvesnis, mat pamatinis konfliktas (gedinčios merginos ir jai meluojančio vaikino) persikelia į gyvybės ir mirties klausimą – baigtį lemia nebe mistiniai demonai, bet pati Dani, pasmerkianti savo vaikiną ugniai ir tuo pačiu pati prarandanti savastį bei tarsi nesąmoningai tampanti kulto dalimi.

Niekas neverčia priimti smurto ideologijos ar pradėti neapkęsti kito. Nes žino, kad šiuolaikiniam žmogui spąstai spendžiami ne užrakinant, bet paskatinant – gavę progą išlaisvinti savo neapykantą ir įsiūtį, mes nesusivaldysime ir atsisuksime prieš aplinkinius. Saulės kultas net neturi aiškaus vado ir planus rezgančio priešininko – herojai patys sau yra antagonistai.

Kiek kitokią formą tos pačios temos įgauna Vilniaus tarptautiniame trumpųjų filmų festivalyje rodytos siaubo programos kūriniuose. Vidurio kelio pasirinkimu šių veikėjų kaltinti negalėtumei – jie greičiau įrodo žmonių bejėgiškumą pasaulyje dar bent kažką pakeisti bei pelnyti ką nors daugiau už smulkias, nereikšmingas pergales.

Rež. Justo Philippoto „Rūgštyje“ (*Acide*, 2018) lyja viską sugraužiantis lietus – jis nugali net pastatus ir automobilius, ką jau kalbėti apie žmones, kurie, neturėdami, kaip pasislėpti, yra lašų tiesiog pradeginami. 18 filmo minučių trys veikėjai – tėvas, motina ir mažas berniukas – bėga, žūtbūt stengdamiesi rasti slėptuvę nuo atplaukiančio debesies. Vienu momentu atsiskyręs tėvas (akt. Sofianas Khammesas) gauna progą stichiją išgyventi, palikdamas savo šeimą likimo valiai, ir jau atrodo, kad nugalės savanaudiškumas.

Taip nenutinka – protagonistas leidžiasi toliau ieškoti vietos visiems trims. Galiausiai nespėja – užeina lietus. Trumpą akimirką tėvas, skarda dengdamas vaiką su mama, pajunta tik vandenį ir nusišypso. Galbūt gamtos košmaras jau baigėsi. Bet netrukus pradeda pilti rūgštimi ir jis, gelbėdamas artimuosius, miršta. Tuojau pat po to saugodama sūnų miršta ir motina. Padėties rimtumo nesuprantantis berniukas lieka urve, iš kurio išlenda lietui pasibaigus. Šaukiasi tėvų, nesuvokdamas, kad jų nebėra, ir nužvelgia laukus, nusėtus nebejudančių aplytųjų.

Niūresnę pabaigą ir įsivaizduoti sunku. Išgyvenimas „Rūgštyje“ neturi įprastinės vertės, nes žiūrovui tiesiog akivaizdu, kad berniukas niekaip nesugebės išlikti ilgiau dienos ar dviejų. Pasaulis paliekamas ateinančiai kartai, tačiau be jokių priemonių tame pasaulyje išgyventi.

Žudančios gamtos metafora tiesiog akivaizdi – su ja jau nebėra laiko derėtis, dabar ji žmogų sunaikins. To akivaizdoje žmonės vieni kitiems grasins ginklais ir paliks vienas kitą numirti, kaip elgiasi net filmo protagonistai, šaltai prabėgantys pro pagalbos maldaujančius aplytuosius. O pavieniui išsigelbėjimas tiesiog neįmanomas. Telieka smulkios moralinės pergalės, niekaip nepakeisiančios fakto, kad iš tiesų viskas jau seniai prarasta ir kad mes, tie, kurie atsakingi už rūgštų lietų, nebeturime vilties sustabdyti savo kūrinį.

Iano Hunto Duffy'io „Atoslūgyje“ (*Low Tide*, 2018) tėvas su sūnumi išsiruošia žvejoti. Tėvas (akt. Steve'as Wallas) gąsdina mažą vaiką (akt. Luke'as Lally'is) vandenyje neva tūnančia pabaisa. Berniukas bijo, tačiau istorija nepatiki. Tol, kol tėvas liepia sūnui lipti į jūrą ir pabaisą nubaidyti. Sako, kad taip vaikystėje darė jis, senelis ir t. t.

Berniukui panirus, ima dėtis keisti dalykai. Jis pabunda paplūdimyje, o vėliau tarsi mato tėvą su savo paties dubleriu. Atrodo, povandeninė pabaisa sukūrė jo antrininką, kuris, kaip tėvas, bus šaltas ir bejausmis. Toks šaltas, kad savo noru nudobs šeimos šunį, anksčiau buvusį mieliausią vaiko draugą.

Visgi specialiai paliekama vietos ir daug paprastesnei teorijai – jokio antrininko nėra, pabaisos – taip pat. Per priverstinį pasinėrimą berniukas paprasčiausiai tapo „vyru“, kaip kadaise jo tėvas ir senelis. Baimę pabandyta išrauti su šaknimis, vietoje to sukuriant kietą paviršių, tik retsykiais pralaužiamą žiauriausių impulsų. Slopinamos emocijos paprastai išlenda tokiais perversiškais būdais. Galiausiai savitu keliu grįžtama prie to, kas jungia tiek daug garsiausių šiuolaikinių siaubo filmų – baimės, kad gal tai ne antrininkas puola, o iš tiesų aš esu netikras, neteisingas dubleris, kažkur pametęs save patį?

Visai nekeista, kad tokia didelė dalis šiuolaikinių siaubo filmų didįjį siaubą įrašo nerefleksuotoje kasdienybėje, kuri, pačiam veikėjui nepastebint, atveda prie nebepataisomos katastrofos – jaunoji karta būtent tokia nuotaika ir gyvena. Nėra jauno internetu aktyviai besinaudojančio žmogaus, kuris nebūtų dešimtis kartų matęs degančiame kambaryje „This is fine“ („Viskas gerai“) sakančio šuns (autorius – DC Greenas). Idealus komiksas tūkstantmečio kartai.

Perfrazuojant vieną tviteryje garsiai nuskambėjusį pokštą, būti dvidešimt kelerių sunku: pinigų trūksta, naktimis turi mokytis, santykiai keičiasi greitai ir radikaliai. Bet, jei tai iškęsi, žinai, ką gausi? Klimato kaitą.

Trey'aus Edwardo Shultso filme „Tai pasirodo naktį“ (*It Comes at Night,* 2017) problemos esmė atskleidžiama uždarant dvi šeimas viename name. Lauke – mirtinas virusas, nuo kurio žūtbūt reikia apsisaugoti ir apsaugoti vaikus. Ir visgi, kai pasirodo, kad namai – ne tokia sandari ir saugi pastogė, kaip manyta anksčiau, šeimos netrunka atsukti ginklus viena į kitą. Naktimis ošiantys medžiai, tarsi grasinantys paslaptingomis pabaisomis ar atjojančiais žudikais, tėra diversija – lauktas blogis niekuomet nepasirodo.

Bet užtenka ir pačios baimės, dėl kurios šeimų galvos galiausiai ima prievartą naudoti net prieš vienas kito atžalas, kad tik apsaugotų savąsias. „Tai pasirodo naktį“ veikėjai rodo absoliutų nesugebėjimą pasitikėti – iš jų liko geriausiu atveju utilitariniai, naudos siejami draugai, bet tikrų tikriausiai ne idėjiniai bendražygiai. Kas yra baugusis „Tai“, žiūrovui lieka neaišku. Nesužinome, kas kaltas dėl apokalipsės ir kaip galiausiai baigiasi žmonijos kova su mirtinu virusu. Bet šeimų susitarimui išsiskirti pasidalinus maistą ir vandenį virtus skerdynėmis, pasidaro akivaizdu, kad idėjinė kova jau pralaimėta.

Paskutiniame kadre pagrindiniai filmo veikėjai valgo tyloje. Iš reginio suprantame, kad jie, dabar jau netekę sūnaus, kažkuriuo metu apsikrėtė virusu ir netrukus jų laukia mirtis. Bet galbūt ši išvada kiek per akivaizdžiai bando iliustruoti beviltišką baigtį. Kaip ir su „Rūgštimi“, skaudžiau kirstų banalus optimizmas – išgyventi išgyvenome, bet kas iš to?

Taip režisierius prieina prie netikėtos ir paradoksalios išvados – katastrofa mus ištinka ne tuomet, kai susiduriame su blogiu, bet kai randame nuo jo prieglobstį. O apokalipsė jau įrašyta tame, kaip suvokiame save, ko tikimės iš kito ir kiek pasiryžtame supančias problemas ne tik įvardinti, bet ir realiai keistis, kad jas išspręstume. Tik kol kas mes patys to dar nepastebėjome. Kai pastebėsime, bus jau per vėlu.

DVIDEŠIMT IDĖJŲ SIAUBO ISTORIJAI (SU PAVYZDŽIAIS)

ALICIA PÉREZ GIL

Peterio H. (*Tama66*) nuotrauka, publikuojama pagal CC licenciją

Sako, kad siaubo literatūra yra sudėtingas žanras, kad žmonių tokie pasakojimai nebegąsdina, nes, būkime atviri, tam, jog mums sukeltų košmarus, jau turime naujienų laidas. Bet tu, kaip ir aš, užsigeidei rašyti apie dalykus, keliančius baimę. Be to, kaip ir man, tau jau nusibodo beprasmis žiaurumas, be jokio pateisinimo pralietas kraujas ir mintinai žinai motyvus tų, kurie žudo vien dėl malonumo, pavyzdžiui, Hanibalo Lekterio. Tu nori sukurti tokį šiurpą keliantį pasakojimą, kaip Dievas (ar kas kitas) liepia. Todėl **siaubo istorijai ieškai neįprastų idėjų.**

Gera žinia ta, kad baimė skverbiasi iš visų pakampių ir gali įgauti įvairiausias formas. Kiekvienas žmogus – tai pasaulis, o kiekviename iš šių pasaulių įmanoma aptikti visokiausių fobijų. Tačiau, jei baimė nekyla, mūsų pareiga ją sužadinti taip, kaip tai padarė Mary'ė Shelley.

Siūlau tau dvidešimt būdų susidurti su siaubu ir keletą pavyzdžių, kaip autoriai, kurių knygas turėtum paskaityti, juos pritaikė.

1. KEISTIS ARBA MIRTI: METAMORFOZĖS TEMA SIAUBO LITERATŪROJE

Tikriausiai egzistuoja daugybė realybės šou, kalbančių apie tai, kaip pakeisti žmonių išvaizdą, lyg iš to būtų kokios nors naudos, bet dalykas tas, kad asmeniniai pokyčiai, vykstantys mums patiems jų nepageidaujant, visai neatrodo smagūs. Todėl tai ir yra pirmoji iš mano pateikiamų idėjų siaubo istorijoms.

Kas atsitiktų, jei ryte nubustum su apgamu ant veido, kurio prieš gulant nebuvo? Neklaustum savęs, ar kaltas amžius, ar pasirodė pirmasis vėžio požymis? **Kūnas – pirmoji nuoroda į tapatybę, o tapatybė yra trapi.** Jeigu būtų kitaip, nei futbolo aikštė virstų mūšio lauku, nei socialiniai tinklai patvintų komentarais, o taip atsitinka kiekvieną kartą, vos tik koks žmogus pasako savo nuomonę. Tikime, jog mes – tai, į ką esame panašūs, tai, kas mums patinka, tai, ką valgome bei filmai, kuriuos žiūrime.

Taigi, **kaip sužaisti tapatybe siaubo istorijoje?** Pačiai M. Shelley tai puikiai pavyko apsakyme „Transformacija“ (*Transformation*), Franzui Kafkai – „Metamorfozėje“.

Kaip rašytojai turėtume lavinti savo stebėjimo įgūdžius. Taip sužinosime, kuris bruožas geriausiai apibūdina tam tikrą žmogų. Gebėdama(s) jį atpažinti, turėsi galią tą savybę pakeisti ir tokiu būdu sukelti sumaištį. Sakydama „žmogų“, žinoma, turiu omenyje personažą.

Įsivaizduok, kad vieną dieną tau nukrenta nagas, kitą dieną – kitas, o trečiąją jau neturi nei vieno, tik brangakmenius jų vietoje. Kažką panašaus padarė prozininkė A. S. Byatt apsakyme „Moteris iš akmens“ (*A Stone Woman*) iš jos „Mažos juodos istorijų knygelės“ (*The Little Black Book of Stories*).

Net nereikia didelių tragedijų. Tik pagalvok – atsikeli vieną rytą, o tavo mėgstamiausias patiekalas verčia žiaukčioti; kaip galėjo įvykti kažkas tokio? O jeigu dar tos partijos, už kurią balsavai, idėjos pasidarytų atstumiančios? Kokių pasekmių tai turėtų?

2. IR KO NEGĄSDINA, KAI KAS NORS ĮSIBRAUNA Į JŲ ERDVĘ?

Transformacijos naikina tapatybę, o **įsibrovimas atima kontrolės pojūtį**. Tu vis dar esi tu ir vis dar esi savo kūne, vis dar dievini obuolių pyragą, bet kas nors tave verčia valgyti brokolius, nes apsigyveno tavo viduje ir nebeleidžia gyventi įprasto gyvenimo. Niekas tau nesakė, kad valgyti brokolius yra siaubo istorija, tiesa? Tik pamanyk. Brokoliai tarp idėjų baisiems pasakojimams užima gan aukštą poziciją.

Žinoma, tokios knygos kaip Williamo Peterio Blaty'io „Egzorcistas“ pasakoja apie įprastus demoniškus apsėdimus, bet ne viskas demonai, kas apsėda. Danielis Pérezas Navarro'as vienoje iš savo romano „Mobimelvilis“ (*Mobymelville*) dalių panaudoja apsėdimo motyvą, kad perteiktų XVIII a. dramą.

Mūsų atveju galėtume suteikti šitam **gebėjimo valdyti savo kūną ir smegenis praradimui** naują atspalvį: narkotikai, alkoholis, vaikščiojimas per miegus, asmenybės susidvejinimas, personažai, nežinantys, jog turi galių kai kurias savo mintis paversti realybe, o kur dar ištisas sapnų pasaulis. Aš čia visur matau vieną siaubo istoriją po kitos.

Dar yra įvairios įsibrovimo į namus versijos, susilaukusios nemenkos sėkmės kine, kuriomis visada gali pasinaudoti įkvepiantiems baisiems pasakojimams kurti.

3. SIAUBO LITERATŪROS TEMA, NELEIDŽIANTI TAVO PERSONAŽAMS UŽMIGTI: SĄMONINGUMO PROBLEMOS

Tai mano mėgstamiausias bauginančios istorijos tipas. Klausimas, **ko žmogus gali imtis, kad apvalytų savo sąmonę,** įeina pro pagrindines literatūrinio siaubo pasaulio duris.

Esminė prielaida: padariusi nedidelę klaidą, kurią noriu išspręsti, kiekvieną kartą vis labiau ir labiau klimpstu į blogio liūną.

Pavyzdys, kurį galima panaudoti ir pasimėgauti: moteris nori, kad jai išburtų Taro kortomis. Būrėja iš simbolių perskaito ką nors, kas galiausiai vis tiek neišsipildytų. Neišsipildytų todėl, kad tą dieną jai prastai sekėsi pranašauti, bet, užuot pasakiusi ne, šioji imasi darbo – juk jai reikia pinigų. Paveikta to, ką išgirdo būrimo metu, klientė skubina įvykį, kurio apskritai neturėjo būti. Tai daro įtaką ir pačiai būrėjai…

Kas gali nutikti nuo šios akimirkos? O jeigu kas nors manipuliuoja pranašautoja, ir jos „išmestos“ kortos iš tiesų sakė tiesą? Tai gera pradžia istorijai, nes menkas veikėjos sąmoningumas nulems, kaip klostysis tolimesni įvykiai.

Turbūt nepraleidai pro akis, kad aptariamame pavyzdyje yra daugiau nei vienas elementas. Šiuo atveju – įsikišimas ir manipuliacija prisideda prie sąmoningumo stygiaus. **Derink ir laimėsi**. Patikėk manimi.

4. PRIVESK GRAŽIUS JAUSMUS IKI RIBOS

Dar vienas iš mano mėgstamiausių: paimk savo personažą ir išsiaiškink, kam jis pasiryžęs dėl meilės. Patį akivaizdžiausią pavyzdį galime rasti klasikoje: Drakula supyksta ant Dievo, nes miršta jo žmona, ir nuo tada viskas – tik mirtis bei destrukcija. **Tobula siaubo istorija iš tiesų yra meilės romanas!**

Vaikas, pasirengęs daryti didžiausias kvailystes, kad jo motinos gyvenimas būtų lengvesnis, gali tapti parsidavėliu. Tas pats gali nutikti ir su drauge, bandančia gelbėti kitą.

Patys savaime išvardyti dalykai neatrodo ypatingi, bet kas, jeigu tas vaikas ir jo motina yra pirmykščiai dievai? Ne, nekalbu apie milžiniškus aštuonkojus, bet apie tuos, kurie užsimaskavę gyvena tarp mūsų ir turi nepaprastų galių. Iš tiesų siaubo istorija yra siaubo, nes iškraipo įprastų pasakojimų dėmenis: tai, kas yra gera, tampa bloga ar bent įtartina.

Prisimink Braną Starką, kada Džeimis Lanisteris jį nustumia nuo bokšto „dėl meilės“.[1]

5. ARCHETIPAI IR SIAUBO LITERATŪRA: KARALIUS MIDAS

Archetipas – dieviška brangenybė. Karalius Midas sugalvojo norą, kad viskas, prie ko prisiliestų, virstų auksu. Vyras, savaime aišku, mirė iš bado. Galų gale, istorija yra kiek ilgesnė, paieškojus, galima sužinoti ją visą.

Turbūt manai, kad, jei jau parašyta, tai tarsi akmenyje iškalta. Klysti! Pagalvok, kokiomis dar blogosiomis galiomis jis galėtų pasižymėti. Įsivaizduok, kad tavo personažas nebegali kalbėti, nes viskas, ką jis sako, materializuojasi. Arba viskas, apie ką pagalvoja, tampa realybe. Gal net ne pagrindinis, o antraeilis veikėjas turi galių ir jas naudoja kaip ginklą.

Panaudok bet kurį kitą archetipą ir apversk jį. Gal princesė buvo uždaryta dėl teisingų

1 Kalbama apie George'o R. R. Martino maginės fantastikos romanų sagą „Ledo ir ugnies giesmė“ (*A Song of Ice and Fire*) ir pagal ją sukurto serialo „Sostų karai“ personažus. (Čia ir toliau – vertėjos pastabos.)

priežasčių, o riteriui atvykus ją išvaduoti, po karalystę pasklinda septynios negandos. O gal tai, į ką pavirsta varlė, ją pabučiavus, visai ne svajonių princas, bet kitas padaras.

Tuo archetipai ir geri, nes jie yra modeliai, kuriuos gali panaudoti rašydamas siaubo literatūrą ar bet kokio kito žanro tekstą.

6. O KAIP DĖL DIDŽIŲJŲ KLASIKINIŲ MONSTRŲ? KAS NUTIKO PAGRINDINĖMS SIAUBO LITERATŪROS TEMOMS?

Pagaliau kalbame apie vampyrus, kurie buvo nešti ir pamesti, niekinami, bet net ir taip jiems pavyko sužibėti. Iš tiesų tai šaltakraujai padarai, mintantys žmonių krauju bei *turintys* gyventi amžinai (jei jų nenužudai arba jie nenusižudo patys, tai gyvena taip ilgai ir energingai, kaip tas rožinis triušiukas iš baterijų reklamos). Anne'ė Rice[2] jau privertė mus juos įsimylėti, todėl šitą mintį geriau atidėk į šalį.

Kiekvieną klasikinį variantą galima pateikti skirtingai. Įsivaizduokime Van Helsingų šeimą:

- sugauna paskutinį vampyrą,
- kiekvieną naktį jį kankina beveik iki mirties,
- kas rytą jį pastato prieš tekančią saulę,
- bet leidžia jam atsigauti, kad galėtų tęsti savo šeimos tradiciją.
- Kas yra niekšai šioje istorijoje?

PASTABA: palieku tau šią idėją, kad galėtum ją išvystyti, bet žinok, jog ji šiame tekste – mano mėgstamiausia, todėl paminėk mane prisidėjusiųjų prie kūrybos sąraše. Ačiū.

7. ĮPRASTINĖS VIETOS, VIRSTANČIOS LABIRINTAIS AR POŽEMIAIS

Stephenas Kingas yra rašytojas, gebantis išgąsdinti net ir duonos skrudintuvu, bet Shirley'ė Jackson turi talentą šeimos scenas paversti pačiu tikriausiu siaubu. Jei dar neskaitei „Mes visada gyvenome pilyje", dabar – pats metas.

Kalbėjome apie baimę, kad kas įsibraus į mūsų kūnus ar namus, nes tai viena iš dažniausiai pasitaikančių siaubo temų. Bet kas, jeigu įprastos vietos staiga taptų nebeatpažįstamos? Kas atsitiktų, jeigu aplinka virstų mums priešiška?

Pavyzdžiui, asmeniškai aš nemėgstu nei traukinių stočių, nei koridorių su daugybe durų.

Tiesą sakant, uždaros durys yra lyg masalas, kad tokie personažai kaip Mėlynbarzdis ar ponia Agramontė[3] per kitų veikėjų nepataisomą smalsumą galėtų puoselėti savo *pomėgius*.

Priežastis, kodėl man nepatinka stotys, yra ta, jog prastai įsimenu traukinių tvarkaraščius ir kvailai jaučiuosi, turėdama keletą kartų leistis ir kopti tais pačiais laiptais, kad juos patikrinčiau.

Galima pasinaudoti šiuo apgailėtinu jausmu ir paskaninti keliais lašais nuojautos, kad tave kažkas stebi ar net šiokia tokia mirties grėsme.

O štai pasakojimuose, vykstančiuose labirintuose, derinamos baimė prarasti kontrolę, mirties baimė ir baimė, kad tave suras.

8. ĮTVIRTINAM TECHNOFOBIJĄ KAIP TEMĄ DAUGYBEI SIAUBO ISTORIJŲ

Su baime būti surastam galima susidurti įvairiais būdais. O kas, jei kiekvienas mygtukas ar klavišas, kuriuos spaudinėji visą dieną, išsiunčia informaciją į kokią nors vietą? Tačiau ne bet kokią informaciją, o konkrečius duomenis apie tave. Man jau kyla klausimas, kas galėtų norėti tokių žinių ir kam.

Manykim, kad su kiekvienu piršto antspaudu įmanoma nukopijuoti tavo tapatybę ir padaryti tai visokiausiais būdais, sulaukiant įvairiausių pasekmių. O jei tave klonuos ir po to patį norės sunaikinti? Arba panaudos tavo duomenis tam, kad apkaltintų tuo, ko nepadarei?

PASTABA: Šiam straipsniui jau keli meteliai. Šita baimė jau virto kažkuo, ką mes vadiname realybe bei gyvename su tuo be didelių problemų. Bent jau iki tol, kol didžiosios korporacijos pradės tais duomenimis *naudotis*.

9. ANTRININKAS: ARCHETIPAS IR IDĖJA TOBULAM SIAUBO PASAKOJIMUI

Tai gana dažna tema, prasidedanti dvynių istorijomis ir galbūt pasibaigianti klonavimu. Susijusi su tapatybės problema, ji gali rutuliotis beveik iki begalybės. Tikriausiai pirmas dalykas, apie kurį pagalvojai, – kad tavo antrininkas turėtų būti blogas, bet kas, jei jis atsirado tam, jog išgelbėtų tave nuo tavo paties blogio? O jei antrininkas esi tu? Neįtikėtina, kiek etinių klausimų galima apmąstyti tokio tipo pasakojimuose. Kokiais siaubo atspalviais juos pridengti – jau tavo reikalas.

10. ŠEŠĖLIAI IR VEIDRODŽIAI, KAD SIAUBŲ PADVIGUBĖTŲ

Galbūt tai, kas vyksta, nėra tikra, tiesiog esti kituose pasauliuose arba atspindžiuose vandenyje ir stikle. Gali būti, kad žolė ten atrodo žalesnė. Bet ar tikrai pažįsti tai, ką manai, kad pažįsti?

Visos filmo „Košmaras Guobų gatvėje" (rež. Wesas Cravenas) dalys plėtojasi paraleliame košmarų pasaulyje, kuris tėra realaus atspindys.

Chinos Miéville'io „Miestas ir miestas" (*The City & the City*) ar to paties rašytojo „Karalius Žiurkė" (*King Rat*) būtent ir atskleidžia tokio pobūdžio scenarijus.

11. ATSIGRĘŽK Į ISTORIJĄ

Mūsų istorijai jau daugiau nei du tūkstančiai metų, jei skaičiuosime nuo to žmogaus, kuriam taip liūdnai baigėsi, gimimo. Prieš šį įvykį buvo ir daugiau nutikimų, o kur dar priešistorė. Beveik viską, ką galėjo padaryti baisaus, žmonija jau padarė, taigi, jei tau trūksta įkvėpimo, tiesiog atsigręžk į pačius kraupiausius istorijos momentus.

Greičiausiai pagalvojai apie inkviziciją ar Didįjį karą[4], bet jie tėra ledkalnio viršūnė. Leopoldas II Belgas Konge[5], Idi Aminas[6], Pinochetas[7], Biblija.

2 Romano „Interviu su vampyru" autorė.

3 Pagrindinė veikėja Yolandos Camacho siaubo knygoje „Agramontė" (*Agramonte*), kurioje pasakojama apie senolės namus.

4 Pirmasis pasaulinis karas (iki Antrojo pasaulinio karo) vadintas Didžiuoju karu.

5 XIX a. pab. Leopoldas II Belgas kolonizavo dabartinės Kongo Demokratinės Respublikos teritoriją ir vykdė jos gyventojų genocidą.

6 Ugandos diktatorius, vykdęs etninius valymus.

7 Čilės diktatorius, įkalinęs, kankinęs ir nužudęs dešimtis tūkstančių žmonių.

Paieškok „Google", ir tau nugara pagaugais nueis. Tiesą pasakius, Margaret Atwood praktiškai nieko neišgalvojo rašydama apie kankinimus ir pažeminimus, patirtus moterų „Tarnaitės pasakojime". Paskutinio leidimo prologe autorė paaiškino, kad nenorėjo nieko pridėti nuo savęs, o panaudoti tai, kas buvo istorijoje visą laiką.

Nes mes, žmonės, savaime esame baisūs.

12. GAMTA

Antoine'o de Saint-Exupéry „Mažajame prince" pateikiamas vaizdelis apie smauglį, prarijusį dramblį, ir visi kuo ramiausiai tai priima. Bet reikalas tas, kad ne tik smauglys, o ir tokie parazitai kaip bjaurios prigimties žmonės gali tave pribaigti. Ir dar ne viskas – žinot tą padarą, galintį išgyventi kosmose? Arba bakterijas, besiveisiančias žarnyne? O gal mirštate nuo dilgėlinės? Tai štai. Fui. Geriau jau pereinu prie tryliktos idėjos, nes nuo šito man darosi bloga.

Nors net nepakalbėjau apie parazitus ir augalus – du iš mano mėgstamiausių siaubų. Rimtai, kodėl, manote, sukulentai turi tokius storus lapus? Ėda žmones, sakau jums. Viena kaip reikiant įsiutusi gebenė sugebėtų nugriauti visą pastatą. Taip, jos lėtos, bet mes nekreipiame į jas dėmesio, ir tai gali blogai baigtis.

13. PANAIKINK KĄ NORS, BE KO NEĮSIVAIZDUOJAMAS GYVENIMAS VISUOMENĖJE

Gyvename kaip gyvename todėl, kad turime tai, ką turime. Jei iš mūsų atimsi kurį nors įprastą dalyką, prasidės esminiai pokyčiai, galintys atnešti siaubingų pasekmių.

Pakalbėkime apie ką nors ne itin drastiško (arba ne). Įsivaizduok, kad nebelieka popieriaus, viso pasaulio popieriaus. Arba visi netenkame uoslės. Net ir kiti gyvūnai, ne vien žmonės. O jei pradingtų pinigai? Jei vieną gražią dieną vargšai atsikeltų neprisimindami, kas tie pinigai ir kam jie reikalingi? Turtuoliai tai žinotų, bet kaip tada jie naudotųsi savo galia?

14. ĮTRAUK Į ŽMONIŲ GYVENIMĄ TAI, KAS ANKSČIAU NEBUVO ĮPRASTA

Vėlgi triukas tas, jog reikia sujaukti nusistovėjusią tvarką. Kiekvienoje šeimoje iš niekur nieko atsiranda dar po vieną asmenį, lavoną, kuris sugrįžta ir net neprisimena, kad buvo miręs. Arba visi žmonės priauga po šimtą gramų kiekvieną dieną, nežinodami nei kodėl, nei kaip to išvengti. Apie atvirkštinį procesą mums jau papasakojo Stephenas Kingas romane „Sulysėlis".

15. DIEVAS

Nėra daugiau ką ir pridurti. Atvesk Dievą į žemę, suteik jam žmogiškus jausmus, o tada jau matysim, kas darysis su visa ta visagalyste.

16. ŽMOGIŠKI INSTINKTAI

Atkapstyk pačius blogiausius. Tokie eksperimentai kaip Stanfordo kalėjimo[8] ar Milgramo[9] aiškiai parodo, prie ko mes, žmonės, sugebame prieiti veikiami atitinkamų aplinkybių. Paieškok vaizdo įrašų apie tai, ir tau tikrai šaus į galvą, kokią baisenybę padaryti. Literatūroje. Padaryti baisenybę literatūroje.

17. IKI ABSURDO

Pasirink kokį gerą įprotį, bet kurį, ir paversk jį manija. Sportuoti, padėti kitiems, sveikai maitintis…

Įsivaizduok ką nors taip užsispyrusį tau padėti, kad tave tai net gąsdina, neduoda ramybės: kodėl jis taip elgiasi? Kas bus, jei atsisakysi pagalbos? Ir kas atsitiks, jeigu pagalbą priimsi?

18. TAVO DRAUGĖ „TIESIOGINĖ PRASMĖ"

Lisa Tuttle „Kūno prisiminimuose" (*Memories of the Body*) padaro taip, kad pagrindinės veikėjos prisiminimai apie pasibaigusius santykius fiziniu pavidalu atsirastų jos lovoje. Taip ji susiduria su vieno iš savo buvusių meilužių pėda ir su kito torsu…

Tu gali pasirinkti kurį nors jau esamą posakį, tą, kuris tau kelia šiurpą, ir paversti jį realybe.

„Kas anksti keliasi, tam ir Dievas padeda" nesunkiai įkvėptų nuožmią kovą tarp kokio kaimo gyventojų – kuris kiekvieną rytą atsikels pirmasis. Tarp patarlių gausu žodžių junginių, kuriuos galėtum padaryti tikrove. Tik įsivaizduok: akis už akį, dantis už dantį.

19. PATYS GERIAUSI NORAI

Paimk pačius įprasčiausius norus, bet suteik jiems netikėtą posūkį. Kas galėtų nutikti blogo, jei pasaulyje iš tiesų būtų taika? Ir jei nei vienoje žemės vietoje žmonės nekęstų alkio? Ir jei visų svarbiausi poreikiai būtų patenkinti?

Dar įdomiau – kaip pavyko to pasiekti? Tereiktų panaudoti viską aprėpiančią tobulo miestelio, kuriame po torto kremu kažin kas dvokia puvėsiais, alegoriją.

Pavyzdžiui, José Saramago'as parašė vieną pribloškiančią siaubo istoriją, paremtą prielaida, kad Mirtis nusprendžia padaryti pertrauką.

20. ABEJOK NUSISTOVĖJUSIAIS DALYKAIS

Suteik skirtingas reikšmes ženklams, kuriuos matome kasdien. Tą patį daryk su nekaltai atrodančiais įpročiais.

Kodėl prasidėjus vasaros metui žmonės mėgsta sėdėti terasose? Kas juos verčia išeiti iš namų? O jei tavo sukurtas personažas nusprendžia neišeiti? Kas tuomet vyks laisvomis valandomis po darbo? Ką veiks motinos, kol vaikai mokykloje, ir kodėl užklasinės veiklos vis daugėja?

Gali matyti, kad visose dvidešimtyje idėjų keliami įvairūs klausimai. Iš tiesų siaubo literatūros pagrindas, daugeliu atveju, yra pateikti netikėtus atsakymus į įprastus klausimus. Žinoma, gali į juos visus atsakyti gražiais apmąstymais, bet tada tau pavyks parašyti dailią sociologinę esė, o ne kvapą gniaužiančią istoriją.

Visus šiuos dalykus, kuriuos čia pasiūliau, reikia gerai apgalvoti, įvilkti į gotikinį drabužį ir pridėti jiems tinkamą atmosferą. Bet apie tai pakalbėsime kitą kartą. Kol kas tikiuosi, kad beskaitant tavo galvoje užgimė bent viena idėja. Ir linkiu tau visa savo kraujo pritvinkusia širdimi, kad leistumei ją perskaityti.

Versta iš: https://www.aliciaperezgil.com

Iš ispanų kalbos vertė Gerda Pilipaitytė

8 1971 m. Stanfordo universiteto psichologijos profesorius Philipas Zimbardo'as atliko bandymą su žmonėmis universiteto rūsyje įrengtame kalėjime.

9 Jeilio universiteto psichologas Stanley'is Milgramas ištyrė, jog paprasti žmonės yra pasirengę daryti siaubingus dalykus vien todėl, kad taip liepė aukštesnio rango asmuo.

stebėtojas

ARŪNAS KAVALIAUSKAS

Gūglina pro langą. Autoportretas. 2020

Prabudimas. Autoportretas lovoje.

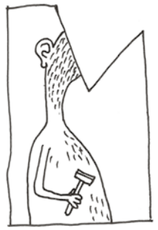

Barzdos skutimas. Autoportretas nuskilusiame veidrodyje

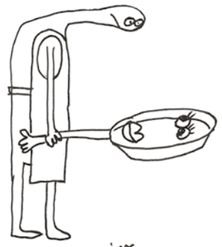

Kepijas ir karšta keptuvė

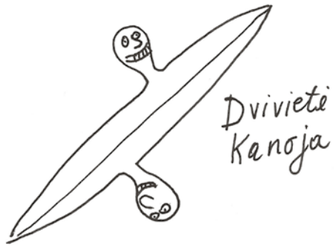

Dvivietė kanoja

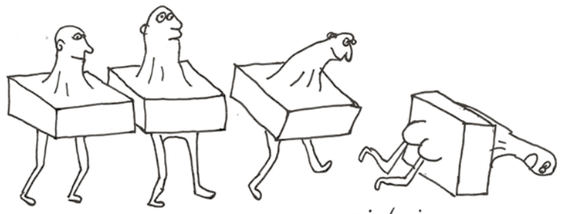

Plytžmogiai – visuomenė kaip tvirtas muras

PREMJERA

Vasario 22 d. 15 ir 17 val., kovo 13 d. 11 ir 15 val.

PASAULĖLIAI

Interaktyvus judesio spektaklis 10-24 mėn. mažyliams

Autorė, režisierė ir choreografė **Birutė Banevičiūtė**
Dailininkė **Medilė Šiaulytytė**
Kompozitorė **Rasa Dikčienė**

Kauno valstybinis lėlių teatras

Bilieto kaina 6.00 Eur
Bilietai parduodami teatro kasoje (Laisvės al. 87 A)
IV-V nuo 11 iki 17 val., VI-VII nuo 10 iki 14 val.,
kasos tel. (8-37) 221691, mob. tel. (8 – 620) 74242
Bilietus galite įsigyti ir Bilietai.lt kasose arba internetu www.bilietai.lt

www.kaunoleles.lt

Tarptautinė LAIMĖS DIENA OBELYNĖJE

Gamta – Energija – Džiaugsmas – Laimė

. **Kovo 20 d. 17 val.**

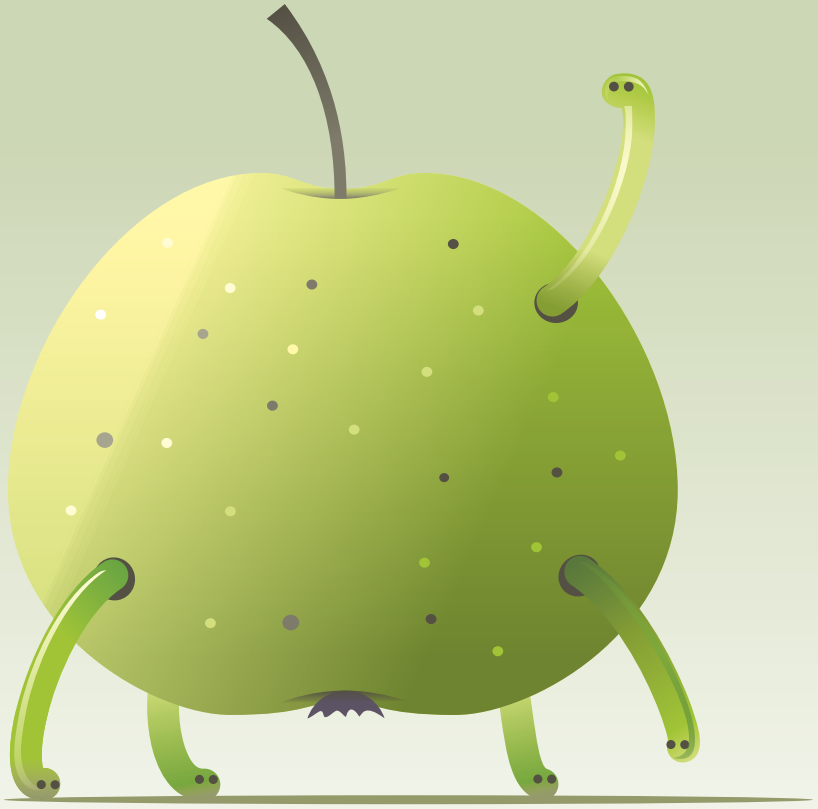

Į Laimės dienos renginį kviečiame vykti dviračiais arba žygiuoti pėščiomis. Bursimės prie laužo, skanausime Senojo Obelynės paveldo sodo obuolių, džiaugsimės pavasariu ir bendryste.

Trukmė - 2,5 val.

KAUNO RAJONO MUZIEJUS

Kaunas 2022
Šiuolaikinė sostinė
Europos kultūros sostinė